Caietele de la Rohia (II)

N. STEINHARDT
în amintirea contemporanilor

Domnului
Iordan Chimet,
cu regretul că nu a
participat și dumnia ta
la alcătuirea acestei cărți,
dar și cu speranța unei
cunoașteri și colaborări viitoare,
Cu deosebită stimă
24.07.2001
Baia Mare

Coperta seriei: Ion Săcăleanu
Coperta I: V. Muste – „Nicu Steinhardt", u/p
Coperta IV: N. Apostol – „Iisus", pastel

Prezentarea grafică: Nicolae Apostol

Sponsori:
Gheorghe Buzdugan,
Maria şi Ioan Cherebeţ

Caietele de la Rohia (II)

n. steinhardt
în amintirea contemporanilor

Ediție îngrijită și note de
FLORIAN ROATIȘ

Editura Helvetica

Consilier editorial: Gheorghe CSOMA

ISBN 973-99105-3-X
© Fundația STEINHARDT - 2000

Editura Helvetica
4800 Baia Mare, str. Florilor 6A/9
Telefon: 062-224725, e-mail: helvetica@conseco.ro

N. Steinhardt sau vocația prieteniei

Când debuta iconoclast în 1934 cu volumul de parodii **„În genul... tinerilor"**, semnat Antisthius, Nicu - Aureliu Steinhardt nu putea să prevadă că destinul său se va împleti inextricabil cu cel al colegilor de generație pe care atunci îi contesta, fără a-i cunoaşte personal.

Departe de a fi cel mai spectaculos, destinul lui Steinhardt s-a constituit dintr-o suită de paradoxuri fiind, la acea dată, cel mai puțin previzibil. Ceilalți au evoluat pe linia pe care, mai în glumă, mai în serios, îi plasa tânărul de 22 de ani, licențiat în drept şi litere.

Astfel, Constantin Noica a rămas, aşa cum i se revela lui Antisthius din volumul – atunci apărut şi premiat - **„Mathesis sau bucuriile simple"**, robit conceptului şi abstracțiunilor pure. Emil Cioran va rămâne acelaşi disperat şi sceptic din cartea **„Pe culmile disperării"**, Mircea Eliade un indianist şi cercetător al religiilor ca şi un prozator al fantasticului, iar Eugen Ionescu - autorul celebrului **„Nu"** - un negativist în luptă cu absurdul. Un alt reprezentant de seamă al generației, Petru Comarnescu, autorul lui **„Homo americanus"** (1933), care îşi trecuse un doctorat în filosofie în SUA (în 1931, cu lucrarea **Kalokagathon**, publicată în româneşte abia în 1946) va deveni un fervent apărător şi propagator al literaturii americane la noi în țară.

Nici unul nu i-a purtat însă pică pentru pastişele sale şi aceasta nu numai că atmosfera literară era atunci mai destinsă şi „mai bonomă", dăinuind încă spiritul anecdotic al Junimii[1] dar mai ales datorită altitudinii intelectuale a colegilor de generație amintiți aici.

Riposta va veni de la spiritul cel mai puțin ludic al generației, teoreticianul „dimensiunii româneşti a exis-

tenței" – Mircea Vulcănescu. Acesta îi reproșa lui Antisthius (alias N. Steinhardt) – dealtfel „băiat inteligent, atent și talentat" – acel „ton grav și moralist" considerându-l expresia fidelă a unei ipocrizii de tip burghez[2].

Paradoxală este atracția simpatetică pe care o mărturisește toată viața Steinhardt – cel pe care Virgil Ciomoș îl va include printre „nebunii întru Hristos"[3] – față de înverșunatul blasfemiator Emil Cioran, în timp ce pe M. Eliade și E. Ionescu se mulțumea să-i admire pentru inegalabilul lor geniu.

Dar dintre toți reprezentanții așa-zisei „generații trăiriste", N. Steinhardt a fost atras de cel mai puțin „trăirist", C. Noica, al cărui rol în viața sa l-a considerat capital, modelator de destin.

„Pot spune – afirma N. Steinhardt – că în afara părinților mei, nimeni nu mi-a influențat soarta mai hotărâtor, schimbându-mi-o din temelii"[4].

În tinerețe va fi fost influențat de prietenul său Emanuel Neuman, cu care a publicat în limba franceză două cărți despre iudaism și a trăit eșecul neintegrării în sinagoga și în ritualul iudaic.

Dar din 1954, când cei doi vechi colegi de la Spiru Haret (C.Noica era mai „bătrân" cu 3 ani) s-au revăzut la Câmpulung Muscel – unde Noica avea domiciliu forțat – „amândoi temeinic scuturați de Istorie și Timp"[5] –, i-a apropiat o caldă și de nimic zdruncinată prietenie, în pofida procesului politic de la sfârșitul anilor '50 care i-a opus spre a-i reuni din nou în închisoare. După 1964, când au ieșit din micul univers concentrațional spre a intra într-unul mai mare, drumurile lor s-au despărțit din nou: evreul încreștinat va ajunge, după nu puține căutări, la Rohia, în Țara Lăpușului, iar filosoful „devenirii întru ființă" la Păltiniș. Două spații paideice îi vor revendica în veac: Rohia, unde monahul Nicolae a găsit credința și dragostea pe care le-a dăruit nerestrictiv, convins de adevărul spuselor Sf. Pavel că „mai fericit este a da decât a lua" (**Faptele Apostolilor** 20, 35) și Păltinișul, unde Noica

„neînsinguraticul sihastru" chema „tinerii cu învrednicire" pentru cultura de performanță spre a face exegeze pe texte din Platon, Kant, Hegel sau Heidegger. Steinhardt și-a găsit fericirea în creștinism, iar Noica în acea școală în care, după expresia lui Leon Bloy „nu știi cine dă și cine primește"[6] pe care o visa din tinerețe și în care a rodit până la urmă „talantul" său. Steinhardt, omul iertării și al bunătății, a detectat la Noica și la discipolii săi prezența unei superbii exclusiviste făcute în numele filosofiei, considerată de aceștia (Liiceanu, Pleșu, Cornea, Vieru ș.a.) suverana de necontestat a culturii. Cu o ironie asemănătoare celeia din cartea de debut, Steinhardt i-a comparat cu catharii medievali care se credeau puri și perfecți[7].

Steinhardt știa, însă, că nu înțelepciunea este scopul suprem al vieții, ci râvna spre mântuire pusă sub semnul credinței în Hristos. Dar tot el știa, mai bine decât alții, că necredința nu e o vină, așa cum credința nu e un merit, hotărâtor fiind în ultimă instanță faptul că ai fost sau nu binecuvântat cu un asemenea har. De aici și acea obsesivă repetare de către Steinhardt a semnificativelor cuvinte: Cred, Doamne, ajută necredinței mele !

De aceea e dispus să-l ierte pe Cioran pentru invectivele sale căci, afirmă monahul Nicolae în stilul său paradoxal, „ateul pur, ateul ca atare nu există", fiind „o fantasmă, o figură de stil", întrucât „Orice om are zeii, idolii, credința sa (credința necredinței sale[8])" iar Cioran este cinstit, sincer și crede și el în ceva – în muzică ![9]

În schimb Noica nu l-a hulit pe Dumnezeu, dar nici nu i-a acordat un loc privilegiat sau măcar distinct în scrierile sale. Trăitor cu și printre concepte, Noica a pus realul între paranteze, eșuând până la urmă în utopie: acea utopie care debuta la ieșirea din închisoare cu îndemnul de a ne ruga pentru „fratele Alexandru". „Mila" sa pentru cei puternici, concret pentru „fratele rus" s-a spus, este expresia lipsei unei dimensiuni etice din discursul său filosofic, înclinat mai mult spre logică.[10]

Steinhardt a trecut cu creştinească înţelegere peste toate acestea, punându-l pe Noica în şirul acelora în care, de la Cantemir şi Eminescu la Pârvan şi Blaga „s-a întrupat spiritul naţional".[11]

Unul dintre marii săi prieteni a fost Sergiu Al-George, „om excepţional" cunoscut în „circumstanţe excepţionale", adică în boxă, la procesul – mult reiterat în ultimii ani – care a trimis la închisoare 23 de mari intelectuali. Au fost apoi colegi de celulă la Jilava unde între ei s-a născut o frumoasă prietenie, – care a continuat şi după eliberare, – neumbrită de încercările prin care au trecut protagoniştii ei. Rodul convieţuirii celulare – unde Sergiu Al-George s-a remarcat prin curajul său „solid, total, biruitor" şi prin cultura sa imensă dar lipsită de orgoliu[12] – au fost, pe lângă admirabila prietenie, incitantele „Convorbiri de la Jilava"[13].

Ele cuprind – abordate cu competenţă şi erudiţie deloc ştirbită de universul carceral – probleme de larg interes, atunci ca şi acum, pentru omul modern în speţă intelectual, precum creştinismul şi religiile asiatice, curajul şi libertatea, paradoxurile şi paranormalul, misterul creaţiei, muzica etc.

Despre întâlnirea şi relaţiile sale cu Sergiu Al-George, Steinhardt a scris rânduri pline de admiraţie şi căldură, atât în „Jurnalul fericirii", cât şi în volumele de eseuri. Preocupat încă de atunci de budism şi indianism – va deveni, după 1970, cel mai mare indianolog român – Sergiu Al-George le împărtăşea colegilor de detenţie din tainele gramaticii sanscrite şi din metodele yoghine şi tantrice, încercând să le reducă în acest fel amarul şi deznădejdea.

Tot acolo, în celulă, Sergiu Al-George i-a destăinuit prietenului său intenţia de a scrie – evident după eliberare – un amplu studiu despre Brâncuşi şi India intitulat **„Arhaic şi universal"**, titlu care lui Steinhardt îi sugera similitudini cu Toynbee, cunoscutul filosof englez al istorici.

Cartea a fost scrisă şi a apărut cu puţin timp înaintea morţii lui Sergiu Al-George, survenită doar la trei zile de la întoarcerea sa din mult dorita Indie, şi despre ea a scris, printre alţii, cu eleganţa sa înnăscută şi cu largă comprehensiune N. Steinhardt, care o aştepta de douăzeci de ani.

Prin studiul despre Brâncuşi, afirma acesta, Sergiu Al-George „a putut împăca Vedele cu autenticul cel mai românesc", **Arhaic şi universal** fiind o „carte de mărturisire" comparabilă cu **Confesiunile Fericitului Augustin** sau cele, la fel de cunoscute, ale lui Rousseau, Heidegger şi Papini, vecinătate care lui Steinhardt nu i se pare hazardată.[14]

Iată doar câteva ipostaze care relevă cu asupra de măsură, dar nu epuizează, vocaţia prieteniei pe care o avea N. Steinhardt.

Povesteşte, spre pildă, Cornelia Pillat cum la câteva zile de la ieşirea din închisoare a soţului său i-a vizitat Nicu Steinhardt ca să-i mulţumească de „vive voix" lui Dinu Pillat pentru că acesta îi trimisese din infirmeria închisorii Gherla o pâine economisită din raţia sa.[15]

De atunci se întâlneau frecvent la Văratec şi mai ales la mare, unde veneau Alexandru Paleologu, Theodor Enescu, Sergiu Al-George ş.a.

La moartea lui Dinu Pillat, N. Steinhardt îi scria, copleşit de ireparabila pierdere, lui Virgil Ierunca la Paris, că acesta nu i-a fost doar un foarte bun prieten ci „A fost şi a însemnat mult mai mult. A fost pentru mine un adevărat Înger păzitor".[16]

Explicaţia o dădusc Steinhardt în scrisoarea anterioară (1.XII.'75) către V. Ierunca: Dinu Pillat – care acum agoniza, lipsind orice speranţă de salvare – a fost singurul care l-a asigurat mereu de valabilitatea şi realitatea tainei săvârşite prin botez în celulă, îmbărbătându-l în faţa îndoielii insinuate ca lucrare a demonului.[17]

Şi după ce s-a stabilit la Rohia, Steinhardt mergea de câteva ori pe an la Bucureşti, spre a-şi întâlni vechii şi noii

prieteni. Asculta muzică de Mozart la familia Enescu sau la Alexandru Paleologu, tăifăsuiau şi făcea planuri de editare, recunoscându-şi acest „păcat" al scrisului. Se reîntorcea la Cluj, unde-i întâlnea pe Virgil Bulat – mai tânărul său coleg de puşcărie – pe noii prieteni – Achim Mihu, Aurel Codoban, Virgil Ciomoş, Adrian Popescu ş.a. –, adăsta la familia Peicin ca să revină la îndeletnicirile cotidiene de la Mănăstirea Rohia, unde viaţa e „mai samuraică" şi „mai sobră decât cea de puşcărie" spunea Steinhardt înainte de a se dedica definitiv acesteia. Dar tot el spunea – şi o va repeta fără emfază – că această viaţă îi „stârneşte cea mai desăvârşită admiraţie".[18]

***

Textele reunite în această antologie converg spre o imagine deloc idealizată (deşi nu lipseşte apelativul de „sfânt" atribuit de către Al. Baciu, N. Băciuţ şi alţii monahului de la Rohia) şi în acelaşi timp extrem de relevantă pentru ceea ce a însemnat N. Steinhardt pentru cei care l-au cunoscut mai de mult (A. Acterian, Al. Baciu, Al. Paleologu, Th. Enescu, M. Şora ş.a.) sau la vârsta senectuţii când, la rându-i, s-a deschis cu o firească şi sinceră disponibilitate, neumbrită de interese, spre tinerii aflaţi în căutarea unui drum în viaţă (A.G. Bâlc, I.M. Bocu) dar şi spre alţii cu care i s-au intersectat drumurile (I. Pintea, V. Cormoş, T. Filip, V. Vancea ş.a.)

Mulţumesc pe această cale celor care au răspuns solicitării mele cu materiale (îndeosebi I.P.S. dr. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, P.S. Justinian Chira, Episcopul Maramureşului şi Sătmarului, P.S. Iustin Hodea Sigheteanul, Arhiereu vicar al Episcopiei Maramureşului şi Sătmarului şi filosofului Mihai Şora) precum şi celor care au acceptat ca să (le) preiau unele texte apărute în anii anteriori (I.P.S. dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, Alexandru Baciu, Achim Mihu, Dan Ceachir, Virgil Ciomoş ş.a.)

Aş mai dori să exprim mulţumiri şi recunoştinţă doamnei Marieta Enescu, soţia regretatului istoric şi critic de artă Theodor Enescu, pentru amabilitatea cu care mi-a oferit informaţii despre prietenia dintre Nicu Steinhardt şi familia Enescu, o dată cu permisiunea de a reproduce calda evocare făcută de Theodor (Toto) Enescu colegului său de celulă.

Îmi cer scuze, în acelaşi timp, tuturor celor pe care nu i-am contactat – spre pildă, încercările de a lua legătura telefonic cu Părintele Galeriu şi Sorin Dumitrescu au eşuat – şi le-am reprodus aici anumite texte. Sper ca surpriza acestora să fie plăcută.

Este, cred, unul din puţinele cazuri în care importanţa scopului – evocarea spre neuitare a personalităţii monahului Nicolae de la Rohia – face să treacă neobservate precaritatea şi puţinătatea mijloacelor noastre.

FLORIAN ROATIŞ

NOTE

1. Cf. N. Steinhardt, *Monologul polifonic*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p.355.
2. Mircea Vulcănescu, *Chipuri spirituale. Dimensiunea românească a existenţei*, vol. 2. Selecţia textelor, note şi comentarii de Marin Diaconu şi Zaharia Balica, Editura Eminescu, Bucureşti, 1996, p. 185. Vezi mai jos eseul lui Ioan Pintea, *De la „burghezul proletar" Steinhardt la monahul Nicolae*.
3. Cf. Virgil Ciomoş, Postfaţă sau Despre curajul de a crede, în *Jurnalul fericirii*. Ediţie nonvarietur, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 420.
4. Vezi N. Steinhardt, *Prin alţii spre sine. Eseuri vechi şi noi*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1988, p. 192; precum şi Zaharia Sângeorzan, *Monahul de la Rohia. N. Steinhardt răspunde la 365 de întrebări*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 9.
5. N. Steinhardt, *Prin alţii spre sine*, ed. cit., p. 191.
6. Constantin Noica, *Jurnal filozofic*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1999.
7. Vezi *Catharii de la Păltiniş* în N. *Steinhardt Escale în timp şi spaţiu sau Dincoace şi dincolo de texte*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1987, p. 331-334.
8. Zaharia Sângeorzan, op. cit. p. 90.

9. „Crede în muzică, adică de fapt în credință. Căci muzica atunci când se înalță pe culmi este act de credință": op. cit., p.118.

10. Vezi în acest sens interesanta paralelă făcută de Laszlo Alexandru: *Noica şi Steinhardt. Între Icar şi Anteu*, în Transilvania (serie nouă) nr. 3-4/1992, Sibiu, p. 161-163.

11. N. Steinhardt, *Prin alții spre sine*, ed. cit., p. 193.

12. N. Steinhardt, *Critică la persoana întâi*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 254.

13. Publicate de Ioan Pintea în Addenda la *Primejdia mărturisirii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1993.

14. N. Steinhardt, *Critică la persoana întâi*, ed. cit., p.256.

15. Cornelia Pillat, *Eterna reîntoarcere*, Editura Du Style, Bucureşti, 1996, p.236.

16. N. Steinhardt, *Dumnezeu în care spui că nu crezi...* Scrisori către Virgil Ierunca (1967 – 1983). Ediție îngrijită şi note de Monica Manu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2000, p. 89. Scrisoarea din 6.XII.'75.

17. Ibidem, p. 188.

18. Vezi scrisoarea din 17 iulie 1979 către Sergiu Al-George, publicată de Dorina Al-George în *Şocul amintirilor*, Societatea Informația, Bucureşti, 1994, p. 75–76. Despre viața de mănăstire şi în: Z. Sângeorzan, op. cit. p. 85.

Î.P.S. Dr. NICOLAE CORNEANU,
MITROPOLITUL BANATULUI

Regrete târzii

De-a lungul vieții, fiecare dintre noi am fost contemporani cu oameni de valoare dintre care pe unii am avut satisfacția de a-i cunoaşte, dar pe alții nu, ceea ce ne trezeşte în suflet regrete sincere. Despre mine pot spune că am avut parte de ambele experiențe şi, fără a intra în detalii, voi spune doar atât că unul din cei pe care aş fi dorit să-l întâlnesc o dată şi să putem sta de vorbă, să ne întreținem, a fost Nicolae Steinhardt. Din auzite şi din cele scrise, mai ales după '89, am început să-l apreciez, chiar să-l admir. E adevărat că odinioară am ştiut că există un evreu Steinhardt care s-a ocupat de literatură şi care în viața de toate zilele a devenit creştin, chiar monah. În rest mai nimic, nici cum a ajuns creştin, cum a devenit monah, cu ce se îndeletnicea...

Fără să fi putut afla mai multe, îl asemănam până la un punct cu Mihail Wieder, care a scris o carte **„Convertirea Sfântului Apostol Pavel"** (Arad, 1940) şi a trecut prin experiențe mai mult decât dramatice, de asemenea cu preotul Mihail Avramescu[1] pe care am ajuns să-l cunosc atunci când, trebuind să plece din Bucureşti pentru că nu i se permitea să-şi exercite misiunea clericală, mi s-a adresat cu rugămintea de a-l primi în Eparhia Timişoarei în care a şi fost încadrat la parohia Jimbolia. Aceasta a durat până spre sfârşitul anului 1985 când m-am trezit cu

1. Marcel Avramescu (1909 - 1984), poet şi eseist, participant la mişcările de avangardă ale epocii interbelice dar şi interesat de mişcările esoterice. Discipol al lui René Guenon, cu care s-a aflat o vreme în corespondență. Atras de ortodoxie, renunță la iudaism, urmează Facultatea de Teologie iar în anul 1951 este hirotonisit, luând numele de Mihai. A slujit ca preot în Bucureşti şi în Banat la Jimbolia.

o scrisoare de la monahul Nicolae Steinhardt din mânăstirea Rohia căreia îi era alăturat un articol pe tema Botezului, cu rugămintea de a-l publica în revista numită atunci „Mitropolia Banatului". Monahul Nicolae Steinhardt vorbea în acel articol despre experienţa lui legată de Botezul ce însuşi l-a primit, fără să spună unde şi în ce împrejurări. Mi s-au părut emoţionante acele pagini şi le-am inclus în revista al cărei fiecare număr trebuia să treacă prin cenzura exercitată la ceea ce se numea „Departamentul Cultelor". Cum era de aşteptat, cei care au exercitat aici rolul de cenzori au restituit revista fără articolul despre Botez al lui Steinhardt. Interesându-mă ce s-a întâmplat, mi s-a spus doar că numele autorului este interzis. Pentru că, totuşi, am considerat articolul valoros, l-am inclus în numărul viitor al revistei schimbând numele autorului din „monahul Nicolae Steinhardt" în „monahul Nicolae Delarohia". Pe deasupra, pentru a-i imprima un caracter cât mai neutru, l-am înglobat într-o rubrică rezervată atunci doar lecturării de către preoţi, „Amvonul preoţilor", care de obicei nu prea atrăgea atenţia cenzurii. Manevra a reuşit şi astfel articolul în cauză a apărut în numărul 1 pe ianuarie - februarie 1986 sub titlul „Roadele Sfintei Taine a Botezului", predică pentru „Duminica dinaintea Botezului"[2].

Aşa a început, fără să ne fi cunoscut personal, corespondenţa dintre noi şi colaborarea la revista mitropolitană a celui încă o dată botezat cu numele de „Nicolae Delarohia". Colaborarea aceasta a ţinut până spre sfârşitul lui 1988, dinaintea anului trecerii sale la cele veşnice. La vremea respectivă n-aş fi crezut că numele ce i l-am dat lui Steinhardt va fi o „poreclă devenită renume", cum nu cunoşteam în detalii nici experienţa lui de închisoare şi semnificaţia ce-a avut-o pentru el Botezul primit între gratii şi care rezultă din „predica" citată.

2. Cu o bunăvoinţă care m-a copleşit, Î.P.S. Dr. Nicolae Corneanu mi-a trimis opt predici semnate de monahul Delarohia, apărute în revista *Mitropolia Banatului* în anii 1986–1988. Ele însă au fost cuprinse în volumul *Dăruind vei dobândi*.

Evident, după Decembrie '89, când s-au putut scrie mai multe despre monahul „Delarohia" şi când au apărut din scrierile lui acelea care până atunci au fost interzise, mi-am dat mai bine seama de dimensiunile lui spirituale cum şi de marea pagubă de a nu-l fi putut cunoaşte cu adevărat, deşi am corespondat şi colaborat - în sensul bun al cuvântului - câţiva ani în şir. De aici regretul meu profund, chiar dacă postum şi întârziat, de a nu-l fi cunoscut direct şi personal. Totuşi, prin scrierile ce i s-au publicat în ultimii ani, prin tot ce au mărturisit alţii despre el, am ajuns să mă apropiu de cel pe care l-am botezat pentru a doua oară şi mulţumesc lui Dumnezeu că m-a ajutat să-i ofer câteva momente de satisfacţie atunci când, el, proscrisul, şi-a văzut publicate câteva pagini, în ciuda cenzurii care îl izolase complet.

Aşadar, regrete târzii, însoţite, totuşi, de neînsemnata mângâiere de a ne fi întâlnit şi numai pe calea scrisului.

Î.P.S. Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ,
MITROPOLITUL ARDEALULUI

Izvoarele fericirii monahului Nicolae de la Rohia

Pe Nicolae Steinhardt – devenit monahul Nicolae de la Rohia – l-am cunoscut târziu. Devenise monah şi publica eseuri în presa literară, apoi şi în cea teologică. Cei care se preocupau cât de cât de fenomenul cultural de la noi – atât cât era el – l-au remarcat de la început şi l-au urmărit apoi. Întotdeauna cu interes. În specia eseului se înscria printre cei mai buni. O anumită dezinvoltură în circulaţia prin cultură, prin cultura europeană şi mai ales clasică, dar şi în cea modernă, pe cât îi era posibil unui intelectual ca dânsul, în vremea aceea, l-au impus repede printre valorile recunoscute.

M-am bucurat când, într-o zi, m-a căutat. M-a căutat și a doua oară și a treia. Voia să mă angajeze în promovarea unor tineri, ca să-i ajutăm să meargă în locuri și la școli în care să-și desăvârșească pregătirea culturală și teologică, ceea ce, pe cât am putut, am și făcut amândoi. Vorbea despre dânșii cu căldură, cu patos, fiind limpede că depistase în ei niște posibilități deosebite și nu voia să le lase să se piardă.

Cred că preocuparea și generozitatea aceasta merită reținută. Eu aș vedea în ea și ceva mai mult decât simplul interes cultural și decât gestul de omenie. Aș vedea un început de manifestare a unei vocații de părinte duhovnicesc. Acest lucru îl înțeleg mai ales acum, după ce am citit „**Jurnalul fericirii**". El devenea tot mai mult un duhovnic, deși nu era decât monah, dar prin sinceritate și aderiune totală la monahism se înscria firesc într-o tradiție, în care pătrundea tot mai adânc, pe care o înțelegea tot mai bine și care, poate chiar fără voia lui, începea să dea roade în el și îi crea anumite disponibilități, în care începea să vadă și pe care începea să le simtă ca pe o datorie.

Procesul devenirii omului duhovnicesc așa se și declanșează, potrivit experiențelor din trecut ale marilor duhovnici, și chiar ale unora mai aproape de noi. Ei nu doar așteaptă ucenicii să-i caute și să le ceară cuvânt și îndrumare. Dacă până la un moment simțiseră doar dreptul la asistență duhovnicească, acum simt și datorii. Caută ei înșiși ucenici și îi caută cu multă grijă, cu mult discernământ. Se preocupă de nașterea de fii duhovnicești. Înțeleg să răspândească darul pe care l-au primit. Să se răsplătească în fața lui Dumnezeu de bucuria și de lumina pe care le-a acordat-o, răspândind-o și asigurându-i continuitatea.

Spunând acestea despre N. Steinhardt mă îndrept spre un personaj de dincolo de ceea ce ar putea fi considerat doar un om de cultură. Firește, nu numai faptul de la care am pornit ar motiva o astfel de apreciere, de situare. După ce citești „**Jurnalul fericirii**", găsești mult mai multe asemenea motive să treci dincolo de omul de cultură și, din convorbirile cu unii din cei care l-au cunoscut mai bine ca monah, am înțeles că și din viața lui monahală se pot culege mărturii suficiente pentru a-l situa printre cei care, dacă n-au fost, fiindcă nu le-a ajuns timpul ca să se desăvârșească, ar fi putut fi unul din modelele multor căutători de sensuri și împliniri duhovnicești. Dacă ar fi de față acum, smerit, ar protesta. Dar chiar și acest protest ar fi un semn bun, mai ales că am încredințarea că ar fi un protest sincer.

Ultima oară l-am văzut și am stat puțin de vorbă la Pălținiș, la înmormântarea lui Noica. Dacă aș fi știut atunci tot ce știu acum despre relațiile dintre ei, despre anchete și despre proces, nu l-aș fi lăsat să plece atât de repede după înmormântare sau, în orice caz, l-aș fi chemat să vină altă dată să stăm mult de vorbă, și nu atât despre ei doi, cât despre condiția omului scos din condiția de om, biruit și desfigurat de închisori, și apoi despre, totuși, ceea ce atât de bine numește părintele Stăniloae, „restaurarea omului" prin Iisus Hristos.

Jurnalul fericirii e istoria unei restaurări. A cuiva care s-a născut din nou din apă și din duh.

E cartea unei biografii, chiar dacă nu se vrea ca atare așa, e totuși cartea unei autobiografii spirituale într-o bună tradiție pascaliană. E foarte greu să vorbești sau să scrii despre această carte. Nu știi nici cu ce să începi, nici cum să continui. Poate că cea mai potrivită metodă — vorbind sau scriind — ar fi aceea de a-l imita pe autor: să încerci o suită de microeseuri care s-o abordeze fragmentar, încercând cât mai multe fragmente care să înceapă să rotunjească totul, întregul. Omul din ea își dezvăluie o infinitate de componente greu de prins într-un singur portret și, încercându-l, ai avea mereu senzația că ceva ți-a rămas neabordat. Fragmentul e fragment, e o secvență, o felie, și el te-ar putea elibera de teama că n-ai spus tot, și chiar și de aceea că n-ai spus esențialul. Steinhardt, fără a

putea fi acuzat de incoerențe, e un om alcătuit din bucăți, din cât mai multe bucăți a putut aduna mintea și sensibilitatea lui, dintr-un total infinit de bucăți. E limpede însă că a adunat enorm de multe bucăți și că le-a coordonat într-un chip fericit. Acest „chip" s-a prezentat în **„Jurnalul fericirii"**.

De ce s-a convertit Steinhardt la creștinism ?

Și mai departe: de la ce s-a convertit ? De la iudaism? De la ateism sau de la indiferență ? Sau, cumva, de la cultură ? Nu, se va zice. De la cultură în nici un caz. Nu se convertește nimeni de la cultură. De cultură nu mai poți scăpa. Se poate converti cineva, eventual, prin cultură, în interiorul ei, convertind cultura sau, poate, mai exact cultura lui. Căci om de cultură a rămas și după convertire. Dar că cineva și-a convertit cultura, cred că se poate zice. Mi se pare că acesta e cazul lui. Referințele lui, analogiile, similitudinile, pătrunderea sensurilor, interpretările sunt mereu culturale. „Jurnalul", deci el însuși, Steinhardt, respiră, se verifică, se ajută cultural. Pascal, Dostoievski, Kierkegaard, Goethe, Corneille, Péguy, Descartes și nenumărați alții, printre care și modernii Proust, Sartre, Valéry, Alexandre Dumas, Camus, Chesterton și românii Eugen Ionescu, Pârvan, Mircea Eliade, Emil Cioran, Lucian Blaga, Radu Gyr, Nae Ionescu, Nichifor Crainic și, bineînțeles, C. Noica, în „lotul" căruia Steinhardt a fost arestat și condamnat, sunt numai câteva nume culese din zeci și sute, la o simplă răsfoire a „Jurnalului". Nu lipsesc nici oamenii de știință: Newton, Galilei, Michelson și mulți alții, nici compozitorii cei mari și, la întâmplare, pentru simpla ilustrare a diversității, nici Agatha Christie, nici Coșbuc, și am putea continua pe mai multe pagini numai înșirarea de nume. Dacă am mai adăuga și numele de sfinți, de isihaști și de mari teologi, de la Ioan Damaschinul, Ioan Scărarul, Maxim Mărturisitorul, Grigorie Palama, Nicolae Cabasilas, până la Simion Metafrastul și Irénée Hausherr, am putea ușor alcătui un dicționar de nume.

Toți îi dau o referință importantă, parcă anume rostită pentru el. Îi luminează un sens, îi întăresc o idee printr-o comparație, îi sugerează o dezlegare, îl bucură cu un paradox și, mai ales, îi justifică opțiunile. Merge înainte, pe drumul lui, cu dânșii de mână. Din acest punct de vedere, cazul lui mi se pare exemplar. Departe de a se lepăda de cultură, el are pentru toate mărturii culturale care se unesc, se întregesc și se verifică lesne cu cele ale sfinților, decât în cea a culturii. E surprinzător chiar cât de adânc i-a pătruns pe sfinți, viețile, și cărțile, și experiențele lor, și cât de bine i-a înțeles. Și i-a asumat și, în același timp, s-a lăsat absorbit de ei. Ca și de Sfânta Scriptură, copios citată, și de Iisus Hristos. A bătut cu toată cultura la ușa chiliei sfinților și, cu sfială, la ușa lui Hristos. Fără să facă din cultură o ancilla, o sclavă a teologiei, ca în Evul Mediu. A așezat la aceeași masă cultura și spiritualitatea și le-a pus să dialogheze. Și le-a întâlnit armonios în propria lui persoană, transformând-o în monahul Nicolae de la Rohia. Se cade însă să spunem că, deși n-a renunțat la cultură și nici n-a supus-o neapărat teologiei, a declarat-o, totuși, insuficientă: „Nu ajunge cultura, mai e nevoie de morală, scrie el... Poți să fii instruit și totuși brutal, simplist, nătâng și elementar" (p. 276). Se zice că mulți schingiuitori ordinari din lagărele de exterminare erau pasionați după Goethe și Mozart ! „Jurnalul" devine astfel un fel de carte de inițiere în creștinismul modern. O carte de spiritualitate care se va ceti multă vreme. Și o reușită carte de apologetică. Încearcă demersul apologetic apelând la savanții moderni, pe care îi armonizează cu Dumnezeul creator al universului și al vieții sau le preia limitele peste care nu pot trece și își servește astfel credința lui. Asta o fac mulți. Și bine fac.

Pentru cine are nevoie de argumente, există și argumente. N. Steinhardt lărgește însă cercul, investigând în afara domeniului științei, în aceeași măsură și în posibilitățile culturii, ca nu cumva să-l tragă cineva de mânecă și să-i arate că drumul cel bun și singurul e în altă parte.

Înaintează mereu cu martori. Dar nu fiindcă martorii i-ar fi arătat drumul. El nu era dintre aceia care să aibă nevoie de argumente. El avea drumul dinainte. Ca din descoperire de Sus, din dar. Se bucură însă că martorii i-' confirmă. Şi îi aduce în sprijinul său ca la un banchet. El însuşi rămâne un pascalian: „De nu m-ai fi găsit, nu m-ai fi căutat!" Această extraordinară cugetare a lui Pascal străbate ca un fir roşu **Jurnalul fericirii**. De altfel, întregul Jurnal pare a fi un ecou, o replică la acel „Joie, joie, larmes de joie" (Bucurie, bucurie, lacrimi de bucurie), cuvintele prin care Pascal şi-a imortalizat convertirea, întâlnirea cu Dumnezeu, şi pe care le-a cusut ca pe un testament, ca pe un paşaport pentru Dincolo, pe o hârtie, în căptuşeala hainei, descoperită la moartea sa.

Spre deosebire însă de actul spontan care s-a petrecut cu Pascal, şi care l-a marcat pentru toată viaţa, Steinhardt a răspuns la o chemare de o viaţă. Convertirea lui e un proces lung, o dezbatere de durată, multă vreme rezistată, refuzată. Previzibilă, dar mereu amânată. Dar şi mereu sporită. Mereu decantată, ca într-un proces de purificare a apei, de strecurare a aurului care trebuie eliberat de impurităţi, până când a devenit „o dorinţă stăruitoare, ajunsă la stadiul nerăbdării" (p. 35). Când în închisoare a cerut botezul, şi părintele Mina Dobzeu l-a oficiat cu teamă şi în grabă, procesul a fost doar grăbit, din pricina atmosferei apocaliptice şi a ceea ce, la un moment dat, i s-a părut că ar putea fi un posibil sfârşit de viaţă.

Jilava era un spaţiu eshatologic. Pentru unul ca Steinhardt, care de mult ştia că se va boteza, era absolut necesar să se aranjeze pentru Dincolo, de vreme ce interior nu-l mai oprea nimic. Căci e în afară de orice îndoială că botezul, ca şi pregătirea şi momentul convertirii, n-au fost un comerţ de nivelul Pariului lui Pascal. A venit din interior, nu dintr-o socoteală pragmatică. Nici la Pascal n-a venit din aşa ceva. Pariul e doar o recomandare pentru logicieni, pentru supuşii raţiunii, cărora le oferă

o şansă logică de a opta pentru credinţă. Pariul e pentru acela care nu ştiu că „inima are raţiuni despre care raţiunea nu ştie nimic"! — şi care cred numai în raţiune.

Aşadar, să revenim acum: de ce s-a convertit Steinhardt, „ovreiul", cum îşi zice el mereu, la creştinism? Şi de la ce s-a convertit? De la iudaism? De la ateism sau de la indiferentism?

Aş începe răspunsurile de la urmă, iar după aceea mi-aş mai pune o întrebare: de ce s-a convertit la ortodoxie? Cunoştea bine şi catolicismul şi protestantismul şi, în închisoare, avea la îndemână pentru botez clerici de toate confesiunile. Ba chiar avea şi sectanţi, mai ales adventişti şi martori ai lui Iehova.

N-am găsit în Jurnal nici un indiciu că Steinhardt ar fi fost vreodată ateu sau măcar indiferent. De iudaism s-a interesat, firesc, şi a încercat chiar să se instruiască. A căutat un rabin, a frecventat sinagoga, a învăţat ebraica şi a citit **Vechiul Testament** în original, ceea ce nu e puţin lucru. Dar nu s-a putut integra în iudaism. Simte, totuşi, nevoia unei scuze: „Am încercat" (p. 120), zice! Din acestea e greu totuşi să descifrăm că s-ar fi convertit de la iudaism (p. 127). Şi-apoi unele lucruri nu i-au plăcut. Spune despre cartea lui Ezdra, de pildă, că e rosenbergiană şi degajă o atmosferă de lagăr de concentrare. Formal, da, s-a convertit de la iudaism. Doar era „ovrei". Nu face însă o analiză negativă a **Vechiului Testament**. Nu-l condamnă. Nu-şi justifică convertirea prin aşa ceva.

Aflăm că sufleteşte a simţit de foarte timpuriu o atracţie deosebită faţă de creştinism. Chiar din copilărie. „De închinat, firesc că mă închin din copilărie", îşi aminteşte el (p. 40). Îl fascina biserica Silvestru şi clopotniţa ei cu boltă, biserica din Pantelimon, bisericuţa Clucereasa (p. 120, 48), Agapia Veche, Pocrovul şi Frăsineii (p. 344), clopotele de Paşti, cozonacii, Crăciunul, colindele şi micul prunc Iisus. La liceu nu vrea să iasă afară de la ora de religie ortodoxă şi preotul îl primeşte. Îl şi examinează. Îi pune şi note.

Toată viața lui de până la botez a vrut să se boteze. E drept că amânarea era totuși urmarea unei frământări. Pe undeva se simțea mereu într-un non-sens, într-o nepotrivire. Ca un ispitit să-și iasă din sine. Or, secretul s-a dovedit a fi chiar în chemarea acestei ieșiri din sine pe care, în cele din urmă, a înțeles-o. A înțeles-o atunci când a simțit că e vorba nu atât de o ieșire din ceva, cât de o intrare într-un sens nou. În singura ipostază cu sens. Când acest înțeles al creștinismului a devenit o convingere și o chemare irezistibilă, s-a botezat. Ba, mai mult: a intrat în monahism. Ce interesant! Așa se zice: a intra în monahism! Nu atât a ieși din ceva, din lume, cât a intra într-o realitate nouă, într-un sens. Pentru el, intrarea în monahism a fost firească. Aproape că nefiresc ar fi fost să nu fi intrat.

Am spus aceste lucruri pentru ca să nu se înțeleagă cumva că s-a botezat ca să-și rezolve comod vreun statut social sau din alte motive contingente, lumești. **Jurnalul fericirii** e un adevărat tratat despre paradoxele creștinismului, pe care Steinhardt le-a cunoscut și le-a înțeles ca puțini alții. Nu intra într-o stare de mai multă comoditate. Dimpotrivă. „Năduşeală, sânge, batjocură, cuie. Asta e creştinismul, băiete" (p. 29). El știe că „cu Dumnezeu nu-i de glumit" (p. 37). Mai știe însă și că un mai profund adevăr, oricât de paradoxal, decât „Cred Doamne, ajută necredinței mele", nu există (p. 38). Și sare în el. Căci știe că pentru el nu există nici o altă intrare în Împărăție. Și a intrat prin această ușă.

Așa a intrat în creștinism. S-a predat Mântuitorului. Fiindcă el e cel care dă bucuria, fericirea, celui ce vine la El. Pascal l-a întâlnit cu bucurie: Joie, joie, larmes de joie! „Bucuria de a trăi e o caracteristică a creștinismului", scrie Steinhardt (p. 251). Călugării, sfinții sunt voioși, observă el (p. 157), precum pruncii. Dracii sunt acri! Și de câte ori nu-și mărturisește și el lacrimile, ca și Pascal. Lacrimi de înțelegere, dar și lacrimile intrării într-o stare inefabilă. Teologia Mistică a identificat chiar o Teologie a lacrimilor, pe care Steinhardt nu doar o descrie, ci mai ales o trăiește (p. 34).

Intrarea lui Steinhardt în creștinism e răspunsul la chemarea, pentru dânsul fascinantă, a lui Hristos. Are în **Jurnalul fericirii** pagini și sentințe inegalabile despre Iisus Hristos. El nu s-a convertit la un creștinism teoretic. El s-a convertit la Hristos Cel viu, la Dumnezeul întrupat, la Cel cu care poți vorbi, pe care îl poți simți, căruia te poți ruga. Nu la Dumnezeul filosofilor și al savanților, cum ar zice Pascal. De aceea nu l-a ispitit, de pildă, budismul. Îi place o vorbă a unui budist din Ceylon, notată de C.G. Jung: „Lui Budha nu i te poți ruga. Nu-l poți implora. Buda nu mai este. E în Nirvana" (p. 165). Așa cum expediase ușor și repede iudaismul, tot așa de repede expediază și budismul. Încearcă și o comparație între Socrate și Hristos. „Socrate, zice el, se ridică de la starea de om la cea de zeu; Hristos coboară, nestingherit de scârnăvii, până la straturile cele mai de jos ale condiției umane" (p. 57). Fapta lui Hristos i se pare superioară.

Steinhardt a avut toată viața o atracție deosebită către o anumită aristocrație a spiritului. E unul din motivele care l-au fascinat din creștinism. Înălțimea lui. Demnitatea lui. Absoluta disponibilitate pentru bine. Exact contrariul lui Nietzsche, căruia creștinismul îi apărea ca o slăbiciune și decădere. Pătruns mult mai profund, lui Steinhardt Iisus i-a apărut mereu ca un gentlemen și cavaler. Stă la ușă și bate. Așteaptă să i se răspundă. Are încredere în oameni și aceasta, zice el, e calitatea boierului și a cavalerului. Iartă ușor și deplin. E gata oricând să vie în ajutor. Îi e milă. E mereu atent și politicos. Nu face discriminări. „Situația de creștin e totuna cu statutul de aristocrat" (p. 101-102). Așa, Steinhardt trece totuși de la cultură la teologie, chiar dacă unii intelectuali i-o reproșează. „Însușirea specifică omului e gândirea teologică", conchide el. În vremea noastră, dintre români Petre Țuțea va spune același lucru fără încetare. Și, de departe, de la Paris, Eugen Ionescu regretă că nu s-a făcut monah! Steinhardt nu e deci un singular, decât poate prin faptul că a venit din iudaism. Am apelat la aceste coresponden-

ţe la fel de nete şi de culturale, pentru a întări prin asemănare autenticitatea autorului **Jurnalului fericirii**.

Am promis că voi încerca să descopăr în Jurnal şi de ce Steinhardt s-a convertit la ortodoxie şi nu la altă confesiune creştină. Ar fi multe de spus. Mă voi opri la un aspect.

Steinhardt a iubit poporul român. O spune de nenumărate ori. Aşa cum i-a iubit şi religia. Mărturiseşte că se simţea iubit de părintele Gheorghe Georgescu, profesorul de religie, de la cursurile căruia era nelipsit. „Aveam mereu zece, spuneam Tatăl nostru şi mă închinam. L-am iubit şi eu tare mult pe părintele Gheorghe Georgescu, om simpatic, oricând dispus s-o ia pe coarda sfătoşeniei, şi bun" (p. 113).

S-a simţit primit, acceptat de români. Îşi aduce aminte cât de mult datorează unor români care l-au primit în casă, care l-au iubit şi pe care i-a iubit şi el. Admiră obiceiurile, tradiţiile româneşti. Se vrea integrat în ele. Se vrea ieşit din singularitate. Nu i-a convenit niciodată statutul de singularitate. Încearcă afinităţi aproape imposibile cu românii, admiraţii considerate de conaţionali vinovate, iar de români forţate, dar el se încăpăţânează să le simtă cu adevărat şi să le declare. E de altfel implicat într-un proces în care toţi acuzaţii erau consideraţi ultranaţionalişti români, şi se recunoaşte şi el ca atare.

Aceste afinităţi cu ethosul românesc îl conduc mai întâi la etic şi la estetic, la etica creştină şi apoi la frumuseţea sufletului românesc pe care îl admiră din copilărie, de la care pasul spre ortodoxie, ca mod de a fi al ethosului românesc, nu a fost decât firesc. La aceasta s-a adăugat, fără îndoială, şi sensibilitatea lui deosebită faţă de mistica ortodoxă, ale cărei elemente esenţiale se găsesc din belşug şi frumos prinse în Jurnal. Cunoştea ortodoxia, cu valorile ei, cu tradiţia ei autentică. Alegerea ortodoxiei n-a fost o preferinţă folclorică. Dacă ceea ce se află în Jurnal, pe sărite, ar fi adunat la un loc, s-ar obţine un preţios studiu de teologie mistico-ascetică ortodoxă.

Totul, aşadar, îl îndruma spre ortodoxie, fără ca prin această opţiune să fi devenit un fanatic, aşa cum li se întâmplă de obicei convertiţilor. Îşi afirmă cu dezinvoltură un ecumenism luminat, în care încape tot ce nu e fanatism sau incompatibilitate spirituală, sau de bun simţ, cu ortodoxia luminată, largă şi deschisă. De nenumărate ori revine la afirmarea credinţei luminate, denunţând obtuzitatea pe care o numeşte de-a dreptul prostie. Se luptă fără încetare cu prostia şi o denunţă peste tot. „Nicăieri şi niciodată nu ne-a cerut Hristos să fim proşti" (p. 18), căci „mai mult rău iese adeseori de pe urma prostiei, decât a răutăţii" (p. 19). „Creştinismul nu înseamnă prostie... Slăbiciunea faţă de prostie e totuna cu a da mână liberă canaliilor" (p. 123). Nu-l numeşte pe Nietzsche, dar în mod sigur îl are în vedere, când spune că „cine crede că religia creştină e îndemn la nătângie, se înşeală amarnic. Amarnic se înşeală şi cine crede că e şcoala slăbiciunii şi a miorlăielii" (p. 179). „Creştinul nu e neapărat bleg" (p. 15), căci – descopere el America – „Dumnezeu nu e numai bun, drept, atotputernic etc.; e şi deştept!" (p. 18). Frumos adevăr, surprinzător prin simplitate şi evidenţă.

Poate că am cam abuzat de citatele în legătură cu prostia, dar mi se pare mereu necesar să ştim şi noi acest lucru şi să fim creştini luminaţi!

De ce şi-a numit Steinhardt confesiunea aceasta, cu valoare de testament, **„Jurnalul fericirii"**? A fost cu adevărat fericit? Cred că a fost. Mai exact: a ajuns să fie fericit. Nu a fost de la început. Cred că nu a fost prin natura lui. De câte ori l-am văzut, mi s-a părut mai degrabă trist. Şi parcă mereu fricos, mereu sub o frică. Îşi cucerea fericirea într-una. A fost un neîmplinit care s-a împlinit. Nu se simţea bine că nu s-a născut ca toţi ceilalţi dimprejurul lui. De aceea a vrut mereu să fie ca ceilalţi. A fost într-o permanentă goană după integrare în loc şi în spiritul locului. Şi când îi reuşea, era fericit. Când i-a reuşit a fost fericit. Fiindcă a fost un însetat de fericire, un flă-

mând de bucurie. De aceea l-am bănuit de nefericire şi de tristeţe. Neavându-le, le căuta. Jurnalul e plin de căutări şi de descoperiri ale bucuriei. Din Isaia şi din David nu-l atrag textele triste, – şi sunt, slavă Domnului – ci mai ales acelea în care profeţii exaltă de bucurie (Isaia 55, 12, II Regi 6). „Să se veselească cerurile şi să se bucure pământul... să se bucure câmpiile... toţi copacii pădurii... Râurile să bată din palme" (Ps. 95, 97, cf. p. 279). Îi place să creadă, ca şi abatele Mugnier, că iadul există, dar că nu e nimeni în el (p. 278). Gândea bucuria ca pe o însuşire a credinţei. Citează din Dostoievski o replică repezită unui pretins ateu: „Tu, ateu? Aida, de, eşti mult prea vesel!" (în **Adolescentul**, cf. p. 202).

Fericirea i-a venit lui Steinhardt pe două căi: prin apropierea de români, cu care a dorit să se identifice până la absurd (p. 34), şi prin convertirea la ortodoxie. De altfel şi cea dintâi a fost tot o convertire. Amândouă au fost începute încă din copilărie, dar s-au împlinit în închisoare. De aceea închisoarea a fost pentru dânsul altceva decât pentru cei mai mulţi. Acolo s-a regăsit, acolo a simţit că îşi poate îngădui ceea ce afară nu putea face. Îl paraliza frica. O spune el însuşi. În închisoare şi-a regăsit forţa şi libertatea interioară. Ca şi cum ar fi intrat într-un sanctuar în care eşti apărat de orice. Mizeriile existau şi le simţea poate mai mult decât alţii, – le şi povesteşte cu amănunte – dar nu acestea au fost esenţialul. Regăsindu-se interior, mizeriile nu l-au doborât. A căpătat o anumită imunitate.

Dimpotrivă, ceea ce l-a emoţionat, ceea ce l-a făcut fericit, chiar acolo unde numai de fericire nu se putea vorbi, au fost tocmai momentele de omenie care se puteau produce şi puteau covârşi abjecţia şi decăderea umană cea mai de pe urmă. Steinhardt le descrie pe amândouă, identificând uşor abjecţia în anchetatori şi în judecători, în caraliii de la închisoare, ca şi în unii din cei închişi, în martorii acuzatori, în şefii de camere. Dar aceştia nu l-au scârbit şi nu l-au înspăimântat mai mult decât

l-au bucurat şi l-au fericit cei buni. Cei buni dintre deţinuţii asupra cărora se făcea totul ca să-i înrăiască. Întâlnirea cu astfel de oameni l-a făcut fericit. A descoperit că există binele, chiar şi acolo, şi a fost copleşit.

Fără îndoială că Jurnalul conţine o mulţime de surse de astfel de bucurii. De fericire. Aş alege trei dintre ele, şi îmi cer iertare dacă nu voi fi ales momentele cele mai importante. Aş dori să fie măcar elocvente şi să ne dezvăluie ceva din tainele sufletului său, să-i deconspire sursele fericirii.

Unul din momentele calde, fierbinţi, s-a petrecut în celula 34 de la Reduit, parte din interiorul Jilavei. Reduitul era socotit mai sever decât secţiile întâia şi a doua, şi decât celulele de trecere, 14 şi 15. Dar iată cum recepţionează Steinhardt celula 34: „În locul acesta aproape ireal de sinistru, aveam să cunosc cele mai fericite zile din viaţa mea. Cât de absolut de fericit am putut fi în camera 34!" (p. 30).

De ce acest entuziasm? De unde, când locul era sinistru? Ei bine, din poezie. Oamenii din celula 34 iubeau poezia! Iubeau. Iubeau ceva. Iubeau frumosul. Se dovedeau extraordinari. Celula 34 era plină de îngeri. Celula 34 nu mai exista ca celulă sinistră, de vreme ce era plină de poezie. Iată cuvintele lui Steinhardt: „Din prima zi constat în toată celula o sete grozavă de poezie. Învăţarea pe dinafară a poeziilor este cea mai plăcută, şi mai neostoită distracţie a vieţii de închisoare. Fericiţi cei ce ştiu poezii. Cine ştie pe dinafară multe poezii e un om făcut în detenţie, ale lui sunt orele care trec pe nesimţite şi în demnitate, al său e holul hotelului Waldorf-Astoria şi a sa e cafeneaua Flore. Ale lui îngheţatele şi limonatele servite pe măsuţele braserici Florian din piaţa San Marco... Cui îi place să înveţe poezii, nu se va plictisi niciodată în puşcărie – şi nu va fi singur" (p. 31).

A fost de două ori fericit acolo. Mai întâi pentru că a găsit oameni iubitori de poezie, şi apoi pentru că s-a trezit dintr-o dată în armonie cu dânşii, şi chiar util. Căci ştia pe dinafară Luceafărul, Scrisorile, foarte mult Coşbuc

şi Topârceanu, mii de versuri de Gyr şi de Crainic, de Verlaine, Lamartine şi Baudelaire şi multe altele. Putea să le arate iubitorilor de poezii iubirea lui de poezie, ca şi a lor. Intra într-o solidaritate de ethos românesc. S-a simţit iubit şi i-a iubit pe aceşti iubitori de poezie. Steinhardt nu s-a plâns nici un moment de antisemitism. Din partea nimănui.

Atmosfera din celula 34 i se pare inefabilă. Superintelectualul, uşor snob, tratează realitatea cu detaşare aristocratică, ca un Don Quijote de zile mari. Snobismul nu l-a dus însă la parvenitism, ci la capacitatea de a converti totul în îmbogăţire sufletească şi în lumină. Transcende suferinţa, bruftuluielile caraliilor, ghionţii sub fălci şi pumnii în cap – căci acestea erau realităţile în care se trăia în chipul cel mai crud şi mai adevărat – dar iată-l pe el cum se plasează în altă realitate, aceea a spiritului: „În celula 34, bucuria – izvorâtă din aristocraţie, poezii şi sfidare – şi durerea... se amestecă atât de inextricabil, încât totul, inclusiv durerea, se preface în fericire extatică şi înălţătoare... Suferinţa pe care o asimilăm, dintr-o dată devine euforie" (p. 33).

Aşadar, mai întâi poezia. Dar poezia erau oamenii. Oamenii iubitori de poezie îl fericeau. Ei au şi constituit, de data aceasta dintr-un motiv în plus, al doilea moment de revelaţie a fericirii. Dintr-o adâncă suferinţă, apar oameni minunaţi, buni, buni cu suferinţele celor din jur. „Minune este şi felul cum ne purtăm unul cu altul, întrecându-ne în a ne ajuta, a ne vorbi delicat, a ne face viaţa cât mai plăcută unul altuia" (p. 34). El însuşi este subiectul unei binefaceri anonime în cel mai pur spirit creştin, şi gestul îl copleşeşte: „îmi ud aşa zisa „pernă" cu dulcile lacrimi fierbinţi ale fericirii". Gestul frumos, dezinteresat, bun, emoţionează, fericeşte şi afară, în viaţa de toate zilele, şi cu atât mai mult într-o casă de suferinţă comună, în care toţi erau supuşi exterminării lente, criminale.

Iată realităţi care, împotriva tuturor evidenţelor, l-au putut întâlni cu fericirea. De data aceasta l-a uimit bunătatea.

Al treilea moment de fericire a fost botezul în închisoare. Avea nevoie de el mai mult decât ca de un act formal. Să se boteze era „o veche visare" (p. 38), cum spune el însuşi, dar acum devenea un imperativ urgent. Temându-se că „nu va rezista până la capăt", voia acum hotărât să se pregătească pentru eternitate, pentru eternitatea cu care, după credinţa lui sigură, îl putea împăca numai creştinismul. Credea că îşi rezolva astfel destinul veşnic.

Botezul a fost un act liturgic, aşa cum îl aştepta, dar a fost şi ceva mai mult decât fusese aşteptarea lui. Dincolo de opţiunea intelectului, dincolo de convertirea ca rezultat al unei îndelungi meditaţii şi căutări, s-a mai petrecut ceva. S-a întâlnit cu Hristos! Cu harurile botezului. S-a întâlnit cu ele concret, aşa cum nu se aştepta. Să-l ascultăm chiar pe dânsul: „Cine a fost creştin de mic copil, nu are de unde să ştie şi nu poate bănui ce-nseamnă botezul. Asupra mea se zoresc clipă de clipă tot mai dese asaltări ale fericirii... Va să zică este adevărat: este adevărat că botezul este o sfântă taină. Că există sfintele taine. Altminteri fericirea aceasta care mă împresoară, mă cuprinde, mă îmbracă, mă învinge, n-ar putea fi atât de neînchipuit de minunată şi deplină. Linişte... Şi o absolută nepăsare. Faţă de toate. Şi o dulceaţă în gură, în vine, în muşchi. Totodată o resemnare, senzaţia că aş putea face orice, imboldul de a ierta pe oricine, un zâmbet îngăduitor care se împrăştie pretutindeni, nu localizat pe buze. Şi un fel de strat de aer blând în jur, o atmosferă asemănătoare cu aceea din unele cărţi ale copilăriei. Un simţământ de siguranţă absolută... Şi noutatea: nou, sunt un om nou". Simte că aceasta s-a făcut prin Hristos şi înţelege acum: „ Botezul e o descoperire", ca şi thalassa lui Xenofon, ca şi pământul lui Columb (p. 84).

Iată cuvinte care descriu fericirea, obţinută prin Taină.

Mă opresc aici, deşi despre **Jurnalul fericirii** s-ar putea spune şi scrie de câteva ori mai multe cărţi şi mai voluminoase, fiindcă totul în el e interesant, totul te atra-

ge, totul te invită la meditație, totul te obligă să te situezi, să te reconsideri.

Asupra unui singur lucru m-aș mai opri, totuși.

Fericire în închisoare? La Jilava? La Gherla? Sub anchete și procese nedrepte, vulgare, absurde, în întregime kafkiene, dezumanizante? Nu le-a văzut Steinhardt pe toate acestea? Nu le-a simțit? N-au fost chiar așa cum se spune? Demitizează el grozăviile despre care vorbesc toți cei care au trecut prin ele? Nu. Așa au fost, cumplite, și le-a simțit pe toate, și le povestește exact așa cum au fost, rememorându-și suferința cu minuțiozitatea celui ce a suferit-o pe nedrept.

Descriind răul, ura, brutalitatea, absurdul, prin însuși faptul că le descrie cu amănunte, că nu trece peste ele în nici un fel, le și judecă și le condamnă. Dar el se plasează în ele altfel, caută și găsește, și judecă altceva. În mijlocul iadului descoperă oaze de lumină. Acestea îl fericesc. Și, poate, mai găsește și altceva, tâlcul unor taine mai profunde, legate de destinul nostru pământesc și de relația cu cel veșnic, sau legate de natura umană în același timp decăzută și sublimă, vrednică de condamnare și pedeapsă, dar și de milă, înțelegere, iertare și iubire. Mă gândesc acum la acel strigăt din urmă al lui Mircea Vulcănescu: „Să nu vă răzbunați!"[1], când probabil se gândea că singura reacție posibilă, când va fi posibil, împotriva tuturor marilor nelegiuiri, nu va putea fi alta decât răzbunarea cumplită, mare, definitivă, totală, și atât de îndreptățită, încât tocmai de aceea îl înspăimânta, și astfel testamentul lui cu motivări tainice, numai de el cunoscute, n-a putut fi altul decât acel: „Să nu vă răzbunați". Poate: Să nu faceți și voi la fel. Și Noica a spus, după aceleași suferințe – cumplite numai din ceea ce ne spune Steinhardt, dar câte nu vor mai fi fost? – „rugați-vă pentru fratele Alexandru!" Și Steinhardt a scris „dacă din închisoare pleci și de pe urma suferinței te alegi cu dorința de răzbunare și cu sentimente de acreală, închisoarea și suferințele au fost de haram. Iar dacă rezultatul e un complex de liniște și înțelegere și de scârbă față de orice silnicie și șmecherie, înseamnă că închisoarea și suferințele au fost spre folos și țin de căile nepătrunse pe care îi place Domnului a umbla. Puterea de a iubi, la ieșirea din închisoare, trebuie să fi crescut în proporții de necrezut" (p. 256).

1. În fapt, cuvintele lui Vulcănescu au fost: „Să nu ne răzbunați !". Cf. Ștefan J. Fay, *Sokrateion. Mărturie despre Mircea Vulcănescu*, Editura Humanitas, București, ediția a II-a, 1998, p. 142.

Acestea le scrie Nicolae Steinhardt convertitul, botezatul, fericitul. Dar încă odată: să nu se înțeleagă cumva că îi aprobă pe schingiuitori și pe toți autorii de suferințe. „Creștinismul nu se confundă cu prostia", spune el. Ba, mai mult: „prostia e un păcat" (p. 329). Și mai spune, reluând o vorbă a lui Saint Exupéry (mereu referințele lui culturale): „Oricine înjosește, înseamnă că e josnic" (p.294). Nu i-a dezvinovățit pe torționari.

A ieșit din închisoare cu teama de a nu fi devenit ca cei care l-au trimis în ea. Și a vrut să-și apere fericirea dobândită acolo de la Dumnezeu. Știa că iese dintr-o închisoare mică și intră într-una mai mare, afară. Ca să se apere și de aceasta, Nicolae Steinhardt n-a mai găsit alt mijloc, decât să nu mai intre în ea. Acum depindea de el. Și a intrat în mănăstire, și a devenit monahul Nicolae de la Rohia, apărându-și și păstrându-și fericirea.

Și el, și cartea lui surprinzătoare, sunt mărturii și documente care se vor oferi încă multă vreme exegezei noastre, asupra unei epoci cumplite care a produs, în egală măsură, demoni și sfinți.

(Reprodus după *Telegraful Român*, Sibiu, nr. 33-36 și 37-40/1991)

Î.P.S. BARTOLOMEU ANANIA,
ARHIEPISCOPUL CLUJULUI, VADULUI
ŞI FELEACULUI

Duhovnic de taină

Monahul Nicolae Delarohia, cunoscut în cultura românească sub numele de N. Steinhardt, era un convertit. Iluminarea sa se petrecuse în închisoare, adică în una din condiţiile-limită ale fiinţei umane, când întâlnirea cu Iisus poate avea semnificaţia mântuirii prin anticipare. A existat în ea şi un paradox: actul convertirii începuse sub patronatul lui Constantin Noica, filosoful care nu numai că nu suferea de fervoare religioasă, dar îşi refuza accesul la zonele de deasupra culturii; ceea ce înseamnă că Duhul suflă nu numai unde vrea, ci şi prin cine vrea.

Cu un deceniu şi ceva în urmă, Ortodoxia noastră cunoscuse pe un alt faimos convertit: Mihai Avramescu, provenit tot din mozaism. Om de mare cultură, spirit neliniştit, al căutărilor neistovite, trecut prin cele mai stranii experienţe faustice şi ancorat, în cele din urmă, la limanul evanghelic, el s-a bucurat de creditul patriarhului Justinian care l-a învrednicit de treapta preoţiei. Prin părintele Avramescu, biserica Schitul Maicilor a devenit centrul de atracţie al intelectualităţii bucureştene; predicile şi meditaţiile sale erau ascultate asiduu de oameni ca V. Voiculescu, Ion Marin Sadoveanu, Ion Barbu, Al. Mironescu, Mihai Musceleanu şi mulţi alţii. Centrul s-a strămutat apoi în mânăstirea Antim, amplificat şi adâncit de părinţi ca Daniil Tudor, Dumitru Stăniloae, Sofian Boghiu, Felix Dubneac şi Andrei Scrima, dar aceasta numai după ce părintele Avramescu a căzut într-o criză personală din care nu s-a mai putut ridica la ceea ce fusese. Semnificativă însă rămâne lucrarea sa de pionier al Evangheliei în plină epocă stalinistă.

Poate că amintirea crizei avramesciene i-a făcut pe capii noştri bisericeşti să fie ceva mai reticenţi în cazul părintelui Nicolae. El venea cu o zestre culturală de mare bogăţie şi rafinament, cu un talent literar ce-i înnobila cărţile, cu orizonturile spiritualităţii europene pe care le cutreierase ca un cavaler al Marelui Graal, cu cinstea sufletească şi curajul civic al celui ce nu cunoaşte şi nu acceptă compromisul, cu ardoarea neofitului desfătat în văpăile noii sale credinţe. Închinoviat la Rohia, se îngrijea de biblioteca mânăstirii cu acea senină smerenie de care numai călugării autentici sunt în stare. Scria, în singurătate, scurte predici şi meditaţii, apărute în câteva reviste. L-am îndemnat să cultive eseul teologic – aproape inexistent în literatura noastră sacră – ca unul ce dispunea de toate instrumentele trebuincioase; aceeaşi smerenie îi ridica în faţă semne de-ntrebare. Se ruga mult, postea cu necruţare. Devenise un trăitor. Dar a rămas, până la moarte, un simplu monah, deşi totul l-ar fi îndreptăţit la demnitatea preoţiei.

Sacerdoţiul părintelui Avramescu se consumase la nivelul intelectului; el era un catehet.

Părintele Nicolae era menit să fie duhovnic: un duhovnic îndeosebi al cărturarilor, pe care să-i priceapă în adâncurile lor ascunse şi să-i dezlege prin puterea harului. Mulţi dintre aceştia, mai ales tineri, i s-au confesat, i-au primit sfatul şi alinarea, i-au devenit ucenici, fii sufleteşti, şi i-au rămas aşa chiar şi după ce el s-a mutat întru cele veşnice.

Părintele Nicolae nu s-a bucurat de duhovnicia epitrahirului, dar a avut-o pe aceea a înţelepciunii, tămăduitoare în superba ei abstracţie.

P.S. JUSTINIAN CHIRA,
EPISCOPUL MARAMUREŞULUI ŞI SĂTMARULUI

În memoria Părintelui Nicolae Steinhardt

Pe Nicolae Steinhardt l-a copleşit Rohia. El nu mai întâlnise în alte mânăstiri atmosfera pe care el a găsit-o la Rohia. De aceea el nu vorbeşte prea multe despre mânăstirea Rohia. Mă sfiesc, spune el, să vorbesc despre acest loc, care mă copleşeşte. Aici mi-am găsit eu ceea ce căutam de-o viaţă întreagă. Aici, simt că este capătul drumului meu. Aici, la Rohia, alături de aceşti fraţi şi monahi am învăţat să gândesc altfel decât gândesc oamenii obişnuiţi. Aici am găsit eu tipul monahului aşa cum mi l-am închipuit eu dintotdeauna, dar pe care nu l-am găsit nicăieri până aici.

Am rătăcit prin toată lumea şi am fost şi în paradis şi în infern, socotindu-mă foarte matur în toate, însă aici, am putut să mă contopesc cu această obşte, să mă simt una cu părinţii şi cu fraţii de aici, să mă rog, dar să şi glumim împreună. Aceşti vieţuitori m-au învăţat că a fi creştin, a fi monah nu trebuie să fii încrâncenat, nici speriat, nici ascet de dragul ascetismului, ci să fi om, aşa cum Iisus Hristos, după ce a acceptat să se întrupeze, a acceptat condiţia de om, a fost om în cel mai înalt şi înţeles mod al cuvântului. Ei, fraţii de aici, au învăţat de la înaintaşii lor să încerce în modul cel mai cinstit să fie şi în faţa oamenilor ca şi în faţa lui Dumnezeu. Aceasta a fost noutatea pe care am învăţat-o la Rohia şi aceasta m-a cucerit, îmi spunea Nicolae Steinhardt.

Am început să gândesc altfel de când am venit la Rohia. Am început să privesc lumea cu alţi ochi. S-a petrecut în mine ceva, ce mi-a completat harul şi bucuria

pe care am trăit-o, după ce am primit botezul în puşcărie şi am devenit creştin.

Nicolae Steinhardt a fost trimis la mine la Cluj, de către Constantin Noica, cu scopul ca să-i dau un răspuns la dorinţa pe care Steinhardt şi-a mărturisit-o în faţa prietenului său – Constantin Noica, că este în căutarea unei mânăstiri în care să se facă monah.

Venind la mine la Cluj, eu nu i-am vorbit prea multe, ci l-am trimis la Rohia, după care el să decidă. 2-3 ani, toamna şi vara, a vizitat mânăstirea. După aceea a venit la mine la Cluj şi mi-a spus: „Rohia îşi are farmecul şi frumuseţea ei. Prin fiecare anotimp îşi arată farmecul său. De aceea m-am hotărât să intru în această mânăstire, dacă îmi daţi binecuvântare şi aprobare să mă primească acolo".

Eram conştient la ce mă expuneam şi, în acelaşi timp, expuneam şi mânăstirea. Dar am răspuns fără nici o ezitare că sunt de acord ca Nicolae Steinhardt să fie primit la Rohia. Sigur că un timp am avut probleme cu organele de ordine şi de la Cluj şi de la Baia Mare, dar şi în acest caz le-am răspuns autorităţilor să nu se îngrijoreze, pentru că la Mânăstirea Rohia toţi bolnavii se fac sănătoşi, toţi oamenii bolnavi se liniştesc şi preţuiesc libertatea pe care le-a dat-o Dumnezeu. Aşa că nu este cazul să se îngrijoreze nimeni, că acest om, pe care, după cum se ştie, îl preţuiesc mulţi oameni serioşi din ţară şi mai ales din străinătate, care ar fi foarte bucuroşi să-l aibă în mijlocul lor – şi chiar i-au şi propus când a făcut o vizită în Apus, ca să rămână într-o Mânăstire de acolo, dar Nicolae Steinhardt a refuzat categoric şi nu a acceptat să semneze o declaraţie de simpatie, cum i s-a cerut, ci el a spus: „Eu mă reîntorc în ţara mea, la mânăstirea mea săracă de la Rohia", refuz ce l-a costat expulzarea imediată de la mânăstirea care-l ţinuse ca pe palme – se va stabili în acea mânăstire maramureşeană.

Ştiam aceste lucruri de la Nicolae Steinhardt, şi atunci am spus autorităţilor că, în timp ce alţii îl curtează, noi să-l alungăm? Acest lucru nu este îngăduit să-l fa-

cem, pentru că îl facem spre paguba ţării noastre şi a poporului român, care este cel mai ospitalier şi mai tolerant popor din lume.

Un alt moment interesant al legăturii mele cu Nicolae Steinhardt a fost după ce a îmbrăcat haina de călugăr, el care ştia regula care este în mănăstirile răsăritene şi apusene că, după ce ai depus legămintele de monah, nu mai ai dreptul să faci ceea ce vrei tu, ci ceea ce îţi porunceşte Avva, care răspunde de sufletul tău. Steinhardt, care era foarte riguros când era vorba de ordine şi disciplină, a venit la mine şi mi-a zis: „Acum, după ce am îmbrăcat haina călugărească, mai am dreptul să scriu ca şi până acum?" La această întrebare i-am răspuns: Nu!

După ce l-am lăsat câteva clipe să trăiască acest cuvânt, poate neaşteptat sau prea sever pentru dânsul, am continuat: „Nu, părinte, nu ai voie să scrii, cum zici, ca şi până acum, ci ridicând glasul am strigat: Nu ai voie să scrii ca şi până acum, ci să scrii mult mai mult. Să scrii mereu, aceasta este ascultarea pe care ţi-o dau eu." Uluit aproape, şi în acelaşi timp încântat, mi-a mulţumit şi în continuare m-a întrebat: „Dar ca monah, ce am voie să scriu?". „Ce doreşti, ce te va îndemna cugetul tău, cu ce te va lumina Dumnezeu", i-am răspuns. „De aceea, frate Nicolae, scrie nu ca şi până acum, ci mult mai mult. Ce? Nu mă întreba pe mine. Scrie tot ceea ce te va inspira harul pe care-l ai".

Nicolae Steinhardt a fost un evreu fără de vicleşug, aşa cum am spus şi în cuvântul pe care l-am rostit la înmormântarea lui, la începutul lunii aprilie din anul 1989, cuvânt pe care l-am rostit în faţa prietenilor lui, scriitori, poeţi, gânditori, oameni de cultură, oameni de mare preţ. De aceşti oameni, ce au venit la înmormântarea lui Steinhardt, le era frică la autorităţi. De aceea, la moartea părintelui Steinhardt, au avut din nou de întâmpinat opoziţie din partea autorităţilor de-atunci. Vineri după-amiază, în ziua în care s-a anunţat moartea lui Nicolae Steinhardt, în Spitalul din Baia Mare am primit un telefon de la domnul Cumpănaşu, preşedintele Departamentului Cultelor Bucureşti, care mi-a spus:

– Ai auzit că a murit Nicolae Steinhardt?

– Da, am auzit.

– Dar Sfinţia Ta vei merge la înmormântare ? mi-a zis domnul Cumpănaşu.

– Nu ştiu, să vedem. Şi am pus receptorul jos.

Peste câteva minute mă sună din nou.

– Dar, Sfinţia Ta, care eşti episcop, nu vei merge la înmormântarea unui simplu călugăr?

– Nu ştiu, vom vedea, i-am răspuns, şi iarăşi am pus receptorul la loc.

Preşedintele Departamentului Cultelor Bucureşti m-a sunat a treia oară şi foarte sever mi-a spus:

– Să nu mergi la înmormântarea lui Nicolae Steinhardt la Rohia.

Şi de această dată i-am răspuns: Nu ştiu, vom vedea. Dar în aceeaşi clipă am mers la Arhiepiscopul Teofil, la care i-am comunicat că merg la înmormântarea lui Nicolae Steinhardt la Rohia şi, luând maşina în grabă, am plecat.

La Rohia, securitatea de la Târgu Lăpuş i-a convocat pe părintele Iustin Hodea, care era starecul mănăstirii, şi pe protopopul Ioan Ciceu, care era protopopul Lăpuşului, şi într-un mod sever şi categoric le-a cerut să-mi comunice ca să nu vin la înmormântarea lui Steinhardt. La acestea, cei doi i-au răspuns securistului: „Noi nu îndrăznim să-l oprim pe un episcop să vină la o înmormântare".

Ajuns la Rohia, autorităţile respective şi-au schimbat tonul, spunând protopopului şi starecului: „Bine că a venit episcopul...???". Sigur, eu nu m-am întâlnit cu nimeni din cei ce făceau parte din organele de ordine. Am programat să se facă slujba înmormântării duminică, după Sfânta Liturghie, în Altarul de Vară.

Cu toate că a fost o zi cu un cer foarte înnorat, în care burniţa şi era frig, o mare mulţime de oameni s-a adunat la slujba înmormântării. La început s-au strâns

aproximativ vreo şaptezeci de oameni de cultură din întreaga ţară. Scriitori, poeţi, cărturari, prieteni, simpatizanţi ai răposatului, dar şi foarte mulţi credincioşi din satele din împrejurimile mănăstirii, care-l iubeau foarte mult pe părintele Nicolae, cum îi spuneau credincioşii – părintele Nicolae, care îi cucerise prin frumuseţea şi căldura cu care el citea psalmii la strana din biserica mănăstirii, dar şi cu predicile ce le rostea în duminici şi sărbători.

După slujba înmormântării s-a hotărât să vorbesc eu, din partea mănăstirii, iar la cimitir, din partea scriitorilor, a vorbit poetul Adrian Popescu, care a citit un articol pe care acesta îl publicase în „Tribuna", mai înainte cu 2-3 săptămâni.

Un lucru mă simt îndemnat să-l relatez. Tot timpul am stat lângă sicriul în care se afla trupul lui Nicolae Steinhardt şi nu am avut nici o clipă sentimentul că stau lângă un mort, ci tot timpul mi se părea că stau lângă un om ce doarme liniştit, ba uneori mi se părea că genele mortului tresar. Parcă era gata să deschidă ochii, ochii lui buni, smeriţi, luminoşi, iar faţa era calmă, senină, plăcută ca faţa unui om care se odihneşte fericit în casa lui.

Părintele Nicolae Steinhardt a trecut sigur, mai modest, în comparaţie cu Saul din Tars, în drumul spre Damasc. Evreul Nicolae Steinhardt l-a găsit pe Hristos sau, mai bine spus, Hristos l-a găsit pe Nicolae Steinhardt. Pentru el, Hristos nu era o persoană ce se află undeva departe în timp şi spaţiu, pentru el Hristos era prezent, aproape lângă el. Hristos era întotdeauna cu el şi cu ardoare i se închina, îl adora, îl iubea. Conversa cu El, îl înţelegea pe El, aşa cum nici un creştin nu-l înţelegea. El, Steinhardt, care prin Taina Sfântului Botez a venit în Biserica lui Hristos la maturitate, prin experienţa proprie, a realizat ce înseamnă să nu fii creştin şi să devii creştin. El, după cum singur spunea: „Voi care v-aţi botezat de mici şi nu aţi trăit o viaţă de necreştini, nu vă daţi seama ce tristă şi pustie este viaţa omului în afara creştinismu-

lui, fără Hristos, şi ce bucurie, ce pace, ce fericire simţi după ce devii, prin Taina Sfântului Botez, creştin".

El a trăit din plin bucuria celui ce l-a găsit pe Hristos, el a devenit cu adevărat un ucenic al lui Iisus Hristos. El a trăit ca şi Sfântul Apostol Pavel într-o mare durere, că neamul lui nu este cu Iisus Hristos, că trăieşte într-o lume ce a dispărut de mult.

În gândirea sa, în toate ale sale, Nicolae Steinhardt era un dreptcredincios. Era un adevărat român şi ortodox, respectuos faţă de toate confesiunile creştine, însă nu era niciodată de acord cu învăţăturile străine de învăţătura ortodoxă, credinţă pe care o cunoştea în mod desăvârşit, aşa după cum cunoştea şi concepţiile celorlalte confesiuni creştine, iudaice şi chiar păgâne. Gândirea lui era gândirea omului universal căruia îi plăcea să fie frate cu toată lumea. Nu putea suporta sistemul marxist, ce se instaurase şi în ţară la noi. Considera că acest sistem este absurd prin ignoranţa sa, care nu înseamnă gândirea simplă şi curată a omului cu mai puţină carte, ci ignoranţa unor lucruri esenţiale cu care, din rea credinţă, sistemul îl ţine în neştiinţă, atât pe cărturar cât şi pe necărturar.

Nu închei aceste pagini, în care am încercat să spun ceva despre un om de excepţie cum a fost Nicolae Steinhardt, fără a repeta cuvântul pe care l-am rostit la înmormântarea lui, cuvinte din Evanghelia de la Ioan. „Iată, cu adevărat, israelit în care nu este vicleşug."

Citind unele din paginile volumului **Monologul Polifonic** al lui Nicolae Steinhardt, mi se pare că acesta nu este îndeajuns cunoscut. În cartea aceasta, multe din frazele gândite şi scrise de Nicolae Steinhardt sunt adevărate perle. Stropi de lumină şi de foc cristalizaţi, transformaţi în cuvinte, şi nu ştiu dacă Nicolae Steinhardt mai are pe cineva egal în lume, deoarece în literatura românească nu are pe nimenea asemenea. Nicolae Steinhardt nu a scris romane, dar fiecare articol al său, fiecare eseu este un micro şi în acelaşi timp un mega roman.

Nicolae Steinhardt nu a scris poezie dar fiecare pagină din cărţile lui este un cântec, o poezie de mare fru-

muscțe. Nicolae Steinhardt nu a scris tratate de filosofie, dar fiecare pagină este un crâmpei de înaltă gândire filosofică. Nicolae Steinhardt nu a scris manuale de știință, dar știința este prezentă pretutindenea în cărțile sale.

Volumul tipărit din Nicolae Steinhardt, intitulat **„Monologul Polifonic"**, are în cuprinsul lui gânduri care se cer cunoscute de toți cei ce doresc să-l cunoască mai aprofundat și pe Blaga și pe Steinhardt.

Fizic, Nicolae Steinhardt nu a fost un bărbat impunător, arătos, însă făptura lui a fost asemenea unui stei de cremene, din care săreau permanent scântei de diferite culori: albastre, roșii, negre, galbene și albe. Fiecare exprimând o stare spirituală ce izbucnea din adâncurile făpturii acestui om, la care în interiorul său se petreceau combustii uriașe.

Mănăstirea Rohia, în sânul căreia a trăit cu o nespusă bucurie, Nicolae Steinhardt, îmbrăcat în haina dăruirii supreme, și prin integrarea în sânul acestei mănăstiri, este un panteon la pragul căreia se vor pleca multe frunți însetate de lumină, de bucurie, nealterate de liniștea adevărată, știind că acolo, pe acel „picior de plai" se găsește mormântul modest, așa cum el, Măria Sa, gânditorul Nicolae Steinhardt, a dorit mormântul pe care arde aceeași flacără invizibilă, dar eternă, cum arde la Ciucea pe mormântul lui Goga, la Păltiniș, pe mormântul lui Noica, la Lancrăm, pe mormântul lui Blaga, la Mircești, pe mormântul lui Alecsandri.

Am amintit doar pe câțiva dintre cei care odihnesc în afara spațiilor citadine, împodobind prin „pohta ce au pohtit-o ei" când au cerut ca somnul de veci să-l doarmă la umbra dumnezeiască a schiturilor sau a satelor din spațiul românesc, ca și după moarte să îmbogățească și să împodobească țara. Așa cum cerul este împodobit cu stele, cu luceferi, cu corpuri mari sau mici, mai mult sau mai puțin luminoase, dar toate deopotrivă miraculoase, misterioase și frumoase.

Mormântul părintelui N. Steinhardt de la Rohia este o mărturie vie a desăvârșitei integrări în spiritualitatea

românească autentică. În acest mormânt odihnește partea de humă, acumulată de Nicolae Steinhardt aici în lume, însă spiritul său viu se plimbă și acum prin ograda mănăstirii pe care a iubit-o așa de mult. Călătorește și acum, așa cum îi plăcea lui să călătorească când era în viață și bătea la porțile prietenilor, intra în casa tuturor oamenilor iubitori de o hrană spirituală bună, plângea și râdea cu noi, se distra și se însenina în fața noastră prin cărțile sale, prin expresiile lui miraculoase și unice, și sunt deplin încredințat că el contemplă acum, cu o supremă fericire, de-acolo de unde se află, spre Stăpânul nostru atotputernic, pe care în mod neîncetat l-a slujit, pe Iisus Hristos, Domnul cerului și al pământului.

A citi cărțile lui Nicolae Steinhardt reprezintă un mare câștig moral, spiritual, științific, artistic, literar, documentar. El, Nicolae Steinhardt, în fiecare articol se lupta să-și lămurească un lucru, să intre în lăuntrul unei probleme, să exploreze un pisc, să se ridice în vârful degetelor și să exploreze infinitul. Sigur că absolutul nu poate fi cuprins cu biata noastră gândire, dar efortul de a face acest lucru este extraordinar de important, iar prin acest efort omul tot mai prinde ceva din Marele Tot.

Acest lucru l-au făcut Steinhardt, Noica, Blaga, toți, absolut toți Marii chinuiți din lume, care au fost atinși de aripa sublimă a cugetării, a nebunei căutări și visări. Sfinți, Savanți, Filosofi, Poeți, toate marile spirite care poartă în ei ceva din mireasma infinitului.

Noi, oamenii de rând, când ne apropiem și gustăm din fructul realizat de acești sfinți ai nemărginitului, suntem într-un mare câștig, iar **„Monologul Polifonic"** este o carte în adevăratul sens al cuvântului. Este o mare carte.

***

Părinte Nicolae, citind acum aceste pagini, cât de mult mă bucur că te-am cunoscut, că ți-am ascultat tăcerile. Pentru că întotdeauna când te întâlneam, spre marea mea nemulțumire, mai mult mă ascultai decât vorbeai, mai mult tăceai, trăgând parcă cu urechea la cuvân-

tul pe care ţi-l spuneam şi ţie, după cum îl spuneam la mulţi confraţi de-ai tăi, pe care-i primeam acolo în sihăstria de la Rohia sau în cea de la Cluj, unde ne-am petrecut cei 17 ani, în mijlocul vuietului oraşului, ca în cea mai adâncă şi tăcută pustie. *Fiara* ne-a pândit şi acolo la Rohia, şi dincolo, la Cluj, dar, deşi îi simţeam la călcâi răsuflarea, mă făceam că nu ştiu nimic despre ea şi de asemenea mă făceam că nu văd că nu-i place, că o supără grozav prietenia mea cu voi, cu voi care vă permiteaţi să o disprețuiţi, să fiţi pentru ea nişte mari „reacţionari", aşa cum ea, *Fiara*, considera pe toţi oamenii care-şi permiteau să fie oameni, prin ceea ce erau: Scriitori, Poeţi, Gânditori, Intelectuali, Muncitori, Plugari, Ciobani, prin ceea ce eram noi toţi, cei ce am rezistat şi am rămas oameni cu adevărat.

Fiara urmărea să neantizeze totul, să devină toate fiinţele simple obiecte. Acest lucru îl urmărea, mai ales când era vorba de om. Pe acesta încerca să-l desfiinţeze, iar dacă acesta se lupta încercând să rămână ceea ce era, adică om, *Fiara* turba, urla, spumega, învinuindu-i pe toţi că-i sunt duşmani, că sunt periculoşi reacţionari şi trebuiesc exterminaţi.

De aceea, abia după prăbuşirea *Fiarei*, omul a devenit om, ciobanul cioban, muncitorul muncitor, cărturarul cărturar, lumea lume, ţara ţară, viaţa viaţă.

În epoca aceea stranie, măreaţă prin absurdul ei, uriaşă prin prăpăstiile ce le deschidea, întâlnirile periculoase cu voi, cu „reacţionarii", din care făcea parte tot poporul român, plugarii, muncitorii, intelectualii, îmi dădeau o satisfacţie ce nu putea fi descrisă.

Atunci când ne întâlneam noi doi, tu mai mult tăceai, mă priveai până în adâncul fiinţei, iar acum prin această carte, tu îmi vorbeşti şi eu te ascult, uluit şi fericit. *„Vorbeşte, Doamne, că servul Tău ascultă"*, îmi vine să strig când îţi citesc cuvintele din **„Jurnalul Fericirii"** care sunt mărgăritare de foc, de har, de lumină. Prin această exprimare a ta, aduci un uriaş folos nouă, tuturor. Te salut şi de data aceasta părinte Nicolae, aşa cum te sa-

lutam cu sfinţenie, acolo în liniştea profund grăitoare de la Rohia.

Azi a trecut prin faţa mea un tânăr maramureşan cu cartea aceasta a ta în mână, părinte Nicolae, şi tot azi am văzut pe noptiera unui preot rafinat şi cult cartea aceasta, spre nemaipomenita mea bucurie. Aceste pagini care au fost păzite acolo, la pragul mănăstirii de la Rohia, au devenit o călăuză acum pentru mulţi, o prietenă deosebit de agreată de toţi oamenii cu firea subţire. Cu umilinţă mă gândesc, bucurându-mă că în paginile acestea s-a strecurat ceva din modul nostru de a privi lumea, un mod pe care l-ai însuşit în anii care i-ai petrecut în atmosfera pe care am realizat-o la Rohia.

6 iunie 2000

P.S. IUSTIN HODEA–SIGHETEANUL,
ARHIEREU VICAR AL EPISCOPIEI MARAMUREŞULUI ŞI SĂTMARULUI

Din bucuriile şi ispitele Părintelui Nicolae ca monah în mănăstirea Rohia

Viaţa fiecărui om ascunde o mare taină şi nimeni nu poate să cunoască cele ale omului în afară de duhul omului şi Duhul lui Dumnezeu care pătrunde până la despărţirea dintre suflet şi trup. Această măreaţă alcătuire care este omul (trup şi suflet), zidit după chipul lui Dumnezeu, este ca o cetate în care comoara cea de mare preţ este ascunsă întru cele mai dinlăuntru. Comoara n-o cunoaşte de fapt nici chiar cel ce o poartă şi nu-i ştie valoarea. Pe cel ce se lasă însă vânat de Hristos – Dumnezeu, Dumnezeu – Omul – pe acesta Ziditorul îl învaţă cum şi ce să facă spre a descătuşa această comoară ascunsă pentru a deveni cunoscută şi folositoare semenilor.

În acest fel viața cu Hristos și în Hristos devine plenară. Cel ce s-a înfrățit cu Hristos după har devine lumină lumii și sare pământului. Lumina aceasta aprinsă din lumina lui Hristos nu se mai stinge, iar sarea nu se mai strică.

Între Hristos și evreul N. Steinhardt s-a înfiripat o prietenie foarte de timpuriu. Hristos cunoștea care va fi sfârșitul, dar îi lăsa celui ce era în căutare libertatea și osteneala de a descoperi calea. Ziditorul inimilor îi cunoștea inima și îl alătura lui Natanael cel fără vicleșug (Ioan, 1, 47), îl lăsa să-L urmeze, îl accepta pentru o zi în Casa Lui ca și pe primii ucenici dar musafirul nu îndrăznea să rostească încă „Rabi, Tu ești Fiul lui Dumnezeu, Tu ești regele lui Israel" (Ioan, 1, 49). Prietenul-musafir nici nu putea spera să devină unul de-al casei.

Era oricum prea devreme. Un dar primit înainte de timp și fără a fi dorit îndelung să-l ai nu este prețuit îndeajuns, iar Hristos știe acest lucru. De aceea îi lasă timp de căutare, timp de gândire și vreme de hotărâre nestrămutată.

„Dacă pe Mine M-au iubit și pe voi vă vor iubi. Dacă pe Mine M-au prigonit și pe voi vă vor prigoni... iar voi îmi veți fi Mie martori... Căci pentru cel ce va mărturisi pentru Mine înaintea oamenilor, voi mărturisi și Eu pentru el înaintea Tatălui Meu care este în ceruri" spune Mântuitorul (Ioan, 15, 20; Matei, 10,32).

Pentru a deveni frate cu Hristos este necesar curajul de a-L mărturisi cu orice preț. Or noi știm că mulți prieteni se trădează. L-au trădat și apostolii pe Hristos și Petru și toți ceilalți de parcă nici nu L-ar fi cunoscut. De frică!

A venit și pentru N. Steinhardt momentul mărturisirii.

Mai întâi procesul și constrângerile anchetatorilor de a depune mărturie împotriva prietenilor săi, C. Noica, D. Pillat. N-a acceptat jocul. A dovedit curaj. Curaj ce l-a costat libertatea fizică, pentru că a fost întemnițat, urmând ca aici în temniță să fie supus la chinuri inimaginabile, ieșite parcă din infern, căci cei ce-i schingiuiau erau niște slujitori ai infernului. Nici acestea nu l-au supus. Era născut să fie liber. Nu accepta să fie aservit.

În această stare de întemnițat și înlănțuit l-a vizitat Hristos. Cel ce a zis: „În temniță am fost și ați venit la Mine" (Matei, 25, 36), nu putea să nu-și viziteze prietenii acolo unde erau aruncați de dușmanii Lui.

Era momentul să i se arate Hristos - ca frate bun și mereu alături. A primit botezul în dreapta credință prin Ieromonahul Mina Dobzeu și din acel moment - cu toată puținătatea ceremonialului Tainei - a devenit alt om precum însuși o mărturisește. Iar anii pătimirii lui, - pentru că în temniță l-a primit pe Hristos - au inspirat cea mai tulburătoare și fascinantă carte scrisă în ultimul timp: **„Jurnalul Fericirii"**.

Ieșit din închisoare în 1964, a rămas un însingurat, un străin de lume și de bucuriile ei efemere. Cunoscându-i dorința în 1973, filosoful C. Noica, după ce vizitează Rohia și pe Episcopul Justinian la Cluj, îi recomandă lui N. Steinhardt acest loc încărcat de har și cultură și frumuseți naturale, ca locul care i se potrivește cel mai bine.

Astfel ajunge, în 1973, și N. Steinhardt la Rohia, logodindu-se în duh la prima vedere cu aceasta, pentru tot restul vieții. O mănăstire cu viețuitori puțini și deci cu reguli mai îngăduitoare, dar cu o bibliotecă uriașă ce avea nevoie de un organizator. Era exact ce-i putea oferi Hristos mai bun. Un dar nesperat.

În 1980 va fi tuns în monahism de către arhimandritul Serafim - starețul de atunci al mănăstirii și va lua numele de Nicolae. Și dacă pentru prieteni, pentru mireni a rămas Nicu Steinhardt, pentru biserică și mănăstire, precum și pentru lumea de dincolo de veac, el este PĂRINTELE NICOLAE.

Multe au fost bucuriile Părintelui Nicolae în noua lui stare de monah, bucurii pe care n-au reușit să le umbrească puținele ispite pentru că era un optimist.

Prima a fost cea pe care tocmai am menționat-o, aceea de a deveni monah - **Un monah mărturisitor** -

care pentru mănăstire rămâne podoaba monahilor. Căci el a ales calea martiriului spre a ajunge la Hristos. Nu i-a fost dată dar ca şi nouă, celor ce suntem născuţi în familii de creştini şi botezaţi de mici.

Ne şi spunea, de altfel, uneori: „Voi care v-aţi născut creştini sunteţi fiii împăraţici şi nu vă puteţi da seama ce dramă este viaţa fără Hristos. Mai ales pentru cei ce caută şi nu găsesc calea. Iar daca pe unii dintre ei Hristos îi cheamă şi-i primeşte printre ai Săi, i-a salvat de la naufragiu. Naufragiul unei vieţi fără sens, o viaţă fără nădejdea învierii, care ne vine prin Hristos, este un coşmar".

O altă bucurie era aceea de a se împărţi sau, mai bine zis, de a se dărui lucrului în bibliotecă - pentru a o organiza, înregistra şi a face fişe fiecărui volum - slujbelor zilnice - dintre care la Sfânta Liturghie şi la Miezonoptică era nelipsit - şi a sta la dispoziţia tinerilor - atât monahi cât şi tineri ce se pregăteau pentru teologie ori erau dornici să-l cunoască şi să-l asculte.

Încă din copilărie, deşi copil de evreu, era îndrăgostit de obiceiurile de sărbători ale creştinilor. În mod cu totul deosebit iubea colindele de Crăciun. Venit la Rohia, unde în satele din jur se umblă cu colindul, a avut parte an de an de nopţi de sărbătorile Crăciunului fericite, când obştea mănăstirii primea grupurile de colindători care niciodată nu ocoleau mănăstirea. Mai mult, de aici începeau colindatul. Astfel, după colindele gângurite în celulele închisorilor, acum primea de la Hristos darul de a fi colindat de colindători adevăraţi.

Cât priveşte aprecierea pe care o dădea colindelor româneşti în toată varietatea lor de la zonă la zonă, în teologhiseasca alcătuire şi haina dreptei credinţe în care sunt îmbrăcate, spunea: „Chiar dacă prin absurd, o mână criminală ar distruge toate bibliile din lume şi n-ar mai rămânea nici una, Viaţa Mântuitorului ar putea fi uşor reconstituită pe baza colindelor româneşti păstrate cu sfinţenie în tezaurul tradiţiei acestui neam creştin".

După ce a îmbrăcat haina monahală, ca adevărat mărturisitor şi nu unul obişnuit pe care şi-l formează ori-

ce Biserică, ci unul convertit de la mozaism la creştinism, pentru că avea multe de spus cum nu putea şi nici n-ar fi avut tăria s-o facă altcineva, mănăstirea i-a oferit amvonul pentru a se adresa credincioşilor care cercetau acest locaş sfânt în număr foarte mare. N-a fost uşor, tocmai pentru că nimeni nu şi-ar fi putut permite să-i dea indicaţii cum şi ce să vorbească pentru că în probleme teologice era extrem de pregătit. Doamne fereşte să-l cenzureze cumva.

Astfel, de la amvonul modest al mănăstirii Rohia şi-a rostit celebrele cuvântări care s-au publicat postum sub titlul „Dăruind vei dobândi". A dăruit aceste cuvinte - adevărate eseuri religioase - credincioşilor, nădăjduind să dobândească şi el de la Hristos dreptul de a intra la nunta Fiului de Împărat.

Temele predilecte erau: curajul de a mărturisi adevărul cu orice preţ, deoarece Hristos nu-i iubeşte pe fricoşi şi de altfel un creştin fricos nu este un creştin adevărat; bucuria de a fi creştin şi calea suferinţei acestei vieţi liber aleasă, căci creştinismul spunea el: „nu este ceva la îndemâna oricui, nu este o viaţă dusă fără griji, nu este divertisment, nu este glumă, nu este distracţie. Dimpotrivă, este cruce, patimi, spini, cuie, sânge, răstignire - moarte - toate acestea sunt urmate însă de înviere. Învierea este certitudine că <<Dacă Hristos a înviat vom învia şi noi>> (1 Cor. 15)".

O altă temă adesea dezbătută era mărinimia Mântuitorului, noblеţea cu care intra în societatea celor păcătoşi fără teamă de criticile duşmanilor Săi, care, de altfel, L-au acuzat că petrece în societatea vameşilor şi păcătoşilor. În paralel în cuvântări Părintele Nicolae biciuia fariseismul şi fandoseala de ieri şi de azi.

Eram prin 1985 când se instalase o cruntă penurie de orice, dar cel mai umilitor lucru pentru bietul popor român era că trebuia să stea la coadă la pâine.

Îmi amintesc foarte bine că în una din cuvântări s-a dezlănţuit, vorbind la Duminica înmulţirii pâinilor: „Hristos a săturat mulţimile înfometate cu pâine, iată că pâi-

nea este un dar al lui Dumnezeu şi este un dat omului. Este sursa existenţei sale. Or, vedem că în jurul nostru pâinea este foarte puţină sau deloc".

Ce atitudine să avem noi ca şi creştini? Ei bine ! Când cineva îmi ia mie personal dreptul la pâine sau pâinea de la gură, am datoria să rabd. Să iert. Să trec cu vederea. Dar când cineva îi ia pâinea semenului meu, fratelui meu, lăsându-l flămând, atunci nu mai am dreptul să tac. Am datoria să iau atitudine. Trebuie să strig să i se dea pâine fratelui meu. Indiferenţa, frica şi laşitatea nu au ce căuta în viaţa creştinului". Acestea erau săgeţi sau mai bine zis fulgere trimise regimului care umilea poporul român.

La sărbătoarea Sfântului Ilie a anului 1986 a vorbit din nou credincioşilor, a fost foarte uşor, chiar şi pentru creştinii simpli să înţeleagă că vorbind despre regii idolatrii Ahab şi Izabela ai Israeliţilor i-a asemănat cu conducătorii necredincioşi şi idolatri ai românilor. Cu multă îndrăzneală a spus: Pentru necredinţa şi idolatria regilor lui Israel, Dumnezeu a pedepsit poporul încât n-a plouat trei ani şi şase luni şi foametea a cuprins toată ţara lui Israel. Pentru necredinţa de ieri şi de astăzi sau falsa credinţă - nu cea a neamului, cea a moşilor şi strămoşilor, - pedepseşte Dumnezeu poporul nevinovat şi fără apărare. Căci vai de neamul ai cărui conducători nu cinstesc sfânta lui credinţă. Pentru păcatele şi idolatria conducătorilor încearcă Dumnezeu poporul.

Este greu să ne închipuim astăzi că aceste cuvinte au fost spuse înainte de 1989 cu mult curaj. Dar este şi mai greu să acceptăm că ele pot fi valabile şi astăzi şi că de fapt au fost cuvinte profetice. Vorbitorul de fapt este insuflat, când vorbeşte în biserică, de duh profetic.

În duminici şi sărbători, întrucât nu avea obligaţii sacerdotale - nefiind cleric - stătea de vorbă cu credincioşii la biroul mănăstirii unde primea pomelnice şi dădea sfaturile cuvenite şi autorizate. Era una din marile lui bucurii. Din convorbirile cu credincioşii a înţeles cât de odihnitoare este credinţa creştinilor simpli - şi cât de

adânc cred ei în Dumnezeu. Jinduia după o astfel de credinţă. N-o mai putea avea însă. Căci studiase tot ce se putea studia, despre toate credinţele şi religiile. Despre toate ştiinţele şi multele limbi ale veacului. Informaţia era depozitată şi nu se putea elibera de ea, deşi ar fi vrut cu drag să fie singur, simplu, sincer - numai el şi Hristos - marele lui Binefăcător.

Cred că nu mi-ar ierta-o niciodată dacă aş uita să amintesc bucuria cu care se îndrepta spre clopotniţă, în fiecare zi la ora 12 fix, pentru a trage clopotul. Şi dacă cineva ar fi îndrăznit să i-o ia înainte cred că i-ar fi trebuit zile multe să facă canonul ce l-ar fi primit. Dar n-a îndrăznit nici un frate să-l supere, furându-i bucuria de a fi şi clopotar, o sarcină pe care şi-o luase de altfel singur şi o trata cât se poate de serios.

O altă bucurie, de data aceasta intelectuală, era aceea de a se întâlni cu unii intelectuali, dintre aceia care îndrăzneau să facă pasul spre a-l întâlni pe fostul deţinut politic N. Steinhardt - devenit monah - o altă vină - şi trebuie să spun că n-au fost mulţi - cunoscuţi de altfel din propriile lor mărturisiri. Aceste întâlniri puneau pe jar securitatea zonei care îşi îndrepta toate antenele spre Rohia, de parcă de aici ar fi urmat să se lanseze prima rachetă în spaţiu. Stratul de ozon spiritual care înconjura mănăstirea neutraliza însă toate încercările de recepţie, iar întâlnirile erau cu adevărat momente de taină.

Între bibliotecă şi slujbele zilnice îşi făcea timp să scrie, căci avea o poruncă de la Episcopul Justinian pe care îl întrebase după tunderea în monahism: Prea Sfinţite, mai am voie să scriu ca monah ? La care Episcopul i-a răspuns. Nu! N-ai voie să scrii ca până acum. Să scrii mai mult şi mai bine. Lucru de care s-a bucurat extrem de mult şi a pregătit în timp apariţia unor volume ca : (**Escale în timp şi spaţiu**; **Critică la persoana întâi**; **Prin alţii spre sine**).

Legat de volumul **„Prin alţii spre sine"**, care a apărut în 1988, a avut una din ispite. Volumul era dublu faţă ce cel ce a apărut la editura Eminescu. Era sigur că totul

va merge bine şi de data aceasta pentru că de fiecare dată când pregătea apariţia unui volum pleca la Bucureşti pentru o lună, şi în tot acest timp perfecta până la cele mai mici amănunte tipărirea cărţii. Şi acum s-a întâmplat la fel şi era sigur că nu va interveni nimic. Ca să aibă neplăcuta surpriză să constate că din ceea ce predase editurii şi urma să apară în volum şi ceea ce apăruse la editare era o mare diferenţă. Se cenzurase cartea copios iar acest lucru l-a scos din sărite. Îmi amintesc foarte bine că în momentul în care a primit cartea, în urma dureroasei constatări că s-a intervenit brutal în conţinut, adică unele titluri au fost pur şi simplu înlăturate, era hotărât să meargă să-şi retragă lucrarea spre a nu apărea aşa pe piaţă. Doar intervenţia noastră l-a determinat să renunţe. Eram în 1988 când era un lucru important să apară o carte sub semnătura N. Steinhardt, iar pentru Rohia era un motiv de mândrie în plus, căci autorul vieţuia aici.

În acest fel am reuşit să-l determinăm să renunţe şi cartea a ieşit pe piaţă. Părintele Nicolae a făcut de fapt ascultare. Căci altfel era hotărât a se lupta cu Editura.

Într-una din zilele lui bune, pentru că avea şi zile proaste, dacă ne gândim la suferinţele acumulate în anii de detenţie şi, mai cu seamă, la boala de intestine, deci într-o zi în care era pe deplin sănătos, vesel şi fericit de fiecare clipă şi de fiece întâlnire, a primit la mănăstire vizita unui grup de scriitori, toţi membri ai Uniunii Scriitorilor. S-au comportat cât se poate de creştineşte. Au vizitat biserica unde au cântat chiar - Tatăl nostru -, lucru care l-a impresionat profund pe Părintele Nicolae şi l-a determinat să se deschidă fără rezerve.

La bibliotecă le-a prezentat cu bucurie această comoară pe teme şi probleme, aşa cum o aranjase dânsul de fapt, şi pentru că îl cuceriseră prin ţinuta de evlavie creştină avută în biserică s-a hotărât să le arate biblioteca cu tot ce ascundea în ea. Astfel că i-a dus şi la dulapul unde ţinea aşa-zisa „literatură interzisă". Despre ce era vorba? Erau unii autori, prieteni ai Părintelui Nicolae, care se găseau în exil: Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, E. Cioran. Unul dintre cei prezenţi se pare, cu o misiune specială, şi-a notat toate titlurile de cărţi şi autori interzişi. Întâlnirea s-a desfăşurat mai departe într-o atmosferă foarte sinceră - totul s-a încheiat cu o bogată agapă oferită de mănăstire în onoarea oaspeţilor, ca la foarte puţine zile după această vizită să se prezinte doi domni, cu lista titlurilor ce se găseau în biblioteca mănăstirii şi erau interzise, spre a le ridica. Nimeni n-a putut să se opună, ori să tăgăduiască existenţa lor din moment ce veneau cu informaţii certe. Le-au ridicat şi ridicate au rămas. Nimeni nu le-a mai putut recupera vreodată.

Acest episod întunecat a fost pentru Părintele Nicolae o adevărată lecţie despre cum trebuie să-şi testeze vizitatorii care puteau veni în două feluri. Unii din proprie iniţiativă şi din dorinţa de a-l cunoaşte pe Părintele Nicolae. Acest lucru presupunea anumite riscuri ce şi le asuma această categorie de vizitatori şi atunci trebuiau primiţi cu dragoste şi totală deschidere.

Iar alţii puteau veni trimişi - având o oarecare sarcină şi atunci era necesară rezerva şi limitarea la a prezenta biblioteca şi mănăstirea în felul în care se făcea un ghidaj obişnuit.

Era însă foarte greu să fie departajaţi unii de alţii. Dovadă era cursa în care a căzut Părintele Nicolae cu cei de la Uniunea Scriitorilor.

Avea însă un grup de prieteni care îl vizitau destul de des şi care-i câştigaseră încrederea - scriitorul Virgil Ciomoş cu Doamna Florentina, soţia sa, poetul, devenit între timp preot, Ioan Pintea cu soţia, familia Peicin, familia Cormoş de la Baia Mare, Domnul Florian Razmoş, care va fi lângă dânsul până în ultima clipă, când în spitalul din Baia Mare îi va aprinde lumânarea din ceasul plecării pe tărâmul celor drepţi.

O altă ispită este legată, de data aceasta, de sensibilitatea lui la buna cuviinţă şi ţinuta civilizată. Era de altfel format într-un astfel de mediu.

Eram stareţ al mănăstirii în 1988 şi mă găseam la biroul de lucru unde întocmeam un raport de activitate

anual pe care urma să-l înaintez Sfinției Arhiepiscopii a Clujului, de care depindea canonic mănăstirea Rohia la data respectivă.

Aud un ciocănit la ușă. Răspund. Și mă trezesc față-n față cu Părintele Nicolae. Noi eram destul de apropiați, aș putea să spun că ținea la mine, așa după cum și eu îl prețuiam și-mi dădeam seama ce înseamnă să-ți se acorde prietenia unui astfel de om. Sinceritatea lui nu putea fi pusă la îndoială.

De data aceasta era transfigurat. Cu fața extrem de crispată și sufletul profund tulburat. Nu-l mai văzusem așa.

Imediat mi-am dat seama că este vorba de o ispită curat monahală. L-am rugat să ne așezăm. M-a ascultat. Dar imediat după aceea mi-a spus :Părinte Iustin, plec! Unde plecați, l-am întrebat? Plec la București. De ce plecați, Părinte Nicolae ? Pentru că simt că sunt o povară. Pentru că mi se pare că sunt în plus. Pentru că mi se pare că deranjez chiar.

Dar cine v-a dat a înțelege acest lucru ? îl întreb eu.

Frații! Frații din mănăstire. Nu mă salută. Nu-mi dau nici o importanță.

Imediat mi-am dat seama că este vorba de o subtilă cursă diavolească pe care i-o întinde pentru a-l scoate din mănăstire. Îmi era foarte greu ca eu cu puținul meu capital de experiență (eram, totuși, de la 14 ani în mănăstire și aveam către 30 de ani) să-i dau sfaturi unui om ca Părintele Nicolae. Mi-am luat inima în dinți și am început să-mi construiesc strategia pentru a demonta cursa diavolului.

Primul lucru a fost acela pe care l-a folosit Ava din Pateric atunci când ucenicul se rușina a-i mărturisi păcatele. Ava i-a spus: nu te rușina și eu am aceleași păcate - Hai ! Mărturisește-le.

Oarecum asemănătoare este și strategia mea.

Nici pe mine nu mă salută, Părinte Nicolae, i-am spus eu. Și eu fiind stareț, dacă ei n-o fac din iubire, ar trebui s-o facă din respect față de regulamentul vieții

monahale. Dar ce să facem, Părinte Nicolae ? Sunt copii simpli, din familii țărănești. Nimeni nu s-a ocupat de ei să le facă educație. Așa că trebuie să avem răbdare cu ei. Mai mult. Trebuie să-i formăm, să-i instruim. Și acest lucru durează. Pentru că este foarte ușor să zidești case, biserici chiar. Cel mai greu este să zidești caractere, oameni, obști monahale.

A căzut pe gânduri. M-a ascultat însă cu multă atenție. Dar nu mi-a dat nici un răspuns. Am trecut apoi la o altă problemă, de suflet, și făcând apel la conștiința lui de monah care era o certitudine, am continuat:

Dar, Părinte Nicolae, ce se întâmplă cu crucea care v-ați pregătit-o să vă fie așezată la cap, atunci când Domnul vă va chema la Sine? În acel moment, două lacrimi mari i-au țâșnit din ochi și au coborât în jos pe obraz, ascunzându-se repede în barba-i deasă.

Da. Ai dreptate, Părinte Iustin. Nu pot pleca. Trebuie să renunț. Am metania la Mănăstirea aceasta. M-am călugărit aici, iubesc atât de mult locul acesta și pe oamenii acestui ținut. Când îmi spunea acestea, fața lui se lumina treptat și duhul mântuirii care-l tulburase în acea dimineață, la auzul cuvântului „cruce", și-a luat tălpășița și a plecat în grabă să caute pe altcineva să-l cearnă.

Cu Ava Nicolae nu i-a mers.

Așa a rămas statornic în iubirea față de Rohia și obștea ei cu bunele și mai puțin bunele începutului de obște.

În 1989 ne-a părăsit. L-a chemat Hristos la Sine.

Se odihnește însă în cimitirul mănăstirii Rohia, așa cum a voit Dumnezeu. Osemintele lui de mărturisitor al dreptei credințe stau alături de cele al cuvioșilor părinți care au viețuit în această mănăstire, întru așteptarea învierii celui de obște.

Mănăstirea Rohia,
1 iunie – 2000

PĂRINTELE CONSTANTIN GALERIU

Cuviosiei sale Monahului N. Steinhardt. La un an de la trecere...

Frate Nicolae,

Iată un an de când ai trecut, pascal, dincolo, pe celălalt tărâm. Dragostea, oricât de paradoxal ar părea unora, ne ţine mereu împreună, nedespărţiţi. Bine a zis Înţeleptul biblic: „Iubirea ca moartea e de tare..." (**Cântarea cântărilor**, VIII, 6). Şi trebuie spus că în Hristos, iubirea divină întrupată, iubirea e mai tare ca moartea, pentru că el a biruit moartea. Iar Cuvioşia Ta, Frate Nicolae, prin botez ai cunoscut această iubire divină.

Şi uite aşa, în această iubire ne simţim mereu „una". Te port mereu în rugăciunea mea; în pomenire, la Dumnezeiasca Liturghie, când iau mirida părticică din prescură, pe numele dumitale, o aşez pe Sfântul Disc la picioarele Sfântului Agneţ – „Mielul lui Dumnezeu Cel ce ridică păcatul lumii" (Ioan I, 29), iar după sfinţirea Darurilor o trec în Sfântul Potir, invocând: „Spală, Doamne, păcatele celor ce s-au pomenit aici, cu Cinstit Sângele Tău, pentru rugăciunile Sfinţilor Tăi."

Şi ne întâlnim mereu în acel loc de unde pleacă orice întâlnire: în inimă, în memoria inimii. Aici e locul de taină şi de tâlc. Nu pot să nu-ţi scriu, să nu-ţi spun cât de vie este această memorie. Sunt peste 20 de ani de când, prin prietenul nostru comun Aurel Broşteanu, poftit de Ştefan Nenițescu, ne-am întâlnit în locuinţa lui din strada Maria Rosetti nr. 4. Eram împreună. Şedeai smerit, precum ai fost din fire şi ai rămas mai departe, într-un colţ al încăperii, mai în penumbră. Ascultai şi rar rosteai câte un cuvânt. Îţi receptam ecourile inimii. Şi, în această locuinţă modestă, dar plină de har, ne-am întâlnit adesea. Mai veneau: Dinu Pillat cu fiica şi ginerele, matematicianul I. Marinescu, uneori Octav Onicescu... Convorbirile noastre se purtau asupra lui Dionisie Areopagitul, Maxim Mărturisitorul, Toma de Aquino şi mai ales Grigorie Palama.

Şi apoi, s-au mutat pe rând. Mai întâi, Dinu Pillat, prin 1975, în urma unei pătimiri „dăruite" de anii petrecuţi în temniţele obidei neamului. I-a venit apoi rândul lui Ştefan Nenițescu în 1979. L-am petrecut la locul de odihnă. Mi-aduc aminte cum i-a evocat dimensiunile spirituale ale vieţii Alexandru Paleologu. Trec adesea pe la mormântul lui, rostesc molitva pentru cei adormiţi şi sap tot mai adânc în memorie cuvintele tatălui lui, I. Nenițescu († 1901), încrustate adânc în piatră:

ÎN MORMÂNT NU TOŢI MURIM
CUM ÎN TRAIU NU TOŢI TRĂIM
DE VREŢI MORŢI SĂ NU MURIŢI
CĂTAŢI VII CA SĂ TRĂIŢI !

În primele zile ale lui ianuarie 1984 s-a săvârşit şi Aurel Broşteanu, frate şi fiu de duhovnicie, care a îmbinat simfonic spiritul dreptăţii, vocaţia omului de cultură şi o credinţă luminată profund de Logos.

Au trecut alţi cinci ani şi te-ai mutat şi Cuvioşia Ta. Iar odată cu acest eveniment unic, aducerile aminte mă cercetează tot mai mult. Cum aş putea uita evocarea intrării în marea experienţă spirituală a temniţei, demnitatea neîntinată a tatălui Cuvioşiei Tale; dialogul purtat cu „mai marii" acestei instituţii „umane". Şi, mai adânc, acolo, în acel loc „privilegiat", dialogul cu Dumnezeu care a dus la acel moment crucial al vieţii Cuvioşiei Tale: Botezul în Hristos. Era şi nu era ceva întru totul asemănător cu Botezul temnicerului din Filipi, evocat de Sf. Ap. Pavel care se mărturiseşte pe sine: „Iar la miezul nopţii, Pavel şi Sila, rugându-se, lăudau pe Dumnezeu în cântări, iar cei ce erau în temniţă îi ascultau..." (Fapte XVI, 25 – 33).

Şi, pecetluit cu acest „dar al Duhului Sfânt", cât de rodnic ne era mereu dialogul nostru, mai ales în Taina Sfintei Mărturisiri. Simţeam negrăit, pe viu, această lege

a existenței: comuniunea creatoare. Altfel spus, nevoia imperioasă a fiecăruia de comuniune cu celălalt și sensul creator autentic, inalienabil al acestei comuniuni, izvorât și girat de comuniunea cu Dumnezeu. Cât de mult te plângeai cu smerenie de „talantul nerodit", deși ai rodit mereu și ai hrănit și vei hrăni atâtea suflete.

Ți-a mai fost dăruit în viață încă un moment tot crucial părăsind „chipul trecător" al acestei lumi, ai îmbrăcat „chipul monahal", chip de „pelerin al absolutului", după expresia lui Leon Bloy[1]. Și acest eveniment haric ți-a înnoit încă viața și ți-a sporit ogorul lucrării, mai ales în Biserică. Semănătura a devenit acum și mai bogată și mai variată, făcându-te deopotrivă și „semănător" și „secerîș" și „secerător". Numeroșii preoți care te-au prohodit la vremea săvârșirii, îți aduceau ofranda recunoștinței lor pentru noul scris, acum și teologic.

În aprilie 1986, înainte de Florii, se săvârșea din viață Mircea Eliade. Cât te-ai străduit și cum am pregătit împreună ca, deodată, paralel cu slujba de la Chicago și noi la Sf. Silvestru, săvârșind-o în același timp, să-i purtăm în harul rugăciunii numele înaintea Bunului Dumnezeu. Și au fost la slujbă mulți prieteni de duh, împreună cu sora celui trecut în veșnicie, Corina. În fiecare an, tot împreună, purtam grija sacră a acestei pomeniri parastas la care participau personalități române, ale unor ambasade străine, în ultimul an ambasadorul țării prietene – Olanda. Câtă durere în inima mea că de această dată nu mai erai trupește printre noi.

Acum, între alte gânduri multe, doar unul singur. În parabola despre „bogatul nemilostiv și săracul Lazăr", Iisus, Mântuitorul nostru, revelează și acest lucru de taină extraordinar: „Cel odinioară bogat, ajuns dincolo, în iad, ridicându-și ochii, fiind în chinuri, a văzut de departe pe Avraam și pe Lazăr în sânul lui..." După ce imploră milă

1. Leon Bloy (1846 - 1917), scriitor francez, cu o operă de factură autobiografică, exprimând angoasele dar și revelațiile sale spirituale. Lucrări: *Désespéré* (1886), *La femme pauvre* (1897), *Le salut par les Juifs* (1892, ed. rom. *Mântuirea prin evrei*, 1993, Institutul European, Iași) ș.a.

părintelui Avraam și lui Lazăr, mai zice: „Rogu-te, Părinte, trimite-l pe Lazăr în casa tatălui meu, căci am cinci frați, să le spună lor acestea (pătimirile), ca să nu mai vină și ei în acest loc de chin" (Luca XVI, 23 - 28). Sărmanul fost bogat și ticălos gândea, de acolo, cu duioșie la frații lui...

Dar Cuvioșia Ta, suflet sărac și de bogății și de relele acestui veac, cum nu te-ai gândit la noi, frați-pelerini încă pe acest tărâm... Așa cum și noi ne gândim mereu la Cuvioșia Ta și astfel suntem totdeauna împreună în Hristosul-Iubire.

Fratele Cuvioșiei Tale
Părintele Constantin (Galeriu)

(Reprodus după revista „22", aprilie 1990)

ARHIMANDRIT MINA DOBZEU

Ce reprezintă botezul lui Nicolae Steinhardt ? – O comunicare cerească –

De câte ori mi se dă posibilitatea să evoc botezul părintelui Nicolae Steinhardt, mi se oferă prilejul de a evoca providența divină, prin aceea că eu am fost o mână întinsă din partea Bisericii Ortodoxe Creștine în numele Sfintei Treimi, iar fostul evreu, părintele Nicolae, să fie o mână întinsă către intelectuali și tineret și să le spună: „Iată, eu am cunoscut pe Hristos prin Taina Sfântului Botez, ca Pavel pe drumul Damascului, căci altfel cum se poate explica starea de fericire pe care am trăit-o eu, imediat după săvârșirea botezului, de către călugărul meu (Pr. Mina), decât că botezul este adevărat, că Sfintele Taine sunt adevărate". (**Jurnalul Fericirii**, Cluj, 1995, pag. 85)

Da, vin să spun, că aici vedem o mână a proniei dumnezeiești. Un mod de a ne vorbi, un mod de a comunica cu noi, fiii Bisericii, fiii Împărăției Sale, într-o perioadă când puterea întunericului păgân se abătuse asupra noastră și omenirea (o treime din lumea creștină) căzuse pradă puterii antihristice. Soarele, Evanghelia lui Hristos, a fost umbrită de întunericul ideologiei materialiste, comuniste. Ierarhia bisericii a fost dată la pământ de pe firmamentul Bisericii Cerești, iar societatea creștină fusese însângerată, iată ce putem spune diferitelor categorii sociale din Răsărit, care au pătimit ca și Nicolae Steinhardt, pe când se afla în penitenciarul Jilava, în anul 1960.

La același penitenciar mă aflam și eu în acea perioadă, în celula 18 de pe Reduit. Era o celulă foarte aglomerată, paturile supraetajate la trei nivele, eu aveam patul la etajul al treilea; când, într-o noapte, ușa se deschide cu zgomot și este împins în celulă un om cu bocceaua sub braț, înspăimântat și nedumerit, neștiind ce are de făcut, toate paturile erau ocupate, ba erau și câte doi în pat.

Eu, observându-l, i-am făcut semn să se urce la mine. El a gândit atunci că nu are altceva de făcut decât „să se urce ca maimuța pe cracă" (**Jurnalul Fericirii**, pag. 82–84). Îi zic: „hai, să mai dormim o țară, căci acuși se face ziuă". „Multe mulțumiri" – răspunde noul venit, și se supune docil.

Dimineața facem cunoștință, aflu că este evreu și face parte din grupul intelectualilor în frunte cu Constantin Noica. Sunt condamnați pentru că aveau clubul lor și convingeri creștine și de spiritualitate românească, nefiind de acord cu ideologia materialistă atee, motiv pentru care au fost condamnați la ani grei de temniță, pedepsele fiind cuprinse între 10 și 20 ani închisoare. Evreul fusese condamnat la 12 ani de închisoare, pentru că era membru al acestui grup (toți membri ai Uniunii Scriitorilor) și nu a primit să-i denunțe, rămânând fidel prietenilor săi. Deși nu era creștin și nici de naționalitate română, scriitorul Steinhardt s-a dovedit a fi un om cu

demnitate, rămânând alături de colegii lui din Uniunea Scriitorilor, apărând alături de ei o cauză dreaptă.

De la început, deținutul evreu s-a atașat foarte mult de mine. L-a impresionat faptul că eu n-am manifestat nici un fel de reținere față de persoana sa, chiar dacă el era un evreu, iar eu un preot monah creștin. De asemenea, l-a impresionat și faptul că eu eram condamnat tot pe motiv că luasem atitudine față de abuzurile autorităților comuniste, manifestate vis-a-vis de biserică. Aceasta a fost pentru el un sprijin moral, întărindu-se în convingerea că nu a greșit când a ales să lupte pentru o cauză dreaptă.

„Iată cu adevărat israelitean în care nu este vicleșug" (Ioan 1, 46–48). Da, Nicolae Steinhardt a aflat pe cel despre care a scris Moise în lege. Iar Domnul îl scoate în evidență arătând că este cu adevărat fără vicleșug. Când l-a chemat Domnul, el a răspuns cu dăruire până la jertfă, cu o mortificare întreită. Da, de trei ori a dat dovadă că acceptă lepădarea de sine (mortificarea) și anume:

- când s-a hotărât să rămână fidel grupului alcătuit din oameni de cultură creștini și români, fără să-i trădeze;
- când a cerut botezul creștin, renunțând la Legea Vechiului Testament;
- când a cerut să depună votul monahal în Mănăstirea Rohia, lepădându-se întru totul de duhul lumesc.

Iată că Domnul ne cercetează prin grupul de intelectuali care s-au dovedit solidari în credința lor, mărturisind-o chiar cu prețul vieții. Pentru aceasta Domnul le confirmă credința lor și atitudinea lor statornică și demnă pe care o scoate în evidență prin faptul că îl cheamă pe Nicolae Steinhardt la botez. Arătând că botezul este adevărat și adevărate sunt toate Sfintele Taine. Deci, cu alte cuvinte, și voi cei din grupul Noica, apărați o cauză dreaptă și sfântă.

Autenticitatea botezului creștin, a prezenței harului în Sfintele Taine, este confirmată și de starea de fericire pe care Nicolae Steinhardt o trăiește imediat după botez.

Iată cum ne vorbeşte Domnul într-o perioadă foarte critică, când, în mod grav, în special intelectualii se lepădau de credinţă, propagând ateismul şi raţionalismul păgân.

Da, Domnul ne vorbeşte prin israeliteanul în care cu adevărat nu este vicleşug. „Veniţi la Hristos, cu l-am aflat pe Mesia despre care a scris Moise în Lege".

Am vrut, prin prezentarea de faţă, să atrag atenţia intelectualilor şi tineretului despre felul cum ne vorbeşte Domnul. Intelectualii din grupul Noica au mărturisit credinţa, iar Domnul le răspunde că într-adevăr credinţa lor este sfântă şi dreaptă. Luptaţi pentru credinţa cea dreaptă, apăraţi credinţa cea adevărată.

Aş vrea să fie cele spuse un imbold pentru ca şi noi, astăzi, să facem mai mult pentru apărarea dreptei credinţe.

Cel mai mic între muritori
Arhimandrit Mina Dobzeu

10 aprilie 2000, Mănăstirea „Sf. Apostoli Petru şi Pavel", Huşi, judeţul Vaslui

ARHIMANDRIT PAULIN LECCA

Credinciosul monah...

L-am cunoscut în Bucureşti. Venea la mănăstirea Antim unde locuiam. Îmi spunea că, atunci când Părintele Mina l-a botezat în închisoare numai cu un pahar cu apă, timp de opt zile – imediat după botez – a simţit o bucurie cerească. Niciodată n-a fost mai fericit ca atunci. Când a ieşit din închisoare şi-a completat botezul la un preot din Bucureşti.

Într-o zi mi-a propus – cu smerenia care îl caracteriza – să plecăm la Cluj şi să rămânem câtva timp la mănăstirea Rohia. Am luat avionul de la Băneasa şi într-o oră am fost la Cluj. După ce a trecut pe la redacţia revistei

„Steaua" am venit împreună la Prea Sfinţitul Justinian Chira. Pe drum i-am propus să servim o prăjitură sau măcar un covrig. Cu multă delicateţe şi modestie m-a refuzat. Prea Sfinţitul ne-a invitat la masă, dar monahul Nicolae nici nu s-a atins de papară. După masă mi-a spus cu sfială în glas că lunea, miercurea şi vinerea mănâncă numai seara.

Ajunşi la mănăstirea Rohia, Părintele Stareţ ne-a oferit o cameră cu două paturi. În timpul vecerniei, Părintele Nicolae îmi spune că vrea să se spovedească, pentru ca – a doua zi – să se împărtăşească. Reîntorşi la chilie, după ce ne-am citit rugăciunile celor ce merg spre somn, am adormit. Dar la miezul nopţii Părintele Nicolae a scos un răcnet atât de fioros încât, după ce m-am trezit, am mai aşteptat câteva secunde şi apoi i-am zis: „Părinte Nicolae, ce-ai visat ? – Vai, Părinte Paulin, iertaţi-mă că v-am speriat, îmi răspunse pe un ton rugător. – Nu-i nimica, dar ce s-a întâmplat ? – Aşa mi se întâmplă, Părinte Paulin, ori de câte ori mă pregătesc să mă împărtăşesc cu Sfintele Taine. A venit diavolul în vis şi mă silea să mă întorc la păcatele mele din tinereţe. Eu însă i-am răspuns hotărât: Nu ! Atunci diavolul mi-a zis: Dacă nu vrei, am să te vrăjesc ! Şi în clipa aceea am răcnit". Se lupta cu el însuşi cu atâta hotărâre şi tărie încât nu-şi permitea nici glume şi nici gânduri rele. Avea o comportare de sfânt.

Îmi spunea că avusese un infarct şi se aştepta în orice moment să treacă la cele veşnice. Şi chiar îmi dăduse adresa unei verişoare din Bucureşti ca, în cazul când se va întâmpla ceva, s-o anunţ printr-o telegramă. Prin rugăciunea lui Iisus pe care o practica, prin posturile lui atât de riguroase, prin faptele lui bune şi prin deasa împărtăşire, monahul Nicolae a acumulat acel Duh Sfânt care îi lumina faţa şi îl făcea fericit încă de pe pământ.

(Reprodus după revista „22", aprilie 1990)

ARŞAVIR ACTERIAN

Aici suntem străini şi călători...

Cu Nicolae Steinhardt am fost coleg de şcoală la liceul Spiru Haret, el fiind cu câţiva ani mai mic decât Constantin Noica şi Barbu Brezianu, care la rândul lor au fost cu 2, 3 ani mai mici decât mine, deşi în aceeaşi clasă, cu cei doi din urmă, eu întârziind prin coclaurile judeţului Ialomiţa în timpul primului război mondial, în satul Ţăndărei, fără şcoa!ă pe atunci (1917).

Cu Steinhardt m-am împrietenit mult mai târziu, ba chiar am figurat în aceeaşi boxă. Jurist prin învăţătură, s-a dovedit până la urmă a fi un om tobă de carte, şi nespus de fecund în a scrie carte după carte, strecurând în ele tot felul de înţepături şi gânduri îndrăzneţe cu subtilităţi şi abilitate, înşelând în acest fel cenzura aprigă şi vigilentă din trecutul nu prea îndepărtat.

Din scrisul abundent şi plin de sevă al lui Nicolae Steinhardt desprind câteva rânduri pe care, cu admiraţie pentru curajul autorului, le-am citit în revista „Familia" din decembrie 1987 (ar merita citit articolul în întregime). Transcriu din acest articol intitulat sfidător şi fără pic de teamă: **„Taina libertăţii"**: „Comentându-l pe Hegel şi Platon, filozoful englez Karl R. Popper observă că pentru amândoi <oamenii care se supun unei forţe superioare sau nu mor mai degrabă decât să se supună unui

Arşavir Acterian (1907 - 1997). Mezinul familiei Acterian – cunoscută în Bucureştiul anilor '30 mai ales prin regizorul şi teatrologul Haig Acterian – a semnat eseuri şi cronică cinematografică în publicaţiile interbelice *(Vremea, Discobolul, Ideea europeană* ş.a.). Pentru activitatea sa de dreapta a fost întemniţat aproape 9 ani la Jilava, Aiud şi Canal. După 1989 a publicat *Jurnalul unui pseudo–filosof* (Cartea Românească, 1992), *Privilegiaţi şi năpăstuiţi* (Institutul European, 1992), *Jurnal în căutarea lui Dumnezeu* (Institutul European, 1994), *Despre mirare* (Ararat, 1996) ş.a.

bandit înarmat sunt, din fire, robi înnăscuţi care n-au parte decât de ceea ce merită>.

Aserţiunea i se pare lui Popper exagerată şi reacţionară. Să-mi fie îngăduit a crede că nu-i câtuşi de puţin aşa. Oare progresul se confundă cu laşitatea ? Sunt războiul defensiv şi legitima apărare născociri ale minţii retrograde ? Nu voi înceta să tot repet – luând asupra-mi riscul de a fi socotit maniac şi obsedat – că taina libertăţii nu-i alta decât curajul de a înfrunta moartea. Cel atacat are întotdeauna dreptul (şi datoria) să se apere. A ceda agresiunii ori şantajului nu înseamnă altceva decât a te învoi cu sclavia. Faimoasele <împrejurări> (subînţeles: atenuante, justificative) nu-s decât pretexte, scuze ori şiretlicuri ale mişelici (în înţelesul vechi al cuvântului, ba şi în cel nou), frazeologie cu iz şi pretenţii sociologice, vorbe frumoase menite a încurca lucruri simple. Şantajul, dintre toate, e fărădelegea cea mai odioasă şi mai respingătoare (– alături de turnătorie –), a-i face jocul e totuna cu a-l aproba, a-l răspândi, a i te face părtaş. Hegel şi Platon au deplină dreptate. Formularea lor este aspră, însă diagnosticul lor e lucid. Poporului care nu rezistă când e atacat ori individul care pentru a scăpa cu viaţă (ori nerănit, ori nebătut) dă ascultare pretenţiilor unui bandit li se potriveşte de minune calificativul care lui Popper i se pare exagerat. Nu şi lui Brice Parain[1], filologul francez pe care nu mă satur a-l cita: <Trebuie să ştii să plăteşti: dacă vrei să fii liber se impune să nu-ţi fie frică de moarte>".

Am rămas uluit citind aceste îndemnuri belicoase ale lui Steinhardt, nu pentru că nu-l credeam pe acesta capabil să spună adevărul pe faţă, ci de teamă că va fi imediat arestat. Mai ales că scriitorul articolului la care mă refer făcuse câţiva ani de puşcărie alături de C. Noi-

1. Brice Parain — Filosof şi eseist francez (1897 - 1971), preocupat iniţial de mişcările importante ale primei jumătăţi a sec. XX (suprarealismul şi existenţialismul dar şi comunismul) pentru ca să se dedice apoi problemelor limbajului. Lucrări: *Essai sur la misere humaine. Essai sur le Logos platonicien, Recherches sur la nature et le fonctions du langage*, ş.a. Des citat de N. Steinhardt în *Jurnalul fericirii*.

ca, Dinu Pillat, Alecu Paleologu, Al. O. Teodoreanu, Theodor Enescu, Vladimir Streinu, Marietta Sadova şi alţii pentru completarea unui grup limitat la 25 de persoane. Steinhardt a fost odată chemat la securitate deoarece ţinea un jurnal (bineînţeles, considerat primejdios şi confiscat). De la cine s-o fi aflat ? Dumnezeu ştie ! Spre a trăi viaţa în rugăciune N. Steinhardt s-a călugărit, fiind numit bibliotecar la mănăstirea Rohia (Maramureş). Acolo a adus omul câteva cărţi căpătate de la Mircea Eliade, Emil Cioran, Alexandru Ciorănescu etc., etc. ce i s-au trimis din străinătate de către prietenii lui din Paris sau Madrid. Într-o bună zi, un grup de literaţi, dintre care câţiva buni prieteni, în excursie prin Maramureş, s-au abătut pe la Rohia ca să-l vadă pe amicul şi colegul lor scriitor, devenit călugăr, dar membru mai departe al Uniunii Scriitorilor. Steinhardt a continuat, după ce s-a călugărit, să scrie pe la diferite reviste şi să publice cărţi despre care unii critici au scris nespus de elogios. Revenind la grupul de scriitori în vizită la Rohia, Steinhardt le-a dat o gustare, după care i-a invitat în bibliotecă unde au stat la taifas. La un moment dat, călugărul a deschis sertarul lui secret cu tot felul de giuvaere bibliofile spre a suscita interesul prietenilor. Peste câteva zile Steinhardt se pomeneşte cu doi securişti „cultivaţi" care îi cer să vadă şi ei cărţile străine ascunse în sertarul secret. Călugărul a rămas perplex –, dându-şi seama că unul dintre excursioniştii prieteni ce-l vizitaseră l-a pârât. A fost invitat la securitate unde a fost supus unui lung interogatoriu, după care totul s-a limitat la confiscarea cărţilor cu pricina. Unde or fi oare ? Drept urmare, N. Steinhardt şi-a văzut ultima lui carte apărută cu barbare tăieturi de o cenzură necruţătoare.

Nu mult după aceste întâmplări, călugărul de la Rohia a murit făcând un infarct în drum spre Bucureşti unde colegi de şcoală şi câţiva prieteni îl aşteptau în vederea unei aniversări.

Pentru mulţi credincioşi refugiul în lumea cealaltă e o izbăvitoare, supremă bucurie.

(Reprodus după revista „22", aprilie 1990)

ALEXANDRU BACIU

Din amintirile unui secretar de redacţie

20 februarie 1976

Am fost câteva zile la Cumpătul – Sinaia, la una din vilele Uniunii Scriitorilor. Am stat la vila 5, într-o cameră mică, mansardată, cu o fereastră mare prin care soarele, în zilele senine, se năpustea copios şi sedativ. La început, a fost o vreme frumoasă. Când atmosfera era clară, se vedeau munţii Bucegi într-o limpezime de cristal; conturele pure ale piscurilor pe cleştarul cerului albastru, ozonificat, şi pădurile de brazi pudraţi cu nea păreau o povestire feerică de Andersen. Într-o odăiţă învecinată a stat Nicu Steinhardt. Am ascultat muzică clasică la tranzistorul meu şi am pălăvrăgit cu el îndelung despre cărţi şi oameni. Ce figură uluitoare !

L-am cunoscut prima oară pe N. Steinhardt – schimbând doar câteva fraze cu el – pe culoarele redacţiei *Revista Fundaţiilor Regale*, când cumplitul marasm al războiului îşi trăia agonia. Îi apreciasem profunzimea şi erudiţia articolelor sale din cea mai prestigioasă publicaţie a vremii, unde îşi dădeau întâlnire penele măiestre ale epocii şi ne era carte de căpătâi, nouă celor care părăsisem de curând băncile Universităţii din Bucureşti. Apoi

---

Alexandru Baciu (n. 1916). Licenţiat în drept şi istorie, cu studii de filosofie, a lucrat toată viaţa în „redacţie", cea mai fructuoasă perioadă fiind cea de la revista *Secolul XX* (1961 - 1991). Fragmente din bogata sa activitate de om al cărţii sunt cuprinse în cele două volume de memorii intitulate *Din amintirile unui secretar de redacţie* (Ed. Cartea Românească, vol. I., 1998 şi vol. II, 1999). A tradus peste 20 de volume dintre care Alain: *Studii şi eseuri* (Ed. Minerva, 1973, două volume) în colaborare cu bunul său prieten, N. Steinhardt.

nu l-am mai văzut şi nu am ştiut nimic despre el, aproape un pătrat de veac.

... Labuntur anni ! Fiecare în acea perioadă de beznă şi-a urmat drumul sinuos al destinului cu nebănuite stavile. Al lui N. Steinhardt mai înnămolit în suferinţe ca al altora. Dar, în acele zile ploioase ale anului 1970, în lungile ore de zăbavă când am tradus împreună o selecţie din operele lui Alain, pentru editura Minerva, am avut prilejul să-l „descifrez" mai îndeaproape, să-l cunosc cu ai săi perimetrii multipli de autenticitate. Reîntâlnirea spirituală cu N. Steinhardt a fost o revelaţie, cu atât mai mult întrucât nu ştiam nimic din trecutul lui recent, nici de activitatea sa literară de peste bolta anilor de când nu-l mai văzusem. M-a stăpânit atunci un simţământ oarecum asemănător aceluia ce-l avusesem când asistasem la cursurile lui Nicolae Iorga, în primele luni de studenţie la Facultatea de Litere din Bucureşti, în toamna lui 1933. Bogăţia cunoştinţelor marelui Dascăl era uriaşă, deconcertantă pentru un neofit. La fel şi cu N. Steinhardt. Avea o cultură cu o paletă de asimilare incredibilă. Cele mai varii discipline umaniste - pe toată gama artelor frumoase - literatura, plastica, muzica, dramaturgia, baletul - le-a străbătut cu nesaţ, ştiindu-le potecile cele mai întortocheate. Şi-a însuşit temeinic operele de seamă ale culturii clasice şi contemporane. Nu mai pomenesc de marile lucrări filozofice şi Biblia ce i-a devenit familiară, ştiind-o aproape pe de rost. Te uluieşte cât de informat este şi cu ultimele date ale ştiinţei, fie că-ţi pomeneşte de astronomie sau genetică, de biologie sau fizică. A citit operele lui Gaus şi Einstein, precum şi ale lui Heinsenberg şi Frederic Hoyle, precum şi ale multor savanţi recenţi. Le-a prins miezul gândirii. Are o memorie prodigioasă. În scris, ca şi în vorbirea obişnuită, cuvântul este întotdeauna pentru el calculat pe idee cu o acurateţă inconfundabilă. Un veritabil renascentist contemporan.

Omul însuşi era fermecător. Nu împlinise pe atunci 60 de ani şi mi se părea în plină vigoare spirituală şi chiar biologică, deşi nu fusese scutit deloc de furcile caudine

ale regimului comunist şi ieşise din grele încercări cu bogate rodiri sufleteşti ducându-l la limanul creştinismului. Mai degrabă mărunt de statură, dar cu mişcări vioaie, chiar repezite, cu gesturi brusc întrerupte, parcă dialoghează permanent nu cu cel sau cei din preajma lui, ci cu un interlocutor invizibil şi drag care-l însoţeşte pretutindeni. Fascinantă îi este şi privirea. Pătrunzătoare, şăgalnică, ironică, vag bănuitoare. Ea grăieşte la fel ca verbul scânteietor.

Înzestrat cu daruri spirituale rar întâlnite, N. Steinhardt a trecut prin închisorile regimului comunist cu un curaj şi o seninătate ce nu le-ai fi bănuit niciodată la o fiinţă în realitate nevolnică şi firavă ca a lui. Dar harul l-a călăuzit să-şi păstreze adevărata demnitate umană într-o epocă de beznă.

... Şi acum timpul se dilată până la exacerbaţie ascultându-l ! Este mereu consecvent cu el însuşi. Neînfricat şi după anii grei din închisoare. Chiar la începutul prânzului şi al cinei - în sala de mese plină desigur şi cu destui securişti - îşi făcea câteva cruci binecuvântând mâncarea, spre stupoarea tuturor comesenilor. O desfătare să fii în preajma lui...

(Din volumul I de amintiri, p. 172-173)

6 aprilie 1989

Acum o săptămână s-a prăpădit la Baia Mare - din cauza unui infarct, - nenea Nicu Steinhardt, una din minţile cele mai cultivate ale culturii noastre şi unul din exponenţii cei mai străluciţi şi curajoşi ai obştei scriitoriceşti autentice. Am tradus împreună - acum mai bine de 15 ani - două volume compacte din opera lui Alain. M-am bucurat de stima şi afecţiunea lui. M-a încurajat când am avut şi eu crize cardiace şi eram descurajat, - el, atât de bolnav, care a înfruntat neînfricat terorile regimului comunist.

În ultimul timp îi apăruse un nou minunat volum de eseuri: *„Cu alții despre sine"*, în care, ca și în celelalte cărți ale lui se vădește un spirit optimist, de o cultură și subtilitate excepționale.

Incredibil să nu-l mai văd la noi acasă păşind cu pasul măsurat, agale, totdeauna foarte corect îmbrăcat, chiar elegant, purtându-și cu măreție înfățișarea monahală, cu barba-i stufoasă și priviri șăgalnice în ochii inteligenți, avid să înțeleagă tot ce-l înconjoară, cu o curiozitate inepuizabilă. Cultura lui - foarte temeinică - acoperea arii extrem de variate de cunoaștere, de la fizica cuantică, genetică și biologie până la marii scriitori clasici și contemporani; iar toate cunoștințele erau aprofundate, rodul unor lecturi asimilate până la detalii în aparență nesemnificative. Nimic diletant. De aici asociații de idei care uimeau și încântau, dezvăluindu-i mereu firea optimistă și curajoasă, de adevărat democrat. Va rămâne cu siguranță o pagină luminoasă de excepție în istoria literaturii noastre contemporane.

Sunt mândru că m-am bucurat de stima și afecțiunea lui și regret nespus că sănătatea șubredă nu mi-a îngăduit să mă duc la înmormântarea-i pe plaiurile mult îndrăgite de el ale mănăstirii Rohia.

(Din volumul II de amintiri, p. 282-283)

N. Steinhardt - cărturar creștin

Grăbit s-a scurs nisipul în clepsidră ! Iată s-a împlinit anul de când cărturarul creștin N. Steinhardt a plecat dintre noi pe drumul meritat al veșniciei, pe care și l-a pregătit cu stăruitoare trudă de timp îndelungat. Înzestrat cu daruri spirituale, rar întâlnite la o ființă umană, N. Steinhardt a trecut prin furcile caudine, ale regimului comunist cu un curaj și o seninătate ce nu le-ai fi bănuit

* Corect: *Prin alții spre sine*.

niciodată la o creatură nevolnică și firavă ca a lui. Dar harul l-a călăuzit mereu să-și păstreze adevărata demnitate umană într-o epocă de beznă.

Îmi scria de la mănăstirea Rohia, atât de dragă lui, la 18 mai 1981:

„Da, în trimestrul al patrulea, viața ne arată fața sa sumbră: prietenii pier, sănătatea ne părăsește, singurătățile se accentuează, cenușiul devine nuanța predominantă.

Așa e.

Dar treaba noastră, noima noastră, demnitatea noastră e să ne facem că nu o observăm.

Îndrăznesc - îndemnat de voi ! - să mă dau drept pildă: și pe mine mă încearcă dureri grele și necazuri dese: boala mea veche nu numai că nu se atenuează, ci pare că devine mai virulentă, mai rea, mai sigură pe sine. Și totuși... când merg noaptea la miezonoptică și cerul se întâmplă a fi luminat și înstelat și liniștea în jur e absolută (de necrezut: un echivalent insonor al lui zero absolut !) ori când dimineața devreme totul nu-i decât verde proaspăt și lumină firavă, simt o stare de fericire care alungă orice altceva. Asemenea stări de euforie vă doresc.

Luptați cu cenușiul !

Avem de dus cu viața (în general, dar mai ales în „trimestrul patru") o luptă nevăzută, continuă, grea.

Curajul fiind prima virtute a omului, să nu ne lăsăm!"

Iar N. Steinhardt - se poate afirma cu certitudine - a fost un model de curaj, care a dat roade spirituale, durabile, bogate, de care - îndeosebi acum, după Revoluția din decembrie, - ne bucurăm cu prisosință. E obolul lui premonitoriu, de necontestat, pe care l-a adus la clădirea unor vremuri luminoase ce le jinduim de zeci de ani.

Fără nici o îndoială, - personalitatea creștină cu valențe de excepție a cărturarului N. Steinhardt rămâne și în labirintica și complexa noastră epocă o pilduitoare prezență spirituală și morală: demnă de urmat.

(Reprodus după revista „22", aprilie 1990)

NICOLAE BĂCIUȚ

Sfântul de la Rohia

Sigur, e ușor să ne jucăm cu cuvintele și să uităm greutatea lor semnificantă. Și, cu toate acestea, „Sfântul de la Rohia" nu este o gratuitate. Cine l-a cunoscut cu adevărat pe N. Steinhardt ne poate susține și aduce chiar argumente în plus.

Întâlnirea mea cu N. Steinhardt s-a comprimat într-o carte de convorbiri... epistolare. Dacă fizic n-am fost decât în puține rânduri aproape, spiritual m-am întâlnit foarte des cu N. Steinhardt, cu cărțile lui, atâtea și câte și cum au putut să apară în regimul ostil credinței și sfinților... nu doar din ceruri, ci și de pre pământ.

M-am apropiat cu sfiiciune și respect față de N. Steinhardt și, la prima întâlnire, s-a opus să-i sărut mâna, așa cum, și din instinct și din educație, simțeam că trebuie să fac. I-am smuls atunci promisiunea de a-mi răspunde la câteva întrebări pe care să i le trimit în scris. Și N. Steinhardt s-a ținut de cuvânt, căci cuvântul lui n-a îngăduit niciodată minciuna, compromisul. Mai mult, atunci când i-am cerut ca dialogul nostru epistolar, oricât ar fi fost el de citit de cei care vegheau la (ne)liniștea regimului comunist, să se transforme într-o carte, a acceptat cu sfiiciune – nu putea concepe, în milostivenia și generozitatea sa, că ar putea refuza pe cel ce se îndreaptă spre el cu credință, admirație.

Am încercat să reconstitui „întâlnirile" mele cu N. Steinhardt din **Jurnalul** pe care l-am scris, adesea cu pauze lungi, în ultimii ani de viață ai „Sihastrului de la Rohia". Din păcate, n-am reușit să dau de însemnări mai vechi de august 1986. Așadar,

Nicolae Băciuț (n. 1956) Poet și publicist cu o activitate extrem de prolifică. Redactor la reviste (*Echinox*, *Vatra*, *Ambasador* ș.a.) și la cotidiane (*Cuvântul liber*), a fondat reviste și cenacluri etc. A publicat peste 20 de volume de poezie (*Memoria zăpezii*, 1989, *Nostalgii interzise*, 1991, ș.a.), interviuri (*Curs și recurs*, 1997, *Oglinzi paralele*, 1998, ș.a.).

21 august 1986

Am primit o scrisoare de la N. Steinhardt. Mi-a citit cartea mea, *Muzeul de iarnă*[1] și se pare că va scrie despre ea. Îi răspund la scrisoare, cu reactualizarea propunerii mele de a face un interviu pentru *Vatra-Dialog*.

23 octombrie 1986

Sergiu, la doi ani, văzându-mă cu stiloul în mână (citind *Critică la persoana întâi* de N. Steinhardt, Editura Dacia, 1983), a insistat să scriu, maiorescian : „Scrie, tăticule, scrie!" I-am răspuns să mă lase în pace, că acum citesc. El și-a îndreptat privirile nedumerit spre mine, parcă întrebându-mă : „Dacă citești, de ce nu spui nimic, de ce nu vorbești?" Lectura în gând e încă o mare necunoscută pentru el.

24 octombrie 1986

Am reușit să pun cap la cap treisprezece întrebări pentru N. Steinhardt. Sper ca ele să ajungă la destinatar și, mai mult, să provoace răspunsuri. N. Steinhardt e născut în 1912, are așadar șaptezeci și patru de ani, a debutat în 1934, e doctor în drept, a frecventat Cenaclul „Sburătorul" al lui Eugen Lovinescu, a publicat cinci cărți și s-a retras la Rohia, unde duce o viață de sihastru.

7 noiembrie 1986

Ieri am primit interviul de la N. Steinhardt și l-am pregătit, alături de un altul realizat de Ioan Pintea tot cu N. Steinhardt, pentru tipar. A trebuit să tai din ambele interviuri acele pasaje care nu numai că ar fi fost scoase la Consiliul Culturii, dar ar fi putut face să nu fie publicate deloc interviurile. Erau pasaje referitoare la scriitori români care trăiau în exil și care erau exilați și din presa românească. I-am scris despre intenția mea lui N. Steinhardt.

1. Apărut la Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.

17 noiembrie 1986

I-am scris din nou lui N. Steinhardt, făcându-i propunerea să continuăm interviul şi să accepte să-i trimit un nou set de întrebări.

7 decembrie 1986

Cu Virgil Poiană, de la Consiliul Culturii, am stabilit că interviul meu cu N. Steinhardt să intre în **Vatra** 2/1987, după ce trec toate sărbătorile. N-a acceptat decât interviul meu, nu şi pe cel realizat de Ioan Pintea. Pe lângă „tăierile" mele a mai tăiat şi Virgil Poiană. Important e că, în ultimă instanţă, i-a dat drumul.

7 ianuarie 1987

Am mai primit un set de răspunsuri de la N. Steinhardt. Cel mai surprinzător lucru dintre toate răspunsurile este recunoaşterea valorii romanelor *Groapa* şi *Săptămâna nebunilor* ale lui Eugen Barbu. N. Steinhardt n-a făcut până acum (cel puţin eu nu am ştiinţă de aşa ceva) declaraţii publice în acest sens pentru că, spune N. Steinhardt, Eugen Barbu „ca om este odios".

I-am mai trimis un set de întrebări. Poate că până la urmă se va naşte o carte.

26 ianuarie 1987

Scrisori cutremurătoare de la N. Steinhardt. Sper ca dialogul nostru epistolar să continue deşi nu văd nici o şansă ca în următorul deceniu să poată fi publicată o carte de interviuri cu N. Steinhardt.

19 mai 1987

În sfârşit, am primit scrisoare de la N. Steinhardt. Nu, nu s-a întâmplat nimic. Atât doar că a fost plecat (mai este încă!) de la Rohia, cu treburi în Bucureşti, şi doar de aceea nu mi-a răspuns precedentului set de întrebări. Începusem să fiu bănuitor. Îmi era teamă ca Dan Culcer să nu fi intrat pe fir şi să mă fi spurcat, în stilul lui, cuiva din anturajul lui N. Steinhardt. Cred că tot lui îi datorez şi faptul că securistul care răspunde de noi m-a întrebat dacă mai întreţin relaţii cu Emil Hurezeanu. Nu ştiu cine altcineva i-ar fi putut spune, tam-nesam, de incidenţa mea biografică în anii studenţiei cu Emil Hurezeanu.

14 noiembrie 1987

Recitesc, din nevoi de „reporter", *Critică la persoana întâi*, a lui N. Steinhardt. Am senzaţia că am în faţă un intelectual total, mereu foarte bine informat, cu gust, un cititor abil şi un eseist rafinat, cu o logică impecabilă şi cu judecăţi cel mai adesea foarte justificate, imparţiale.

Dac-ar mai avea acum măcar zece ani în faţă cred că ar putea edifica o mare operă.

22 martie 1988

Ieri m-a sunat la redacţie N. Steinhardt. Primise scrisoarea mea şi se grăbise să-mi răspundă în două scrisori separate. Vrea să colaboreze cu *Vatra* cu un text despre Bedros Horasangian mai întâi şi apoi cu alte texte. Îl asigur că nu se opune nimeni din redacţie colaborării sale, că „opoziţia" vine din altă parte, „de sus". Insistă, cu multă afecţiune, să-i scriu. La anii săi, singur printre cărţile bibliotecii de la Mănăstirea „Sf. Ana" de la Rohia, posedat de o credinţă de împrumut, N. Steinhardt scrie recviemul solitudinii fără de margini.

18 aprilie 1988

Scrisori de la N. Steinhardt, răspunsuri la întrebări - o relaţie regeneratoare, de menţinere a tonusului existenţial: moral, etic, estetic.

6 iunie 1988

Pauză foarte mare. Divorţ de acest jurnal... Deşi niciodată nu te poţi despărţi definitiv de ceva, de cineva...

Atât am găsit în „jurnalul" meu despre N. Steinhardt. Mereu tentat dar şi înfricoşat, am scris pagini de jurnal uneori cu consecvenţă şi ritmicitate, alteori întâmplător şi cu mari pauze. Din perspectiva timpului actual, chiar că regret că nu am scris mai mult „jurnal". Măcar un „Jurnal al fericirii".

ALEXA GAVRIL BÂLE

„Citește orice, numai citește..."

Amintiri despre părintele
Nicolae de la Rohia

Fie că ne place sau nu, trebuie să admitem, sunt momente, răscruci hotărâtoare. Ni se oferă un evantai de căi din care putem accepta una, chiar mai multe, dar și nici una. Rămâne ca o întâmplare, o vorbă, un om, un sfat, un mic impuls insuflat să ne hotărască.

Am cochetat cu scrisul, cu poezia, încă din clasele mici, dar niciodată nu m-am gândit, nu am sperat a-mi face din aceasta un ideal. Întâlnirea, într-un fel întâmplătoare, faptul de a-l fi cunoscut pe părintele Nicolae de la Rohia, au însemnat mult pentru mine. Încrederea, încurajările, sfaturile cu care m-a învrednicit mi-au dat curaj, îndemnându-mă să perseverez în această cumplită cruciadă care este scrisul.

În anul 1984, pe la începutul lui septembrie, am ajuns la Mănăstirea Frăsânei, din județul Vâlcea. O rudenie îndepărtată, unchi prin alianță, călugărit spre sfârșitul vieții, era foarte bolnav și dorea să vadă pe cineva de acasă.

Stând eu la mănăstire câteva zile, într-o după-amiază mă plimbam pe dealurile împădurite visând fascinat de tihna și lumina ireale ce pluteau peste copaci și pomi. Eram un pic gânditor, câteva zile înainte îmi murise o bunică, urma nunta unui verișor, iar unchiul, părintele Sava, își trăia ultimele zile. Peste toate acestea eram într-o

Alexa Gavril Bâle (n. 1963) Doctorand în medicina veterinară și scriitor, ucenicia făcându-și-o ca redactor la *Echinox* (1984 - 1988). A publicat proză (*Iubita fratelui Rafael*, 1991) și mai ales poezie (*Candidat la Premiul Nobel*, 1995, *Secunde în afara orei*, 1996) etc.

periculoasă derivă spirituală, mă simțeam încătușat, lipsit de libertate și perspectivă. Tot mai multe restricții în ceea ce privește cultura. Atmosfera profundă de rugăciune, liturghiile la care am participat m-au întremat mult sufletește și, undeva într-un ungher al sufletului, parcă aș fi dorit să rămân la mănăstire. Deci, preumblându-mă eu pe acea „gură de rai", m-am întâlnit cu un cioban care m-a rugat să-l ajut la mulsul oilor, căci este singur, și nu are cine să le „dăic în strungă".

În timp ce mânam oile una câte una prin strunga din leasa staulului, unde ciobanul rotofei cu pălăriuță neagră le mulgea, a apărut un călugăr tânăr, înalt, foarte îngrijit îmbrăcat. Am aflat că se trage dintr-un sat din apropiere, este student la București la teologie și viețuitor la mănăstire, unde, printre altele, se ocupă cu tratarea oamenilor și animalelor bolnave. I-am ajutat să pansez o oaie șchioapă și am discutat mult despre literatură, muzică și chiar veterinărie în lăptăria mănăstirii și, mai jos, în chilia sa.

În final, mi-a sugerat că ar fi foarte bine pentru mine ca poet dacă l-aș căuta pe părintele Nicolae de la Rohia, din Maramureș. Ar fi de-ajuns să-i spun că m-a trimis fratele Ioan de la Frăsânei.

Nu am putut merge la Rohia decât un an mai târziu, pe la mijlocul verii. Înarmat cu un dosar cuprinzând dactilograma unui volumaș (Templul Bunei Speranțe), l-am căutat pe părintele Nicolae. M-a primit cu multă bunăvoință și, după rugăciunea de seară, ne-am retras în biblioteca mănăstirii unde am tăifăsuit până târziu, la o măsuță dintre rafturi. A doua zi mi-a înapoiat dosarul pe care-l parcursese noaptea, remarcându-mi poemul **Biruință**, care a fost citat într-un eseu din **Monologul polifonic** (pag. 164) și, alături de o poezie a regretatului Aurel Dumitrașcu, a fost pusă ca motto la prefața cărții despre Eminescu a Svetlanei Paleologu-Matta, apărută în Danemarca.

Un an mai târziu l-am căutat din nou pe părintele Nicolae de la Rohia, care, văzându-mă, mi-a zis să nu-i

spun cum mă cheamă, să vadă dacă-şi aminteşte. Şi-a amintit în câteva secunde. La sf. liturghie de a doua zi, părintele Nicolae era ocupat cu pelerinii veniţi la mănăstire şi care doreau să plătească de rugăciuni pentru diverse necazuri. Am rămas mirat de câte lucruri putea face părintele concomitent. Parcurgea cartea unui teolog francez, dădea sfaturi şi le consola pe femeile necăjite care-i povesteau problemele lor (certuri între neamuri, între soţi, fete fugite de-acasă, farmece pe soţi şi animale etc.), era atent la mersul liturghiei, îngenunchind când se impunea, şi, în acelaşi timp, vorbea cu mine începând să înjghebăm un interviu pentru revista „Echinox".

În toamna lui 1987, prin noiembrie, pe o vreme urâtă de tot (ceaţă, ploaie, noroi), am sosit noaptea, venind de la Cluj cu un prieten, procurorul Emil Costin, am întrebat de părinte şi am fost conduşi la chilia domniei sale. Fiind târziu, părintele se afla în pat, ascultând la o lumină difuză o emisiune la „Europa liberă". Abia am dat „bună seara", nemaiapucând să ne cerem scuze pentru ora total nepotrivită la care l-am deranjat, căci părintele Nicolae ne-a luat-o înainte cerându-şi iertare pentru faptul că l-am găsit în pijama, în pat.

Ne-a uimit adânca smerenie a lui N. Steinhardt, smerenie, zic eu, caracteristică sfinţilor. La plecare, aflându-mă eu la o răscruce spirituală, l-am întrebat dacă mai are rost să scriu; examenele la facultate fiind dificile (medicină veterinară), necesitând mult studiu şi o pregătire epuizantă, nu-mi mai rămânea timp şi pentru literatură, vorba lui Figaro: „nu ştiu ce sunt, nici ce fac". Cu un deosebit calm, părintele mi-a făcut un lung pomelnic al scriitorilor, prozatori şi poeţi, care, având profesii diferite de literatură, au scris cărţi de valoare.

În virtutea acestor sfaturi l-am rugat să-mi întocmească un program de lectură, o listă de autori şi titluri, însă dânsul mi-a răspuns: „citeşte orice, numai citeşte, cuvântul îţi va dăltui spiritul, formându-l".

Regret că nu am aflat decât după înmormântare de moartea părintelui Nicolae şi astfel nu am putut participa la ceremonie. Întâlnindu-mă în „Librăria Universităţii" din Cluj cu un poet din Bistriţa, acesta mi-a spus de tragicul eveniment.

IOAN M. BOCU

Biografia unei neputinţe

Cu mulţi ani în urmă am avut nesperata şansă să-l cunosc şi să stau de vorbă cu un Om care, alături de Constantin NOICA, mi-a marcat profund întreaga adolescenţă şi, mai târziu, mi-a oferit câteva puncte de reper în *dezastrul moral şi intelectual* în care încercase să mă cufunde societatea omului de tip nou. Eram student în penultimul an la medicină veterinară, iar interesul meu pentru studiile medicale atinsese, în acele vremuri, nivelul zero. Asta se întâmpla prin anul 1985, perioadă în care centrul universitar Cluj devenise proverbial prin sărăcia materială (şi spirituală, în aceeaşi măsură) cu care îşi întâmpina an de an candidaţii la studiile universitare. Nu ştiam pe atunci foarte precis ce aş fi vrut să fac, dar era un lucru cert pentru mine că *nu îmi plăcea deloc ceea ce făceam*, că nu eram de acord cu drumul pe care pornisem şi că detestam modul laş în care încercam să tergiversez rezolvarea unei dileme de care depindea sensul cel mai profund al vieţii mele. Consideram Universitatea ca fiind un *eşec lamentabil* şi definitiv, dată fiind prestaţia morală, culturală şi civică, mai mult decât mediocră, a majorităţii oamenilor cu care interacţionam. Germenele unei neputinţe interioare începuse să pună stăpânire pe mine în mod inexplicabil, şi mă gândeam că dacă nu în-

Ioan M. Bocu, pseudonim al lui Ioan B. Marcus (n. 1963), conferenţiar la Facultatea de Medicină Veterinară Cluj-Napoca, editor şi redactor şef al revistei clujene *Coloana a cincea*. A publicat volume de poezie (*Întâmplări cu Zeităţi Mărunte*, 1997, *Imaginea lucrurilor*, 2000) şi de eseuri (*Biografia unei neputinţe*, 2000).

cerc să mă împotrivesc în vreun fel acelei inerții / fatalități existențiale, soarta mea va fi pecetluită, odată pentru totdeauna. *Spectrul unei ratări iminente* îmi submina orice inițiativă, inoculându-mi sentimentul inutilității, al lipsei de sens și de valoare a vieții. Am hotărât atunci că trebuie să fac ceva, și *m-am decis să petrec câteva zile la mânăstirea Rohia,* unde aveam să fiu găzduit în așa numita *„casă a poetului"*, exact deasupra chiliei gânditorului și monahului *Nicolae STEINHARDT*. Veneam cu intenția vădită de a-l întâlni, de a-i vorbi și de a-i cere un sfat. Tocmai îi răsfoisem ultima carte apărută la Cartea Românească (**Escale în timp și spațiu sau Dincoace și dincolo de texte**, 1984), și simțeam în modul lui de a citi și interpreta realitatea, mai mult sau mai puțin apropiată, un posibil punct de reper / echilibru care m-ar fi putut ajuta să îmi găsesc matca sau, cel puțin, să îmi îndrume pașii spre ea.

Întâlnirea cu *monahul de la Rohia*, cum atât de mult îi plăcea să se semneze pe vremea aceea, s-a realizat sub oblăduirea unei relații comune, și a avut asupra mea un impact de moment (și nu numai) extraordinar. Era o seară târzie de august, după ceasul de rugăciune, când l-am întâlnit pentru prima dată, față către față, pe părintele Nicolae, în chilia fratelui Gheorghe, situată alăturat. Era scund, vioi, tras la față, foarte agil pentru vârsta lui și, mai ales, dornic de a cunoaște cât mai mulți oameni. Încep prin a-i mărturisi că tocmai îi citeam cartea apărută recent și că m-a impresionat profund în această carte temeritatea subiectelor abordate, încercarea de a salva de la un eșec inevitabil destinele culturii românești (dar și ale culturii, în genere). Îl văd înflăcărându-se dintr-o dată, sau poate doar acum îi observ înflăcărarea, fața îi devine din ce în ce mai luminoasă, dar și mai dârză, vorbește mult, nestăpânit, cu pasiunea celui care nu vrea să piardă un moment care știe că nu se va mai repeta. Îmi spune că nu trebuie să ne pierdem încrederea, să deznădăjduim, că omul trebuie să fie, prin definiție, un luptător și că doar lupta, confruntarea permanentă cu răul lăuntric și exterior este cea care dă sens existenței umane. Îmi mai amintește apoi că istoria merge oricum înainte și că omul, acolo unde se află, este dator să facă tot ce este cu putință pentru ca nimic să nu lezeze demnitatea ființei umane, că mai devreme sau mai târziu lucrurile vor intra din nou în făgașul lor normal, și că atunci va fi din nou nevoie de demnitate, de onestitate, și mai ales de oameni capabili și liberi să și le asume în totalitate.

Am rămas stupefiat de candoarea, curajul și de sinceritatea cu care mi-a vorbit, ca și cum ar fi făcut abstracție, pentru o clipă, de lumea în care ne aflam, ca și cum i-ar fi mărturisit unui *prieten vechi*, din totdeauna, lucruri bine cunoscute amândurora. Îmi cere apoi cartea amintită pentru un autograf, dar cum nu o aveam la mine, regretul amândurora devine nemăsurat. Îmi dau seama acum că ar fi trebuit să îi solicit acest autograf, chiar și pe un petic ordinar de hârtie, nu atât ca semn al unei prețuiri pe care nu o meritam, cât ca un motiv de permanentă aducere aminte a acestui **moment crucial**, a cărui amintire a început să pălească treptat, odată cu trecerea anilor. Apoi mă întreabă ce probleme mă frământă, ce fac și cam ce aș vrea să fac în continuare. Încerc, destul de stângaci, să-i fac cunoscute nedumeririle, temerile, îndoielile prin care trec, insistând mai ales asupra unei nestăvilite nevoi de regăsire, de realizare și de împlinire interioară. În ce, mă întrebă din nou, cu o siguranță care îmi dă puteri. Puțin stingher, sau poate doar indecis amintesc poezia, filosofia, artele plastice. Nu s-a îndoit nici o clipă de ceea ce spuneam, nu a așteptat nici o dovadă care să probeze aplecarea mea înspre domeniile amintite. Își regăsea parcă, în neliniștea și în căutările mele, o anume vârstă, un anume timp, uitate sau poate doar ascunse cu grijă în negura încercărilor prin care trecuse. Mi-a răspuns simplu, dar impetuos, inspirat.

„Dacă crezi în ceea ce spui, lasă totul baltă (facultatea, adică), apucă taurul de coarne, *dă cu el de pământ și obligă-l să meargă pe drumul pe care ți l-ai ales tu. S-ar putea să regreți mai târziu că ai făcut acest lucru,*

dar mult mai sigur este c-o să regreți faptul de a nu-l fi făcut". Mi-a mai vorbit apoi de o carte la care ținea foarte mult, dar pe care nu spera s-o poată publica în viitorul imediat, despre neajunsurile vremii, și mai ales despre neajunsurile omului aflat sub povara vremurilor prin care tocmai treceam.

Într-un târziu, furat de vrajă, de mirajul și de transparența ființei care îmi vorbea, îi surprind privirea fixată, preț de o clipă, în ochii mei cu o liniște infinită, sugerându-mi sentimentul că undeva, în adâncul ființei mele, a încolțit un sâmbure de lumină, de încredere și de adevăr. Apoi s-a ridicat brusc, cu o vioiciune pe care nu i-o bănuiam, mi-a strâns mâna, încredințându-mă bunăvoinței lui Dumnezeu și, până să mă dezmeticesc bine, a întredeschis ușa și s-a strecurat, aproape pe nesimțite, în chilia sa. Afară, cerul înstelat suspendat deasupra codrilor Lăpușului dobândise proporții colosale. Un sentiment mistic pusese deodată stăpânire pe mine. Simțeam cum existența mea s-a despicat în două și cum, privindu-mă prin mii de ochi incandescenți, creația însăși așteaptă din partea-mi un semn izbăvitor. Am întârziat atunci să îi dau acel semn, iar după aceea nu am mai găsit curajul, sau poate libertatea s-o fac.

Anii au trecut, iar acum, la mai bine de zece ani de la acea întâlnire, deși *monahul de la Rohia* nu mai este demult printre noi, în mine sunt la fel de vii și de incandescente încrederea, sinceritatea, PRIETENIA și omenia cu care Omul și Monahul NICOLAE m-a întâmpinat și mi-a vorbit. Îmi amintesc iarăși și iarăși acel *„dacă crezi în tine și în ceea ce spui..."*, și brusc mă simt cotropit de o fericire amară, de o intensă nevoie de a plânge întinderea albă, stearpă, aridă a acestor ani cu care nu am știut întotdeauna ce să fac, sau poate de care nu am avut curaj să mă folosesc. Acum, reîntâlnirea cu verbul ascuns, tăinuit atâta vreme de monahul de la Rohia, prilejuită de editarea *„Jurnalului Fericirii"*, carte dragă și nesperată a acestuia, îmi oferă premisele unei noi libertăți, unor noi alegeri sau opțiuni. Bântuit în aceeași măsură de teamă

și de curaj, de îndoială și de încredere, de siguranță și de incertitudine, mă întreb încă o dată ce aș vrea, sau poate doar ce aș putea face din anii care urmează, ce sorți de izbândă am, dar mai ales în ce aș putea izbândi?

Mult timp după *momentul ROHIA al existenței mele*, am continuat să cred, purtat pe aripile de vis ale acelei întâlniri, că frumusețea și echilibrul vieții nu trebuie căutate la suprafața întâmplărilor și contingențelor care brăzdează cerul, pe alocuri întunecat și vijelios, al istoriei omenești, ci în străfundurile liniștite și nepătrunse ale sufletului fiecăruia dintre noi în parte. Iar în ce privește nevoia de comuniune, de comunicare și de participare la ceea ce purtăm în noi luminos și fratern, pot să spun doar că astăzi, după cincisprezece ani, continui să mă întorc la rosturile și la înțelesurile ascunse ale acelui moment, ca la un izvor de apă vie, dătător de speranță, de bucurie și de nemăsurată încredere în fărâma de demnitate și de noblețe pe care le tăinuiește în sine germenele nevăzut al frumuseții și armoniei gândirii și vieții omului.

AUGUSTIN BOTIȘ

Nicolae Steinhardt

Obișnuia să vorbească mai mult de bolnavi, mai puțin de boli. Un fel de patologie morală lua ființă încă în zvonul mirării noastre. Revenea mereu cu gândul împrospătat. Adesea, socratic, ne scruta și ne îndemna să învățăm să fim noi înșine. Nu se da în vânt după perceptistica provincială. Nu-l încânta moralismul didactic. Avea

Augustin Botiș – Profesor băimărean de limba și literatura română. Poet, conducător de cenaclu, prezență activă și îndelungată în viața culturală și politică a Maramureșului. A publicat în revistele *Tribuna*, *Familia*, ș.a. În 1996 i-a apărut volumul de versuri *Singurătatea omului politic* (Editura Proema).

darul de a alege binele. Intuia, numea şi dezaproba răul oricât de subtil ar fi fost mascat (sunt mulţi „iscusiţi" care au pălit în faţa intransigenţei sale). Zâmbea la dezmăţul plebeian. Întrona pe nesimţite demnitatea etică supremă. Alunga impersonalismul legii morale. Degusta cu o sete de viaţă copleşitoare semnificaţia întâmplărilor. Ne amintea mereu propoziţia augustiniană: „Lumea e o frază în curs de rostire".

Nu exorciza teroarea orelor de umilinţă. Revenea cu o profunzime unică asupra rolului major al conştiinţei. Îi displăcea să ia aminte prin cuvânt la aerul straniu şi tainic al veşniciei. Pentru Domnia sa normele deveneau surâsuri. Bănuim că îi plăcea să intre şi să iasă din lume. Simţeam că i-ar fi plăcut să vorbească mai mult cu noi despre Iov şi vameşi. Autoritatea morală era a omului religios, dublat de desăvârşitul cărturar. Vanitatea etică o considera potrivită doar vieţii în interval. Degrosajul trimitea la ordinea supremă alunecării peste lume. Nu se da în lături de la a fi în lume, a fi între pericol şi salvare. Adeseori ne atenţiona asupra orizontalităţii primejdiei. Nu uita verticalitatea curajului într-o originală proiecţie, în planul pitorescului înşelător al istoriei.

Se supăra pe cei care nu spuneau ce ştiau, iar ce spuneau nu ştiau. Dezaproba severitatea de valeţi austrieci a unora. Asculta cu răbdare. Se bucura realmente tinereşte de întâlnirile cu cei din cetate. Ne ajuta subtil şi cu modestie să înţelegem că singurătatea şi neliniştea pot păngări omul.

Aprecia generozitatea. Era convins că a fi sensibil mai mult decât firesc la priorităţile altora înseamnă să rămâi mult în urmă. Nu uita să nuanţeze gândul după care speranţa este o jalnică servitoare a morţii. Aducea vorba despre greaţa lui Tacit, dar cu aceeaşi mobilitate neobişnuită aducea vorbă despre Sandburg (cum vorbesc cărtiţele despre vânt). Deplângea stingerea multor semeni atunci când era asemănătoare cu moartea cailor de mină. Nu era de acord cu cei care îşi ignorau neputinţa. Admira talentul şi se extazia ori de câte ori venea vorba despre genii cu o memorie neobişnuită (ne vorbea mult în acest sens despre Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica etc.).

N. Steinhardt era mereu altul şi acelaşi (cum ne-am putea imagina că l-am cunoscut ?). Nu-i plăcea nici să îndeplinească rolul de profesor de devotament, dar ştia mai bine ca oricine că „taina libertăţii" e în noi, în fiecare. Putinţa de a vedea oamenii aşa cum sunt nu îl împiedica să insiste benefic asupra „părţilor mai înnoptate ale caracterului". Îl supăra mult golul în jur făcut de tăcerea multora dintre contemporani. Şi totuşi susţinea că unii, înainte de a ajunge ce au ajuns (pigmei, criminali etc.), au fost oameni. Nu era de acord să fie împroprietărită crima cu justificări. Cunoştea bine pe marii amatori de slăbiciuni omeneşti. Până la un punct se amuza de păcatele urcătoare (virtuţi prost practicate), după cum îl întunecau păcatele coborâtoare (viciile). Credea în posibilitatea noastră de a ne pregăti „pentru ceea ce este mai bine, fără a ne teme pentru ceea ce este mai rău".

Ni-l amintea adesea pe Rochefoucauld vorbind despre ipocrizie („omagiul pe care viciul îl aduce virtuţii"). Scruta cu îndârjire distanţa dintre adevăr şi minciună. Se fericea vorbind despre ziua de muncă intelectuală.

Nu împărtăşea marea iluzie de a trăi numai în prezent. Nu accepta să-l înşele istoria. Îşi rememora înfrângerile şi îşi retranscria triumfurile temporare. Hohotea ori de câte ori aducea vorba despre practica războiului (în cadrul speciei) a şobolanilor şi furnicilor.

Noi îi aminteam cuvintele-crez (din *Critica la persoana întâi*): „dreptul constituţional (cu alte cuvinte ştiinţa organizării şi apărării libertăţii), cred că l-am intuit: e curajul fizic în faţa morţii". Ne privea de departe. Privirile ni s-au întâlnit şi clipa trecu.

(Reprodus după revista *Mătiastra*, nr. 1, 1990)

DAN CIACHIR

Grozavul paradox

Pe la mijlocul lui ianuarie 1990 reintram din nou, după mulți ani, în casa lui Alexandru Paleologu de pe strada Armenească. Era la primele ore ale dimineții, scriitorul, care se trezise de mult, trebuia să răspundă la numeroasele apeluri telefonice și în consecință conversația se fragmenta. Însă pauzele în care ambasadorul nostru la Paris vorbea febricitat în receptor mai degrabă îmi conveneau datorită melancoliei care mă invadase. Eram oare în aceeași încăpere în care pătrunsesem pentru prima dată în toamna lui 1970, an în care terminasem liceul, și în care aveam să intru încă trei-patru ani ?! Mobilele erau aceleași ? O mai exista vechea mașină de scris, a soției pentru care se întorsese, să-i fie alături în ultimele clipe, nesocotind astfel îndemnul și sprijinul lui Cioran de a rămâne la Paris... ? Mașină la care nu mă lăsase să bat un interviu dictat și trebuise să o duc pe a mea de acasă...

Într-unul din aceste intervaluri am observat două fotografii, așezate parcă pe o noptieră. De la distanță și în semiîntunericul dimineții de iarnă am crezut că sunt ale lui Zarifopol, lucru explicabil dată fiind admirația lui Al. Paleologu pentru autorul ideilor gingașe și dată fiind îmbrăcămintea sobră, butonată, rigidă, „pârvaniană" în

Dan Ciachir (n. 1950) scriitor, actualmente consilier editorial la revista *Cuvântul*. Poet (*Muzică și memorie*, poeme, Editura Cartea Românească, 1984), a început să valorifice opera lui Nae Ionescu încă înainte de 1989. Va rezulta volumul de eseuri *Gânduri despre Nae Ionescu*, Editura Institutul European, Iași, 1994, precum și un volum din publicistica lui Nae Ionescu publicat la Editura Timpul, Iași, 1994. (*Suferința rasei albe*). Colaborează la *Cuvântul* cu articole despre fenomenul religios (ortodox) care vor forma substanța a trei volume intitulate *Cronica ortodoxă*, Editura Timpul, Iași, 1994 - 1999.

care apare ginerele lui Gherea într-un clasic clișeu. Apropiindu-mă am deslușit însă un chip smead și supt (un fel de „Sfânt trup și hrană sicși Hagi rupea din el") în port monahal.

– E Steinhardt ?..., am întrebat după ce Al. Paleologu a pus iarăși receptorul în furcă.

– Da, Nicu Steinhardt.

Era prima dată când îi vedeam chipul. Trecuseră 19 ani de când, poate tot într-un ianuarie, dar în cel din anul 1971, Al. Paleologu, știindu-mă tânăr și strâmtorat, îmi dăduse sarcina – remunerată – de a întocmi o bibliografie Steinhardt dintr-o revistă economică, condusă de Gigurtu, respectiv din numerele apărute din Fundațiile Regale în primii ani de după război. Pentru asta m-am dus la sala III, numită și „Fondul special", de la Biblioteca Academiei și țin minte că am profitat de prilej să citesc și niște articole ale lui Virgil Ierunca despre existențialism. Mi-a ajuns o jumătate de zi să-l „bibliografiez" pe N. Steinhardt. Indicele îi era necesar pentru intrarea în Uniunea Scriitorilor, mi-a explicat Al. Paleologu când i l-am adus bătut conștiincios la mașină. Însă pe autorul articolelor nu l-am văzut niciodată și cred că îi uitasem și numele. Asociația de idei s-a produs foarte târziu, în anii '80, când am aflat – chiar așa ?! că un scriitor, un ovrei, s-a călugărit; unul cu numele de N. Steinhardt. Nu era un eres, de îndată ce însuși părintele Stăniloae îmi confirma faptul, vorbind despre el cu simpatie, dar rectificând legenda care începuse să circule, cum că el l-ar fi botezat în închisoare.

Am început să-l citesc. Nu în volum, pentru că nu apucasem niciunul, ci în „Steaua", de pildă, dar mai ales în „Telegraful"[1] – câteva meditații scurte, publicate rar, smerite și profunde; apoi, în niște pagini de mare, de boierească profunzime răsăriteană, scrise în urma unei călătorii la Paris: un Paris pe care îl căina cu blândețe și

1. Este vorba de *Telegraful Român* de la Sibiu, Foaie editată de Arhiepiscopia Ortodoxă Română.

pudoare – asta în „Revista de istorie şi teorie literară", adică în aceeaşi publicaţie în care apăruse scrisoarea lui Cioran către Vulcănescu, scrisoare în care autorul ei mărturisea că repetându-şi refrenul cu „neantul valah" şi adăugând – la argumente – faptul că noi nu am „dat" nici un sfânt, Mircea Vulcănescu i-a replicat: „Ar fi trebuit să vezi pe baba pe care am cunoscut-o într-un sat îndepărtat, ai cărei genunchi lăsaseră urme pe pământul colibei, de atâtea mătănii ce făcuse".

Măreţia lui Steinhardt s-a văzut însă după moartea sa şi după dispariţia comunismului, o dată cu **Jurnalul fericirii**. Măreţie frământată cu smerenie, de adevărat călugăr. Până atunci, pentru aceia care nu l-au cunoscut personal, existaseră vestiri, semne înainte mergătoare. Aş aşeza în categoria lor şi impresia pe care i-a lăsat-o unui om negrabnic la mister şi miracol, ca Adrian Marino, Nicolae de la Rohia odată pristăvit.

În literatură există cazuri de precocitate, şi în artă în general, însă mistici, trăitori, nevoitori imberbi renumiţi n-au existat şi nici nu pot exista. Sarea monahismului o constituie bătrânul frumos, kalogeros. Ascensiunea sa e lungă şi începe cu o disidenţă, cu ruperea de lume. Călugărul ilustrează, cum a spus părintele Benedict Ghiuş, „Grozavul paradox evanghelic de a fi prezent în lume fără a fi pe lume".

Dar până la această disidenţă, în ceea ce-l priveşte pe N. Steinhardt, mai există altele, numeroase, în fascinanta lui biografie. Prima ruptură o evocă într-o meditaţie prea puţin cunoscută şi nu ştiu dacă şi retipărită, apărută în volumul lui Ioanichie Bălan, **Convorbiri duhovniceşti II**, unde părintele Nicolae a mai publicat alte două texte splendide. Iată începutul acestui mare Cuvânt de folos intitulat **Ce-i datorez eu lui Hristos**: „Există în ritualul iudaic o rugăciune alcătuită dintr-un şirag de mulţumiri aduse lui Dumnezeu pentru toate binefacerile hărăzite poporului Său Israil. Ca refren ori stih intercalat după fiecare dar pomenit figurează vorbele dai

Ianu, ce se tălmăcesc: de ajuns nouă. De n-ar fi decât că Domnul ne-a scos din pământul Egiptului, destul spre a-L binecuvânta şi a-I aduce slavă. De n-ar fi decât că a prefăcut marea în uscat, destul e spre a-L blagoslovi şi a nu înceta să-I mulţumim. De n-ar fi decât că ne-a hrănit în pustie... Şi aşa mai departe. Fiecare faptă a Divinităţii, fiecare minune ajunge spre a stârni recunoştinţa norodului şi a-i provoca exclamaţia: dai Ianu!// Tot astfel, gândesc, orice evreu trecut prin Sfânta Taină a Botezului, căruia Domnul i S-a revelat şi care, acum, se numără printre iudeii care au crezut în El poate de asemenea striga: de ajuns, făcut-ai, Hristoase, Dumnezeule, pentru mine!/ /Pentru a fi deprins solzii care-mi acopereau ochii. Îţi mulţumesc din toată inima, din tot sufletul, din tot cugetul şi toată virtutea mea. Doar atât de ai fi făcut după ce ai luat aminte la mine, cu vrednicie şi cu dreptate este să strig cu lacrimi: dai li! (...)//. Pentru a-mi fi îngăduit să Te pot ruga, să Te iubesc şi să mă închin Ţie, de ajuns, prea de ajuns ca să binecuvântez Sfânt numele Tău".

Imnul din care am citat – pentru că este un imn – nu are numai frumuseţea inegalabilă a autenticităţii, dar parcă deschide, parcă vesteşte o restaurare a poeziei de slavă într-o lume care a uitat de doxologie şi care chiar dacă recurge la rugăciunea de cerere, îi ignoră sau îi vitregeşte corelativul: rugăciunea de mulţumire. De la Ion Barbu încoace, de la el până la Daniel Turcea, parcă nu ştiu să mai fi lăudat altcineva la fel de frumos pe Dumnezeu; să-L fi lăudat mulţumindu-I.

Vremea noastră în care un domn Geo universal bate din picior, contestând, pretinzând, reclamând, e astfel luminată de raza gratitudinii şi a slavei. **Jurnalul fericirii**, mai mult implicit decât explicit, prin asta a surprins şi a cucerit; prin puterea transfigurării. Steinhardt Îl preamăreşte pe Dumnezeu prin însăşi existenţa sa. Cum să nu-l placă atunci atât de mult pe Mateiu I. Caragiale care a creat-o pe Pena Corcoduşa, „femeia care fusese nebună din iubire (şi care) părea să fi murit fericită ?..."

O disidență a fost pentru N. Steinhardt - botezul; o alta - călugăria. Aceasta din urmă presupune ruperea de lume, traversarea ispitelor, a încercărilor - și ele nu au lipsit în cazul lui Nicolae de la Rohia -, smerenia și răbdarea. Dar, între cele două disidențe, mai există una și mesajul ei mi se pare cel mai fecund și cel mai eficient, pentru că Steinhardt nu s-a rupt numai de lume, ci și - mai întâi - de mentalitatea unei fâșii din această lume.

Steinhardt s-a rupt de suficiența sterilă a raționalismului contemporan, de „progresul infinit", de păsunea cauzalității și de toate slăbiciunile belferilor. S-a rupt de orgoliul și de vanitatea acelora care au crezut că firea poate fi „transformată"; s-a rupt de complexul celor care șoptesc că e un blestem să te naști în Răsărit și să trăiești în România, care nu înțeleg Biserica Răsăritului și-o socotesc „inferioară" alteia, sau care cred că etica trebuie pusă mai presus de iubirea creștină...

Mesajul lui Steinhardt se adresează, se impune, nu atât țăranilor maramureșeni despre care a scris pagini așa frumoase și care nu-i împart pe călugări în „culți" și „inculți", cât intelectualilor, în fine, oamenilor subțiri, cu pretenții, bine îmbrăcați, scriitorilor din a căror tagmă s-a desprins pentru a se duce la mânăstire și a lua îngerescul chip. Și dacă nu greșesc, de la Sandu Tudor și până azi, nu mai știu cazul altui scriitor care să se fi aficrosit lui Hristos luând drumul chinoviei. Arghezi, Damian Stănoiu au părăsit-o, tot așa cum a lăsat Ion Luca preoția. Intelectualilor, deci, ca să nu spună că n-au știut.

De aceea am greși dacă l-am reduce pe N. Steinhardt la **Jurnalul fericirii**, la articolele și eseurile de critică literară, într-un cuvânt: la „operă". Ar fi ceva analog cu a echivala credința cu o doctrină, sau cu a uita că viața creștină nu-i nici ideologie, nici „tehnică spirituală", nici „spiritualitate", ci e asumare, mărturisire a lui Hristos. Mai importantă decât cultura care s-a făcut în mânăstiri a fost și a rămas rugăciunea, respectiv Liturghia. Cultura e o componentă. De aceea opera lui Steinhardt nu-l epuizează pe autorul ei și de aceea trebuie să fie o punte spre perceperea sa integrală. Deosebirea dintre Mircea

Eliade și Nicolae de la Rohia constă în faptul că numai ultimul s-a călugărit. (De scris, au scris amândoi).

(Reprodus după **Cronica Ortodoxă**, Editura Timpul, Iași, 1994, p. 66-71).

VIRGIL CIOMOȘ

„Despre curajul de a crede"

Era în vara anului 1982. Convenisem cu domnul profesor Anton Dumitriu[1] să ne întâlnim la Dej, unde urma să luăm parte la lucrările unei sesiuni de comunicări organizată sub egida mai multor organisme culturale. Ne cunoșteam de mai multă vreme și mă bucuram de îndrumările sale pline de blândețe și multă, foarte multă înțelegere. Sfera discuțiilor noastre depășea adesea domeniul strict profesional, prilej cu care încercam să mă familiarizez măcar cu o parte a experiențelor sale cu totul de excepție.

Tocmai trecusem de etapa **Patericului** egiptean când Maestrul îmi recomandă o carte al cărui titlu mi s-a părut de la bun început cam ciudat: *Spovedania unui pelerin*. „Caută și o veți găsi !", îmi spuse el scurt. Deși cu multe peripeții, reușisem în cele din urmă să dau de celebrul **Pateric** al Sfinților Părinți din deșertul Tevaidei. L-am aflat, păstrat cu strășnicie, la un călugăr moldovean refugiat într-unul din satele de munte ale ținutului Bistriței. Cu *Spovedania pelerinului*, însă, lucrurile mergeau

Virgil Ciomoș – Conferențiar la Facultatea de Filosofie din Cluj-Napoca, îngrijitorul unor ediții ale *Jurnalului fericirii*.

1. Anton Dumitriu (1905 - 1992), filosof și logician român, autorul monumentalei lucrări „*Istoria logicii*" (ed. I. 1969, ed. II. 1975), dar și al unor volume de mare frumusețe și încărcătură ideatică: *Philosophia perennis* (Editura Enciclopedică Română, 1974), *Cartea întâlnirilor admirabile* (Editura Eminescu, 1982), *Homo universalis* (Editura Eminescu, 1990).

destul de prost. Ridicau cu toții din umeri. Se pare că domnul profesor știuse ce mă așteaptă... Ne revedeam, așadar, la Dej, unde venise împreună cu soția – doamna Lydia – fără să fi progresat în vreun fel în căutările mele. Izbânda era, totuși, pe-aproape căci în acest context l-am întâlnit pentru prima oară pe Nicolae Steinhardt. „L-am întâlnit" e prezumțios spus. L-am zărit pur si simplu așezat la o masă.

Purta barbă deasă și creață ce avea darul de a-i scoate și mai mult în evidență calvitia și, odată cu ea, întreaga înfățișare. Scruta terenul cu priviri piezișe. Atenția îi era neîncetat încordată încât, în pofida trăsăturilor ascetice ale trupului, ținuta sa era mai curând aceea a unui vajnic și încercat soldat. Toate astea contrastau în mod vădit cu împrejurările pentru că ne aflam într-o amărâtă de cantină școlară, destinată acum aproape în exclusivitate tineretului optzecist. Fără să observe că trapeza noastră închipuită funcționa după tipicul autoservirii, continua să aștepte ca cineva să i se prezinte pentru a-l întreba ce poftește... Îl aveam, oare, din nou printre noi pe Don Quijote?

Spre stupoarea noastră, strania impresie ce ne-o făcuse se extinse și asupra bucătăreselor, ceea ce în acel loc și în acel timp era un lucru cu totul de neînchipuit. Una dintre ele, mai curajoasă, i se înfățișă înainte, adresându-se într-un grai ardelenesc plin de culoare. Fața ei exprima simultan un zâmbet încurcat, ecou al chicotelor colegelor ei care, probabil, se înghionteau, dar și o pudoare înnăscută, ambele specifice acelor locuri. Odată prilejul ivit, seniorul porni deîndată atacul. Îi explica deci într-un stil întâlnit doar în *„Revista Fundațiilor Regale"* că e suferind, că e mai cuminte a se opri de la bunătățile pregătite cu atâta trudă de dânsa și că o roagă să-i îngăduie o favoare. Fără a se dezmetici cu totul de pe urma acestui prim impact cu lumea de „dincolo", eroina noastră se trezi față în față cu o pungută de nylon plină cu orez. Departe de a realiza legătura dintre pungută și ilustrul personaj, căci ochii ei nu mai îndrăzneau să cate

la el, o văzu doar pe aceea dintre orez si bucătărie. Luă, așadar, „obiectul" în brațe și se îndreptă buimăcită spre celălalt termen al acestei din urmă relații. Mergea aplecată, purtând povara ultimelor lovituri: „Dacă se poate! Iertați îndrăzneala! Să vă trăiască Dumnezeu!" etc., etc.

Se făcuse liniște. Abia atunci am realizat că un senior autentic își găsește întotdeauna scutierul.

Candoarea lui părea multora burlescă. Și, într-adevăr, ce este mai caraghios decât să poți scăpa de închisoare și să intri de bună voie în ea, să fii ovrei și să ai prieteni „legionari", să te naști în mozaism și să te călugărești în creștinism, să pretinzi a fi monah și să-ți ardă de sesiuni, simpozioane și colocvii. La toate astea se mai adăugau și particularitățile rasei și încă multe altele, ce alcătuiesc îndeobște facticitatea noastră cea de toate zilele: temenele publice – adresate uneori chiar prietenilor, băi cât mai dese – evident, în afara canoanelor, neputința de a sta pe loc fie și în fața unui ghișeu – făcea mereu pas adăugat și, în fine, o bună dispoziție pentru unii cam într-o ureche – care tresărea din te miri ce. Dar ce zic eu „tresărea"; sălta!

Mulți îi zâmbeau de sus, fără să observe că interlocutorul cu pricina nici măcar nu se sinchisea. Ba, mai mult, era gata-gata să le sară de gât, îmbrățișându-i. Oare câți dintre ei și-au dat seama prin ce-au trecut? Cine mai știe astăzi ce înseamnă aceea a fi „nebun întru Hristos"? Efortul său de a se recuza în asemenea împrejurări lăsa a se-nțelege că era capabil de mult mai mult și că doar grija de a nu se sminti îl reținea. Lacrimile ce i se prelingeau atunci pe obraji ne fâstâceau căci, oricând s-ar ivi, ele impun necondiționat respectul. Eram ca și paralizați! Nu făceam, probabil, cu nimic mai mult decât o biată bucătăreasă.

Ultima zi a sesiunii fusese consacrată unei excursii la Mănăstirea Rohia, centrul spiritual al Țării Lăpușului. Pornirăm, deci, la drum cu capetele mai mult sau mai puțin înfierbântate de acel „duh" gregar atât de propriu sesiunilor ce se respectă. Mănăstirea era ctitorită sus, pe

coasta unui deal, împădurit. Pentru tineretul nostru optzecist vestea aceasta căzu ca o provocare. Se organiză pe dată o escaladare în trombă a potecii. Ne străduiam care mai de care să demonstrăm celorlalți un cât mai autentic elan tineresc. Curând, însă, constatarăm că urcușul nu e o noțiune colectivă, așa încât încet-încet viteaza noastră ceată se răsfiră.

E mult mai ușor să înfrunți pe fiecare în parte decât pe toți la un loc. Lucrul acesta s-a adeverit din nou sus, când, odată ajunși, ecourile mai înainte pomenitului elan s-au stins unul câte unul. Nu oboseala părea a fi de vină și nici chiar atmosfera sfântului lăcaș, ci călugarul care ne întâmpina urându-ne bun venit. Abia după ce ecourile aceluiași stil al *„Revistei Fundațiilor Regale"* ajunse la urechile noastre ne-am dat seama ce se întâmpla. Aflat acum la el acasă, Părintele Nicolae își făcea cu smerenie canonul de a uimi pe fiecare cu noua sa înfățișare. După ce ne-am împărtășit cu toții de această schimbare la față – și trebuie să spun că Părintele își purta cu multă măreție rasa – am revenit la același ton jovial de dinainte, doar că acum se vorbea în surdină. Dacă venea îmbrăcat așa la sesiune ar fi fost, desigur, caraghios. Pe dinafară n-a făcut-o. Acum, însă, noi înșine ne simțeam astfel, deși nimeni nu ne-ar fi putut pretinde să purtăm schima monahală. Necazul era că nici pe dinăuntru n-o prea puteam face.

Din acel moment nu m-am mai dezlipit de dânsul. Părea predestinat a răspunde îndelungilor mele căutări. Cum era de așteptat, prilejul s-a ivit când am pătruns în biblioteca mănăstirii. S-a oprit brusc fixându-mă cu privirea până în măduva oaselor. „**Spovedania pelerinului rus** ? Ehei, frate Virgile, pot să-ți spun că pentru cel care a citit-o există doar două alternative: fie să se schimbe din temelii, fie să piardă pentru totdeauna această șansă". La vremea lui, împrumutase cartea de la Paul Simionescu. „Să văd ce pot face. Mai treci pe la mine". Așa a început totul. Mai întâi o carte, câteva discuții la gura sobei și, în cele din urmă, o prietenie dincolo de vârste.

Cu timpul, m-am obișnuit cu felul lui de a fi. Știa că provoacă uneori burlescul și adesea râdea chiar el cu gura până la urechi. La sfârșit adăuga printre lacrimi și pe un ton de sinceră și duioasă compasiune: „Ce-ar zice Părintele Stareț, săracu', de m-ar vedea ?" . Ținea foarte mult la Părintele Serafim și nu fără motiv. Îmi povestise odată despre eroul unei nuvele de Anatole France, biet scamator de bâlci, care nu găsise alt dar mai potrivit pentru biserica Mântuitorului decât propriul său număr de panglicar, pe care îl și execută cu brio în fața unei icoane. Consternat, preotul se năpusti să-l dea afară, când, deodată, observă că însăși Maica Domnului râdea cu poftă din icoană și că pruncul Iisus bătea fericit din palme. Așa și Părintele nostru.

Cine oare nu l-a auzit la strană scoțând cele mai inimaginabil de afone sunete ce pot fi concepute pe lumea asta, dar înduioșându-ne pe noi toți până la lacrimi prin adânca simțire cu care o făcea. Crucificat de atâtea ori pe paturile spitalelor, adus printre leșinuri și pironit de-a dreapta și de-a stânga cu cuiele perfuziilor, cine nu l-a auzit spunând printre zâmbete de îmbărbătare: „ Nu te speria, fratele meu, eu când nu sunt încă pe moarte mă simt foarte bine !". Apăsa pe „foarte" și apoi râdea cu adevărat, cu un râs care nici măcar nu mai avea puterea de a se face auzit. Un diversionist și un vânător de suflete – asta era Părintele Nicolae !

Contrariul păcatului este libertatea. Și, într-adevăr, când îl vedeam pe Părinte cum cobora spre biserică printre copacii ce străjuiau cărarea din deal, de-acolo de jos de unde eram, nu puteam să nu-l asemăn unei păsărele ce zburda voioasă din creangă în creangă. Avea un pas sprințar Părintele Nicolae. Și când se oprea sus, în capul scărilor de la Paraclis, mai că se părea a-și lua zborul. Liber ca pasărea cerului ! Inima îi era deschisă, prietenia caldă, iar buna dispoziție un sac fără fund. Abia acum văd cât de perfect conviețuiau toate cu o minte dintre cele mai ascuțite. A fi în același timp șarpe și porumbel este posibil !

Cei care își închipuie că îi era ușor se înșală amarnic. Eu l-am cunoscut și în altfel de clipe. Îmi spunea adesea spre sfârșitul vieții că pentru el diavolul nu mai reprezenta de mult o abstracție. Îi simțea mereu răsuflarea în ceafă. Alteori deznădăjduia la vederea spectacolului degradării umane: „M-am săturat de zile, frate Virgile ! Cum de mai puteți voi suporta, cei de la oraș ?". Cu toate astea n-a contenit să-i joace mereu feste necuratului.

Când punea ceva la cale jubila de-a dreptul. Își freca mâinile, râdea îndesat și tropăia de nerăbdare „să-i mai facem una". E o greșeală, spunea, a-l lua pe diavol prea în serios. Și, ce-i drept, se întâmpla ca „unele" să iasă gogonate rău. Câți dintre organizatorii sesiunilor la care participase n-ar fi preferat să aibă mai bine puşchea pe limbă decât să-l fi invitat a-și deschide gura. Să nu te rușinezi a-l mărturisi pe Domnul, se spune în Scriptură. În privința asta Părintele era un nerușinat... Crezul său nestrămutat de monah prevedea că singura șansă de supraviețuire a creștinismului răsăritean era aceea a unui război întru Cuvânt. Soluția noastră, adăuga el, e aceea a lui Calciu-Dumitreasa.

Să nu se înțeleagă, însă, că războiul trebuia limitat la vorbe. Se străduia să alcătuiască cele mai amănunțite planuri pentru a intra la Doamna Cornea. Știa, desigur, ce înseamnă un cuvânt de îmbărbătare pentru un om părăsit de „oameni". Deși nu întotdeauna reușeau, cred că orice agenție de spionaj ce se respecta s-ar fi putut mândri cu uneltirile lui. Important era că nu se dădea niciodată bătut. „Sunt duhovnicul doamnei... De la Rohia... Aș vrea s-o mărturisesc... N-a mers, frate Virgile; să încercăm pe-nserat la fiul ei." Și după depresia unui eșec se aprindea din nou. Străbăteam codrii Făgetului întocmind liste de protest împotriva distrugerii satelor românești ori căutând prieteni „de încredere" pentru semnături. Tare mă tem că, lămurit asupra planurilor sale, Dumnezeu l-a luat înainte de a le pune în aplicare. Probabil că mântuirea stă uneori într-o simplă dar sinceră intenție. Asta o știa și Părintele devreme ce, înainte de ultima sa

plecare la București, le-a lăsat fraților din mănăstire o listă cu persoanele ce urmau a fi invitate la propria sa înmormântare. A murit, cum îi stătea bine, pe drum !

Cât despre încrederea sa în „prieteni", trebuie s-o spun, era prea exagerată.

Mă trezesc odată cu un telefon: „Alo ! Virgil ? ... Să trăiești, dragul meu ! Cum o duci ? ... Uite, am să-ți fac o rugăminte. Cum stai cu benzina ?... Nu m-ai putea însoți cu automobilul tău până la Rohia ? Sufăr groaznic de pe urma unei crize de lumbago... Inutil să-ți spun că întreg costul drumului dus-întors plus uzura mașinii îl iau asupra mea... Nici nu mă gândesc... Sosesc mâine cu avionul de prânz... Să te trăiască Dumnezeu, frate Virgile ! Ce mai face duduia Florentina ? ... Dar Ana-Maria ? . Pe mâine. Dumnezeu să-ți răsplătească, dragul meu ! Bogdaproste!" etc., etc.

Mă obișnuisem atât de mult cu drumul Rohiei încât îi cunoșteam toate curbele. În ciuda acestui fapt, n-am reușit niciodată să scap de teroarea îndoielii că „automobilul" meu avea să-și ducă la bun sfârșit misiunea. De frică să nu-i bag bețe în roate nici nu îndrăzneam a-l întreba cum de mai merge. Probabil că atât aștepta. Deși n-a agreat sub nici un motiv să fie deranjat - tușea cu prilejul fiecărei piese noi - încercam, totuși, să iau niște măsuri de precauție cât de cât „raționale".

Și așa cum îl obișnuisem cu drumul tot așa s-a întâmplat și cu service-urile. Doar că, de la o vreme, am observat un lucru foarte ciudat. Întotdeauna când ne pregăteam pentru Rohia, îndărătnicul meu partener avea noroc nu numai de toate piesele originale, dar nici măcar nu catadicsea să mă mai deranjeze cu tusea lui enervantă. Nu e adevărat că nu poți profita de pe urma unui călugăr, căci, cuminte cum eram, am hotărât să amân orice reparație până în clipa în care Părintele îmi va solicita un serviciu adecvat pentru a începe lucrul. Știam că din momentul acela norocul se va ține scai de mine.

Cum plocoanele se țineau lanț, am crezut că e potrivit să-l înștiințez și pe nașul lor despre aceasta. M-am

gândit să folosesc chiar o mică fabulă în care era vorba despre un părinte stâlpnic din deșertul Tevaidei care lupta de mai mulți ani pe calea desăvârșirii. Prins în focul luptei, părintele vedea necontenit în jur numai draci împielițați. În tot acest timp, însă poporul de jos se minuna privind la îngerii care hrăneau de zor nevoitorul cu mană cerească și, desigur, se folosea ca și mine de toate avantajele ce decurgeau din această situație. „Vai, vai, frate Virgile ! Dacă ceva e adevărat în toată povestea asta ce îndrăznești a crede că are de-a face cu mine apoi să știi că **tu** ești cu adevărat un înger..." Vorba aia: cine zice, ăla e ! Asta-i vrut, asta-i avut !

Ne-am întâlnit la aeroportul din Cluj. De cum l-am zărit - pășind mărunt și grăbit, iscodind atât de concentrat terenul încât mi se părea a fi cu mult mai mic ca de obicei - am știut că urma să punem din nou ceva la cale. Despre asta aveam să aflu, însă mai târziu. Până să ajungem la mașină, îmi aruncă o privire care avea aerul să întrebe: „Te-a urmărit cineva ?" . Pornirăm degrabă. După ce am trecut de postul de control de la Apahida mi se confesă.

Fusese chemat la Securitate în urma unui denunț legat de niște cărți cu dedicație primite de la fruntașii emigrației românești. Arătase totul unor scriitori ce păruseră a fi „cu totul de încredere". „Adevărat ?" „Adevărat, frate Virgile. Unul a cântat și la strană...". Erau în trecere pe la Rohia, iar el îi invitase, ca și pe mine odinioară, să viziteze biblioteca mănăstirii. Cât despre mine, mă știi doar. Nu-mi pasă de mă vor da afară, nimeni nu voia să mă călugărească: << Nu te lasă în mînăstire ? Fă-te tu mînăstire!>>. Am apăsat pe accelerație.

Îi părea sincer rău. Și, totuși, găsecam că există o soluție. Era, evident, vorba de una de compromis. „Ia te uită! Să auzim !". „Ei tot nu știau despre câte cărți anume e vorba. Să ne grăbim a salva măcar o parte din ele, lăsând și „lor" o pradă cât mai verosimilă. „Asta ca asta, frate Virgile. N-ar fi pagubă prea mare. Am să-i rog pe prietenii mei să-mi trimită altele. De **altceva** mi-e teamă mie." Abia

atunci am aflat de celebrul *Jurnal al fericirii*. Teama era perfect justificată pentru că o descindere ca aceea la care ne așteptam s-ar fi lăsat practic cu o percheziție generală.

Călătoria noastră devenise o adevărată cursă. Părintele se ținea bine și avea chiar chef de vorbă. Îmi povesti despre experiențele sale din închisoare, multe dintre ele pline de grozăvii. Am înțeles repede că seninătatea cu care trata noua sa încercare nu era deloc simulată căci eventualele represalii ce puteau să urmeze erau pentru el "floare la ureche" pe lângă ce pătimise acolo. "Să știi, dragul meu, că țin enorm ca **Jurnalul** acesta să apară. Fără această mărturisire publică m-aș simți vinovat în fața lui Iisus. Te-aș ruga, de altfel, să reții trei lucruri pe care am a ți le încredința cu limbă de moarte: 1. să le spui tuturor că am crezut în Iisus Hristos, Mântuitorul nostru, din toată inima mea. Hristos e o mare putere, frate Virgile, o mare bucurie și o fericire și mai mare. Singurul lucru pe care îl dorește el pentru noi este acela de a ne face fericiți. A fost o Clipă când s-a îndurat și de mine - nemernicul - și m-a răpit să-mi spună că mă iertase. Era la Brașov. Nici nu știu cât a durat ! 2. Să le mai spui că am iubit sincer poporul român și că am ajuns să-i îndrăgesc până și defectele și 3. Să ai grijă de **Jurnal**."

Curând intrarăm în sat. Apropierea de casă ne dădea un sentiment de oarecare siguranță. Trecusem cu bine și de proba de „coastă". Se zăreau, iată, acareturile mănăstirii. Cu gândul la trebușoara noastră, am început a ne foi când, deodată, Părintele încremeni de-a binelea: în fața arhondaricului aștepta o mașină neagră... Să fi ajuns înaintea noastră ? Deși era nedrept, am simțit că trebuie să-mi vând de urgență „automobilul". „Stai, stai, frate Virgile ! Să ne apropiem !"

Zgomotul mașinii îl făcu pe unul din frați să ne iasă în întâmpinare. Zâmbetul ce-l aborda părea a spune că nimic rău nu se întâmplase. După ce am rostit cuvenitele binețe, aflăm că mașina era a ... episcopiei. Deși motivul vizitei Prea Sfințitului nu era destul de clar, ne-a mai ve-

nit inima la loc. Am hotărât ca, înainte de a ne prezenta prea cinstitei fețe, să ne primenim nițel. Părintele devenise din nou parcă mai concentrat. Intră de-a dreptul în biserică. Luat de val, într-o pornire mai mult decât tâmpă, l-am urmat și eu, fâstâcit. Prea târziu am realizat că nu observase. Mă angajasem doar să descarc bagajele.

Nenumăratele din lucrurile ce se întâmplă prin mănăstiri pot părea ciudate. Te poți, astfel, întreține cu un călugăr în modul cel mai plăcut. Odată ajuns, însă, în pronaos parcă nici nu te mai cunoaște. De aceea este bine ca toți cei care intră într-un sfânt lăcaș să știe că dovezile de amenitate își au locul în afara lui. În caz contrar, riscă să nu primească răspunsul la salut.

Îngenunchie în fața icoanei Mântuitorului, o înlănțui cu amândouă brațele și se lipi cu întreg trupul de catapeteasmă. Aș fi dat orice să devin invizibil. Cred că eram roșu de rușine ca un rac scos din oală. Mă gândeam să mă retrag ca el. Podelele scârțâiau însă... Într-un târziu se ridică și o porni spre ieșire. Deși iuți, mișcările lui erau întotdeauna foarte precise. Nici măcar nu și-a schimbat traiectoria când trecu pe lângă mine. Înghețasem complet. Îmi adresă, cu toate astea, un scurt și apăsat „Îți mulțumesc, frate Virgile !", continuându-și drumul de parcă nici n-aș fi existat. A fost, poate, cel mai emoționant omagiu de recunoștință ce mi s-a adus vreodată.

Bucuria cu care ne-a primit Prea Sfințitul spulberă și ultimele noastre îndoieli. Părintele, se vede treaba, avea mare trecere așa încât mi-a fost dat să asist la spectacolul unei încântător de reținute afecțiuni reciproce. Luat prin surprindere, Prea Sfinția Sa reuși să-și retragă în mare viteză dreapta din calea buzelor smeritului său supus. Declanșă apoi el însuși un contraatac, încercând un sărut pe obraz. Părintele răspunse abil cu o plecăciune...

Am petrecut câtva timp discutând despre ceea ce Prea Sfințitul considera a fi „liturghia după liturghie". Apoi își chestionă părinteşte ucenicul asupra stadiului în care se afla cu scrisul. Publicistica, am înțeles, era pentru

acesta din urmă un soi de canon. Nu, nu e o croare, au mai fost și astfel de ierarhi. Lumina din ochii săi se aprinse ca para focului. Cei ce au avut norocul de a-l vedea așa știu despre ce este vorba. La sfârșit, am cerut îngăduința de a ne retrage. „Da, desigur". Numai că de astă dată fu rândul ierarhului să-l surprindă pe supus căci, în momentul în care Părintele era tocmai în exercițiul cuvioasei plecăciuni, Prea Sfințitul se repezi cu amândouă mâinile la creștetul ce i se oferea fără voie în toată nuditatea sa și-l sărută apăsat. „Să trăiești, frate Nicule !" Deh, fiecare pasăre pre limba ei piere. Dulcele grai maramureșean rămase fără replică. Iată cum un român isteț, gândeam eu, poate veni câteodată de hac până și celui mai isteț dintre evrei, fie el chiar creștinat.

După o oarecare chibzuială, Părintele îmi comunică intenția lui de a incinera o parte din copiile manuscrise. Le-am strâns pe toate la un loc, am scos benzină din rezervor și le-am aprins în sobă. „Iar își face foc Părintele Nicolae" vor fi spus frații. Răspunsul era gata pregătit: „Ce să fac, dragii mei, sunt cardiac"...

Ieșirăm apoi afară să căutăm un ascunziș potrivit. Am inspectat toate cotloanele și ungherele, șurile și afumătorile, podurile și lucarnele, beciurile, șandramalele, coteţele și, în cele din urmă, până și statuia lui Pintea Viteazul, cu acoperișul ei cu tot. Cred că cei de jos și-au făcut o cu totul altă părere despre felul în care trebuie vizitată mănăstirea. „Dar ce să mai spui ? Te poți pune cu Părintele Nicolae ?"

Urma să alegem între două variante: fie să îngropăm toată „marfa", fie s-o ascundem în podul Paraclisului. Vremea fiind de obicei umedă la Rohia am optat pentru cea de-a doua. Ni l-am făcut astfel părtaș pe Părintele Emanuil, căci el răspundea de accesul în „ascunzătoare". Nu ne-am înșelat în privința lui. **Jurnalul** trebuia să-l iau eu mai târziu. Am înșfăcat, așadar, vrafurile de cărți și le-am urcat la pod. „În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh !" „Amin" răspunserăm noi în cor.

Deşi trecusc destulă vreme de când plecasem din Cluj, eram prea surescitat ca să-mi mai ardă de mâncare. Ţi-ai găsit cui să-i spui ! Am fost luat pe sus spre trapeză şi obligat să mă îndulcesc cu „tot ce e mai bun". Părintele ajuna, cred, în continuare. Dar parcă mai avea el nevoie de mâncare ? Mă mânca pe mine cum mâncam. Era foarte fericit şi-mi mulţumea – a câta oară ? Pentru dovezile „covârşitoarei" mele prietenii.

Se făcuse târziu. Ameţiţi de oboseala zilei, ne-am îndreptat amândoi spre chilie. Eu cel puţin mă cam clătinam. Nu scăpasem nici măcar de paharul cu vin. „Automobilul" adăsta şi el în liniştea nopţii. Aşa difuz cum se zărea prin întuneric, fără petele-i de rugină, arăta chiar bine. Mi se făcu milă. Ce ne-am fi făcut, totuşi, fără el ?

„Am avut o zi grea, frate Virgile. Eu ca eu, dar tu, dragul meu, ai condus atâta amar de drum ? I se părea, pesemne, că Bucureştiul era mai aproape de Rohia decât Clujul. „Dumnezeu ne-a ajutat să sfârşim cu bine totul. Să nu ne culcăm, dar, ca nişte păgâni. Să spunem împreună câteva rugăciuni. Citesc eu, frate Virgile. Domnul să ne ierte dacă vor fi mai puţine ca de obicei !" . Ne aşezarăm în genunchi la marginea patului, cu ochii aţintiţi la icoane. Părintele avea o dicţie perfectă; mai mare dragul să-l asculţi. Urma, aşadar, un şir nesfârşit de rugăciuni şi psalmi de icoase şi podobii, mai toate urmate de una sau mai multe închinăciuni. Cred că trecusem cu mult peste lungimea unui acatist, dacă nu cumva tocmai despre aşa ceva era şi vorba. Cu toate că genunchii nu mă mai ascultau, mi s-a părut, totuşi, a deprinde o anume dulceaţă a simţirii. „Dulceaţa suferinţei" – ce stranie împerechere !

Când ne-am apropiat de final, obiectul cererilor mele încetase de mult a fi unul „transcendental". Nu mă mai rugam decât să rezist la regimul fizic la care fusesem supus. Se vede treaba că ceva din zbuciumul meu „sufletesc" ajunse şi la cunoştinţa Părintelui căci, în curând, trecurăm la ultimele închinăciuni. După ce îmi ură noapte bună, lovi de câteva ori cu semnul crucii pe eventualii

draci din încăpere. Eu unul mă îndoiesc să mai fi fost vreunul pe-acolo.

M-am trezit dis-de-dimineaţă, în trilul păsărelelor ce se hârjoneau la fereastră. Eram vesel fără nici un motiv anume. Totul părea a fi nou, ca în prima zi a creaţiei. Mă gândeam că cei ce n-au apucat să simtă sfânta lumină ce oblăduieşte mânăstirile noastre nu vor pricepe niciodată cum de se înnoieşte firea în fiece dimineaţă. Până şi lucrurile din chilie păreau că răspândesc lumină... Părintele se sculase. Fusese oare şi la Miezonoptică ? Ar fi fost în stare ! Se bălăcea acum la duş, cântând în surdină arii celebre din opere. Nu era deloc greu să-l recunosc: stilul lui era, am spus-o, inconfundabil.

A intrat tiptil, atent la cea mai mică mişcare. Îl vedeam printre gene cum se uită la mine ca la un prunc legănat de vise. „Bustul" său – excelent obiect pentru studiul anatomiei – strălucea gol, într-o stranie încordare. Desfăcu o sticlă cu carmol şi se frecă pe mâini, pe faţă şi pe piept. Uşurel, uşurel. Îşi depărtă apoi picioarele şi începu gimnastica cu nişte extensii ale braţelor. Pe drum îmi spusese că povestea cu lumbago nu era doar un alibi.

Când, la capătul unei reprize, inspira adânc, părea că-l trage în piept pe însuşi Dumnezeu. Şi dacă eu eram vesel, el era de-a dreptul fericit. Îşi întindea mâinile într-un fel atât de ciudat încât ceea ce „executa" era mai degrabă o rugăciune. De la o vreme, păsărelele de pe pervaz începură să cânte mai cu foc. Faţa i se transfigurase şi poate că din prea plinul darului ce i se vărsa în inimă nu se mai putu stăpâni şi prinse a pocni din degete după fiecare extensie... Sunt absolut sigur că, în acea Clipă, de-acolo de sus, din cer, Maica Domnului îi zâmbea plină de încântare, iar pruncul Iisus îl aplauda de zor, fericit.

Fie-ţi ţărâna uşoară, Părinte Nicolae, şi roagă-te pentru mine, păcătosul !

(Reprodus după Postfaţă la *Jurnalul fericirii*, ediţie non varietur, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 418–421 şi 431–437).

VASILE CORMOŞ

Ultima escală

Atunci când prezentul nu-ţi oferă prea multe satisfacţii iar viitorul este mereu o incertitudine, singura noastră consolare este să ne întoarcem la cele trecute şi petrecute cu gustul lor dulce-amar. Vremuri al căror crepuscul ne mai sună în urechi, şi nici nu poate fi altfel, din moment ce destinele noastre au fost angrenate într-un joc de „ciuleandră" ameţitor.

Copilăria încărcată de candoare şi inocenţă este miracolul existenţial iar atunci când şi tinereţea devine amintire, înţelept este ca fiecare să chibzuiască, să discearnă, să aleagă şi să dobândească de la viaţă acele picături tămăduitoare ale sufletului care te împacă cu tine însuţi şi cu cei din jur.

Astfel, destule generaţii care au fost „private" de tentaţii alternative audio-video precum şi de o presă de senzaţie şi-au găsit refugiul în slova scrisă a unor destoinici autori români şi străini din toate timpurile. Începând cu Biblia, trecând pe la Omar Khayyam, Johann Christian Hölderlin, Walt Whitmann, Lucian Blaga dar şi Marin Sorescu, Nichita Stănescu ori Ioan Alexandru, într-un cuvânt marea cultură a fost adevărata noastră salvare.

Vasile Cormoş – Profesor de istorie, directorul şcolii „N. Iorga" Baia Mare, în familia căruia părintele Nicolae a întâlnit liniştea şi răsfăţul pe care a ştiut ca nimeni altul să le aprecieze.

Un fragment din dedicaţia la ultima sa carte făcută membrilor familiei Cormoş este relevant. Despre cum a fost primit în această familie el scrie: „mă ţin în puf, îmi fac viaţa dulce şi trândavă, mă ridică în slăvi, mă socotesc a fi buricul pământului, şi au grijă de mine ca de lumina ochilor proprii..."

Stăteam la rând la pâine, stăteam la rând la librărie şi nu o dată căpătam hrana trupului şi sufletului de sub tejghea.

Astfel s-a întâmplat şi în binecuvântata primăvară a anului 1987, când în una din obişnuitele mele vizite prin librării am achiziţionat şi cartea **„Escale în timp şi spaţiu"** de N. Steinhardt. Nu mică mi-a fost mirarea şi bucuria să constat abordări cu totul originale despre Beaumarchais, Pirandello, Poe sau legenda Meşterului Manole, Miorița ori Eroismul la români. Dar fascinaţia a devenit totală atunci când am citit că autorul lecturii mele era prieten cu acele piscuri ale culturii contemporane care se cheamă Mircea Eliade, Emil Cioran şi Eugen Ionescu pe care nu cu mult timp în urmă îi vizitase la Paris. Am fost încercat de un sentiment de jenă că ştiam atât de puţin despre N. Steinhardt.

Şi poate de aceea mi-am înfrânt timiditatea ce mă încerca atunci când treceam prin faţa casei lui I. Agârbiceanu sau L. Blaga la Cluj ori T. Arghezi sau M. Preda la Bucureşti şi de această dată am devenit deosebit de interesat de a-l cunoaşte pe cel care mă încânta atât de mult prin scrisul său.

Ocazia s-a ivit relativ repede cu prilejul unei vizite făcute la Mănăstirea Rohia, loc sfânt de reculegere şi rugăciune, unde trăitor în obştea călugărilor era şi Monahul Nicolae.

Aşa a început o prietenie cu iz de primăvară ce avea să sfârşească tot într-o primăvară a anului 1989. În multele lui „escale" la Baia Mare, între Rohia şi Bucureşti, casa mea i-a fost gazdă plină de afecţiune mult apreciată de Nicu, cum îi plăcea să-i spunem. Câte impresii, câte gânduri şi amintiri împărtăşite despre oameni şi vremuri, despre vremea în care ne mişcam ca „într-un univers concentraţionar" şi în care salvarea nu putea veni decât „pe calea (mistică) a credinţei".

Dar în mod implacabil s-a insinuat şi ultima escală. Pentru o mai mare rigoare a momentului, fie-mi îngăduit

ca, după mai bine de un deceniu de la această primăvară mohorâtă, să redau textul scrisorii trimise d-nei Svetlana Paleologu Matta pe care Nicu o prețuia nespus de mult și căreia i-a prefațat cartea: **„Eminescu și abisul ontologic"**.

Dragă Svetlana,

Știm că ți-a parvenit necruțătoarea veste în legătură cu Nicu. Acum doar câteva detalii: joi, 30 martie, ora 16,55', o zi senină de prea timpurie primăvară Bunul și marele nostru prieten N. Steinhardt ne-a părăsit pentru totdeauna.

În drumurile lui spre București făcea ca de obicei câte o escală la noi la Baia Mare. A sosit de la Rohia marți dimineață și avea bilet rezervat la avion pentru miercuri prima cursă ora 9 a.m.

Încă de la sosire acuza dureri în regiunea inimii și o stare generală nesatisfăcătoare ceea ce ne-a determinat să amânăm plecarea spre București pentru vineri 31 martie.

Miercuri a avut o zi bună, a citit, a ascultat muzică iar seara am cinat împreună conversând pe marginea operei lui E. Cioran. Pe la orele 22,30 a făcut ca din senin o criză cardiacă care nu a slăbit până pe la orele 24.

În disperare de cauză am chemat salvarea iar medicul care a venit a decis să fie transportat la spital pentru consult mai competent. L-am însoțit cu mașina de la salvare iar medicul de gardă de la spital a hotărât să rămână sub tratament și supraveghere de specialitate.

Joi de dimineață specialiștii de la secția cardiologie a spitalului au făcut tot ce le-a stat în putință.

Noi am fost tot timpul lângă el. Pe la prânz ne-a rugat să notăm câteva numere de telefon și să anunțăm starea lui gravă. A pomenit și de tine. Pe la ora 16,30 l-a rugat pe unul din prieteni care tocmai se găsea în salon să deschidă o carte de rugăciuni la o anumită pagină și să citească. Era rugăciunea care se citește bolnavilor pe patul de moarte. După terminare tot el a rostit „închide cartea" – a fost ultimul cuvânt.

Așa cum i-a fost dorința am făcut tot ce trebuia ca să ajungă în seara aceleeași zile la Rohia.

Duminică, 2 aprilie, o zi mohorâtă și cernită plângea din înalturi odată cu noi până când l-am condus spre eternitate. A fost lume multă din Baia Mare, Bistrița-Năsăud, Cluj și București.

A fost și domnul Alexandru Paleologu cu fiul său Toader, care au stat la noi și împreună am rememorat printre lacrimi viața lui Nicu și am discutat multe și mult și despre tine.

Pentru noi plecarea lui Nicu este o irecuperabilă pierdere – ne simțim mai săraci și mai triști. Poate legăturile cu prietenii comuni, cu tine Svetlana și d-nul Alecu ne vor mai mângâia sufletele cu câte un cuvânt de bunăvoință.

Cu atât mai mult în memoria marelui nostru Prieten Nicu te așteptăm ca împreună să depunem o floare la mormântul lui.

Cu neprețuit respect,

V. Cormoș

Baia Mare, 12 aprilie 1989

SORIN DUMITRESCU

Monahul multiplu

(fragment dintr-un jurnal amânat)

Urmez în tăcere, alături de Alecu Paleologu și de Toader, fiul lui, pe cei opt monahi bătrâni care poartă încet, pe umeri, rămășițele monahului Nicolae. Tot timpul slujbei de înmormântare și după aceea, pe tot întinsul discursurilor, a plouat mărunt, îndesat, mocănește. Pe toți cei strânși la Rohia din împrejurimile Lăpușului, sau

Sorin Dumitrescu – Cunoscut pictor și eseist bucureștean, redactor la Editura „Anastasia".

de aiurea, răsfirați pe gradenele amfiteatrului ciudat din fața bisericii mânăstirii, ne-a pătruns frigul și umezeala. Acum, când ne-am urnit din loc, jilavi și zgribuliți de frig, urmând convoiul spre groapă, norii ca prin minune s-au risipit și o lumină aurie, de amiază, scaldă dealurile împădurite. Nu-mi pot dezlipi ochii de potcapul ce depășește puțin marginea sicriului și care se leagănă sever deasupra mulțimii.

Cui aparține de fapt ? Ce identitate necunoscută nouă stă furișată în veșmântul călugăresc, care de-abia se zărește din înalt ? Mai poate fi socotită persoana monahului Nicolae aceeași cu făptura măruntă a personajului ce mi-a trecut de-atâtea ori pragul atelierului ?

Pe cel de-al doilea îl știu mai bine, pe omulețul energic și cuceritor, a cărui inteligență sclipea înaintea oricărui cuvânt rostit. I-am simțit adesea prezența febrilă și buna credință de-a dreptul contagioasă. Niciodată n-am avut impresia că iubește pictura „în general" (și probabil observația rămâne valabilă și pentru mistică sau literatură), ci se arăta covârșit mai ales de persoana acelora ce se încumetau să și-o asume. Autenticitatea îi zgândărea interesul înaintea originalității, iar entuziasmul care-l însoțea, îi plăcea să nu-l ascundă. Te trezeai implorat să continui, rugat să nu pleci urechea la cel ce-ți contestă demersul, somat să termini lucrarea, lăudat, investit ș.a.m.d. Potopul de bunăvoință odată retras, rămâneai cu senzația pozitivă că totuși „zgaiba" la care lucrezi folosește cuiva.

Mă uit la Toader cum merge alături de mine, nesigur, ca mânjii, și el cu privirea ațintită pe potcap. Dimineață, imediat ce-am sosit în incinta mânăstirii, m-am strecurat repede, pe ascuns, în bisericuță, să-l văd, acolo unde era încă depus. M-am apropiat încetișor de raclă, încercând să-mi stăpânesc, pe cât posibil, curiozitatea și strângerea de inimă. Am fost pe loc pironit de efigia bizantină, ce părea că-și făcuse culcuș în desimea straielor călugărești. Trupul subțire, ca un pesmet, al lui N. Steinhardt, părea fericit și în sfârșit împăcat cu sine, aici, în

mediul cu voaluri negre, care-l înfășurau (și pe care și-l dorise cu atâta ardoare). Îl mai zărisem uneori, e drept, destul de rar, purtând haina călugărească: dar totdeauna părea altul, mai puțin cordial și lumesc, mai grăbit parcă-se să rămână singur, cu un fel etanș de a-i întâmpina pe alții.

Sunt câteva momente de când, evocând personalitatea monahului multiplu, care a fost Nicolae Delarohia, atât în cult, cât și în cultură, Prea Sfințitul Justinian Chira Maramureșanul a pomenit o întâmplare edificatoare. Imediat după ce s-a călugărit, proaspătul monah Nicolae a cerut să-l vadă, rugându-l să-i dea să facă la mânăstire o muncă de folos, bineînțeles mai de folos altora, decât scrisul. Episcopul i-a răspuns că dimpotrivă de-abia acum este momentul să-și întețească activitatea de eseist și că în această lucrare își va împlini votul ascultării. După un timp, episcopul a observat, cu mai multe prilejuri, că monahul pare să-l evite; oricum, acesta luneca, ușor pe lângă el, dispărându-i din calc. Într-un târziu, ierarhul, nedumerit de purtarea călugărului, i s-a adresat fără ocoliș: „Ascultă, părinte Nicolae, ți-am greșit cu ceva, de te îndepărtezi de mine imediat ce mă simți în preajmă ?" Monahul i-a răspuns încetișor și ferm: „Nici vorbă de așa ceva, Prea Sfințite, numai că eu știu ce înseamnă un episcop !" Ieșim din mânăstire iar mulțimea strânsă se dă cuviincios în lături, lăsând să se strecoare convoiul. Mă uit cu coada ochiului la poporul de oameni tăcuți care ne înconjoară. Am observat și eu și Rodion o groază de securiști care împânează mulțimea, fără să încerce măcar să-și ferească identitatea. E limpede că pentru ei este o înmormântare „cu probleme".

Prezența lor, în număr mare, mă convinge că și pentru ei personajul, înconjurat acum de atâta slavă, le scapă. I-au scotocit de-atâtea ori chilia, mai înainte, cu ani în urmă, l-au avut în mână, la pușcărie. Pe atunci era „ovrei", acum „se dă" creștin, și nu oricum, ci ascet. Pe rând, om de lume și apoi, părăsind-o, monah și dizident... Dosarul explodează ! Și totuși, oricine ai fi, o asemenea biografie

de aiurea, răsfirați pe gradenele amfiteatrului ciudat din fața bisericii mânăstirii, ne-a pătruns frigul și umezeala. Acum, când ne-am urnit din loc, jilavi și zgribuliți de frig, urmând convoiul spre groapă, norii ca prin minune s-au risipit și o lumină aurie, de amiază, scaldă dealurile împădurite. Nu-mi pot dezlipi ochii de potcapul ce depășește puțin marginea sicriului și care se leagănă sever deasupra mulțimii.

Cui aparține de fapt ? Ce identitate necunoscută nouă stă furișată în veșmântul călugăresc, care de-abia se zărește din înalt ? Mai poate fi socotită persoana monahului Nicolae aceeași cu făptura măruntă a personajului ce mi-a trecut de-atâtea ori pragul atelierului ?

Pe cel de-al doilea îl știu mai bine, pe omulețul energic și cuceritor, a cărui inteligență sclipea înaintea oricărui cuvânt rostit. I-am simțit adesea prezența febrilă și buna credință de-a dreptul contagioasă. Niciodată n-am avut impresia că iubește pictura „în general" (și probabil observația rămâne valabilă și pentru mistică sau literatură), ci se arăta covârșit mai ales de persoana acelora ce se încumetau să și-o asume. Autenticitatea îi zgândărea interesul înaintea originalității, iar entuziasmul care-l însoțea, îi plăcea să nu-l ascundă. Te trezeai implorat să continui, rugat să nu pleci urechea la cel ce-ți contestă demersul, somat să termini lucrarea, lăudat, investit ș.a.m.d. Potopul de bunăvoință odată retras, rămâneai cu senzația pozitivă că totuși „zgaiba" la care lucrezi folosește cuiva.

Mă uit la Toader cum merge alături de mine, nesigur, ca mânjii, și el cu privirea ațintită pe potcap. Dimineață, imediat ce-am sosit în incinta mânăstirii, m-am strecurat repede, pe ascuns, în bisericuță, să-l văd, acolo unde era încă depus. M-am apropiat încetișor de raclă, încercând să-mi stăpânesc, pe cât posibil, curiozitatea și strângerea de inimă. Am fost pe loc pironit de efigia bizantină, ce părea că-și făcuse culcuș în desimea straielor călugărești. Trupul subțire, ca un pesmet, al lui N. Steinhardt, părea fericit și în sfârșit împăcat cu sine, aici, în

mediul cu voaluri negre, care-l înfășurau (și pe care și-l dorise cu atâta ardoare). Îl mai zărisem uneori, e drept, destul de rar, purtând haina călugărească: dar totdeauna părea altul, mai puțin cordial și lumesc, mai grăbit parcă-se să rămână singur, cu un fel etanș de a-i întâmpina pe alții.

Sunt câteva momente de când, evocând personalitatea monahului multiplu, care a fost Nicolae Delarohia, atât în cult, cât și în cultură, Prea Sfințitul Justinian Chira Maramureșanul a pomenit o întâmplare edificatoare. Imediat după ce s-a călugărit, proaspătul monah Nicolae a cerut să-l vadă, rugându-l să-i dea să facă la mânăstire o muncă de folos, bineînțeles mai de folos altora, decât scrisul. Episcopul i-a răspuns că dimpotrivă de-abia acum este momentul să-și întețească activitatea de eseist și că în această lucrare își va împlini votul ascultării. După un timp, episcopul a observat, cu mai multe prilejuri, că monahul pare să-l evite; oricum, acesta luneca, ușor pe lângă el, dispărându-i din calc. Într-un târziu, ierarhul, nedumerit de purtarea călugărului, i s-a adresat fără ocoliș: „Ascultă, părinte Nicolae, ți-am greșit cu ceva, de te îndepărtezi de mine imediat ce mă simți în preajmă ?" Monahul i-a răspuns încetișor și ferm: „Nici vorbă de așa ceva, Prea Sfințite, numai că eu știu ce înseamnă un episcop !" Ieșim din mânăstire iar mulțimea strânsă se dă cuviincios în lături, lăsând să se strecoare convoiul. Mă uit cu coada ochiului la poporul de oameni tăcuți care ne înconjoară. Am observat și eu și Rodion o groază de securiști care împânează mulțimea, fără să încerce măcar să-și ferească identitatea. E limpede că pentru ei este o înmormântare „cu probleme".

Prezența lor, în număr mare, mă convinge că și pentru ei personajul, înconjurat acum de atâta slavă, le scapă. I-au scotocit de-atâtea ori chilia, mai înainte, cu ani în urmă, l-au avut în mână, la pușcărie. Pe atunci era „ovrei", acum „se dă" creștin, și nu oricum, ci ascet. Pe rând, om de lume și apoi, părăsind-o, monah și dizident... Dosarul explodează ! Și totuși, oricine ai fi, o asemenea biografie

situate la al treilea rând, se aflau față în față – el îl împărțea cu Alecu Paleologu, și înainte de culcare ne ploconeam reverențios unii față de alții, spunându-ne „noapte bună" și privindu-ne, în costumația și situația noastră inedită sub bolta de cărămidă aspră a închisorii, cu un soi de perplexitate amuzată, încât, aproape de fiecare dată, Alecu izbucnea în râsul lui sonor și tonifiant. Cu toată suferința constantă pe care asprimea regimului penitenciar o provoca sănătății sale fragile, mi-l amintesc pe Nicu de o efervescență intelectuală neobosită, de dimineața și până seara prezent printre noi cu inepuizabilele sale cunoștințe și cu verbul său mereu năvalnic, de o fluență pasionată, care te cucerea. Am fost martor înfiorat al febrilității sale precipitate de a da curs unei vechi vocații creștine, de a înfăptui în acele condiții ce evocau pe cele de catacombe, ale primelor două secole ale creștinismului, taina botezului său. Și au venit, după cinci ani, anii de după eliberarea din 1964, întâi încă amenințați, apoi mai înseninați, ani în care apropierea dintre noi avea să se statornicească într-o afectuoasă prietenie. Aveam să cunosc fervorile lui creștine, prima încercare de călugărie, apoi fericirea intrării sale în mănăstirea Rohia, aveam să ne împărtășim entuziasmele noastre literare, artistice și muzicale, aveam să trăim, în cercul nostru de prieteni, întâlniri pline de comuniunea acelorași năzuințe spirituale, întâlniri din care nu lipseau adesea discuțiile aprinse, uneori contradictorii, alimentate mai ales de iactanța polemică a lui Alecu Paleologu și de neîntrecuta pasiune pentru idei și omenesc a lui Sergiu Al-George. Intervențiile prietenului nostru Nicu erau mai totdeauna cele ale „dreptei socotințe" – din ele nelipsind niciodată flacăra unei judecăți proaspete, de un entuziasm contagios pentru ideile îndrăznețe. Imagini ale întâlnirilor noastre comune mi se perindă ades în amintire: iată-l, de pildă, printre noi, plin de o vioiciune entuziastă, în 1973, la Histria, sau tot atunci, în nesfârșitele convorbiri polemice, de pe prispa de la 2 Mai. Sau iată-l, grav, cu barba lui venerabilă, dar cu ochii licăritori de o bucurie conținută, prezidând grav-amuzat cina nupțială a lui Alecu și a Piei Paleologu, hotărând menu-ul și alegând savant vinurile. Era certat câteodată cu Alecu pentru patima sa prea mircană pentru literatură, el însuși o privea ca pe un păcat – venial ce e drept – de care va fi să dea odată socoteală, dar de care știa că va fi iertat. Pentru că această pasiune constantă pentru cuvântul scris era pentru el o sete de nestins de a căuta peste tot semnele binelui împărțit fără parcimonie de Dumnezeu. Dacă citea și iscodea cu același entuziasm producția literară oricât de unanimă, aceasta venea, desigur, dintr-o pornire franciscană a sufletului său, care se simțea dator să aducă neistovit laude lui Dumnezeu, asemeni sfântului din Assisi, și pentru creaturile sale cele mai umile, chiar și pentru creaturile literare cele mai mărunte, în care nu se poate să nu descoperi o urmă a bunătății totale a Creației divine. A vorbit nu odată despre starea de entuziasm ce domina setea sa de literatură și curiozitatea sa culturală și s-a definit singur ca un impenitent juvenil. Epitetul de „diletant" în ale literaturii, pe care și l-a conferit de mai multe ori, apărându-se de cel de scriitor profesionist, nu era nicidecum o falsă modestie: acest termen trebuie considerat în sensul originar al cuvântului, care n-avea deloc nuanță peiorativă, ci indica o apropiere dominată de gratuitatea, de sinceritatea „plăcerii", a pasiunii, de fapt o stare de entuziasm – cuvânt a cărui etimologie este „răpirea în divin". De aici, nuanțele de exaltare, evidente în năvala de epitete, ce poate fi des întâlnită în scrisul critic atât de sincer al lui Nicu Steinhardt.

Dar ceea ce mai caracteriza ființa lui – pe lângă o vivacitate neconsumabilă și înțelepciunea viziunii creștine asupra lumii și omului – era o angajare cutezătoare în istorie. „Curajul, curajul fizic, în fața morții" era suprema definiție pe care o da demnității umane – principiul însuși al angajării sale în viață – definiție pe care mărturisea a o fi găsit datorită reflecției în domeniul ce consti-

tuia propriu-zis specialitatea sa şi care era dreptul constituţional, adică „ştiinţa organizării şi apărării libertăţii". Alecu Paleologu a scris pagini relevante asupra acestei memorabile definiţii, ce caracteriza personalitatea mereu tânără a prietenului nostru.

Ştiam, şi de la el, şi de la prieteni comuni, că Nicu scria un soi de memorii din închisoare, ce constituiau de fapt istoria fericirii sale pământeşti, care era statornicirea întru Iisus. Credeam că, după Alecu Paleologu, mă voi bucura de a cunoaşte manuscrisul. Dar Nicu avea să se felicite în curând faţă de noi, câţiva prieteni, de faptul că nu se grăbise să ne treacă volumul când acesta avea să fie confiscat printr-o percheziţie a securităţii. Mai târziu aflam că izbutise să facă să ajungă la Virgil Ierunca o copie a versiunii pe care, cu adevărată obstinaţie eroică, o rescrisese.

Într-un reuşit colocviu al **Tezelor şi antitezelor la Paris**, organizat recent de Monica Lovinescu, Alexandru Paleologu făcea afirmaţia răspicată că **Jurnalul Fericirii** va rămâne una din cele mai mari cărţi ale literaturii ultimelor cinci decenii. Acest lucru, sunt convins, se va impune în destinul întreg al literaturii noastre din acest secol. Şi e semnificativ faptul că această carte îşi trage originea dintr-o asumare fără precedent a lui Iisus, dintr-o trăire profundă, liberă şi eliberatoare a învăţăturilor creştine. E o carte originală şi în privinţa concepţiei, a construcţiei, şi profund îmbogăţitoare prin seninătatea şi fermitatea, prin acuitatea totdeauna turburătoare a reflecţiilor sale creştine. Şi scrisul e aici mai calm, mai purificat de acele aglutinări de adjective, reziduuri ale arderilor poate prea precipitate din alte texte ale lui Nicu Steinhardt. Dar în acest scris poate fi recunoscută totdeauna vivacitatea luminoasă, continua prezenţă izbăvitoare a minţii roditoare şi a inimii neobosit de generoase ce caracteriza personalitatea sa întreagă. Avem de-a face, într-adevăr, cu o carte peste care simţi că pluteşte

harul de supremă certitudine şi inalterabilă seninătate venit de Sus.

E un „jurnal" fără însemnări zilnice, fluxul memoriei se lasă purtat în meandre temporale ce par capricioase în ordinea lor aleatorie – dar nu sunt, fiind guvernate de conştiinţa subiacentă a unei iluminări. Datele se înşiră răzleţite, în jurul celei centrale a anilor de închisoare 1960-1964 – când în urmă, când după aceea, perioadele amestecându-se continuu. Dar nu e vorba de acele „corpuri plutind în derivă pe fluviul abisal al amintirilor" ce s-a arătat că fac materia primă a naraţiei proustiene. Totul aici are un contur clar, o finalitate conştientă: de fiecare dată întâlnim staţiuni revelatoare ale unei noi conştiinţe a fericirii, a fericirii revelaţiei, a fericirii inexplicabile de a fi fost ales. N. Steinhardt era un pasionat al iscodirii nehărmurite a universului cunoaşterii: orice reactiva incandescenţa puterii sale reflexive, iar pasiunea sa pentru marea lume a scrisului pare nehărmurită şi a fost hrănită dintotdeauna cu o satisfacţie nedisimulată. Dar toată viaţa sa, plină – cum se vede din **Jurnal**, încă din copilărie – de evenimente deloc unanime, şi toată puterea sa de absorbţie şi de iradiere a ascuţimilor minţii, toate izbânzile literare – o asemenea viaţă bine umplută n-ar fi fost decât o simplă irosire – cum mărturiseşte în ultima pagină a cărţii – n-ar fi fost împlinită dacă n-ar fi fost să fie creştin. Şi lumina pretutindeni pătrunzătoare a învăţăturilor creştine dă o tinereţe molipsitoare, o prospeţime mentală şi cordială inegalabilă tuturor rândurilor acestei cărţi. E o carte vie pentru oameni vii.

Ea trebuie considerată de fapt o **summa** a unei prezenţe spirituale şi mentale întru Hristos. Întâlnim în ea, împletite inextricabil, evocările anchetelor şi ale vieţii penitenciare, în toată nuditatea, dar şi în tot sublimul ei, fără nimic resentimentar; judecăţile lucide şi drastice asupra comunismului, anatomia şi fiziologia satanică a totalitarismului şi tiranici; evocări ale unor episoade luminoase sau, mai rar, obtenebrate din viaţa premergătoare marii revelaţii, aproape de fiecare dată conţinând un

sâmbure al iluminării ce avea să vină, până departe, în copilărie, la acea amintire a unei senzații de fericire inefabilă, care va alimenta constant puterea sa de a se concentra în rugăciune; aforismele împrăștiate peste tot; interpretările iluminate de meditația creștină, ale unor cărți, ale unor fragmente literare, filosofice sau teologice; pregnanța simbolică a citatelor din diverși autori; și mai ales, mereu revenind, reflecțiile asupra învățăturilor creștine, de o autenticitate și o ardere continuă, cu nimic sectar în ele, de un senin spirit ecumenic (indimenticabila evocare a liturghiei ecumenice - de nouă catacombă creștină - din 1963 din celula 88 de la Gherla). Un subiacent spirit ecumenic profund și total creștin conferă ortodoxiei sale repetat mărturisite acea dimensiune a libertății ce este proprie - cum deseori o aflăm din spusele reproduse ale Apostolului Pavel - învățăturii lui Iisus. Toate reflecțiile referitoare la esența creștinismului, care trebuie privit nu ca o pace definitivă, ci ca asumarea unui suprem risc vital - toate fragmentele și aforismele suscitate de preceptele creștine din această carte s-ar cuveni să fie adunate într-un breviar, într-un **vademecum**, ce n-ar trebui să lipsească din mâinile niciunui credincios al zilelor noastre - de fapt, al oricărui ins care tinde spre asumarea unei conștiințe autentice de om. Totul în acest vademecum creștin pe care îl oferă cartea cu valoare de testament a lui Nicu Steinhardt, a monahului Nicolae de la Rohia, țintește spre edificarea tinerească întru bucurie - creștinismul fiind, o repetă, religia fericirii. („Le contraire d'un peuple chrétien, c'est un peuple triste, un peuple de vieux" - afirma neuitatul curé de Torcy al lui Bernanos[1]) - spre edificarea întru bucurie a

1. Georges Bernanos (1888 - 1948). Scriitor francez, asemănat uneori cu Dostoievski pentru modul personal în care a explorat condiția umană în secolul XX. Aproape toate romanele sale au subiecte religioase (*Sous le soleil de Satan*, 1926, *La Joie*, 1929, ș.a.). Unul dintre cele mai cunoscute romane ale lui Bernanos este *Le Journal d'un curé de campagne* (1936, trad. rom. 1999, *Jurnalul unui preot de țară*, Editura Alfa, Timișoara).

minții și spiritului omului de azi. Mai ales acum, când el nu mai este printre noi, spre a ne călăuzi cu răspunsurile lui lămuritoare, cu al său curaj, cu rectitudinea lui intransigentă, în viitorul acestor vremuri de grea cumpănă prin care trecem, cartea aceasta pe care ne-a lăsat-o ca supremul lui dar trebuie să fie primită ca un mare, neașteptat semn de sus, menită să ne fie tuturor - și mai ales generațiilor tinere ce vor făuri viitorul, vor pune temeiul începuturilor secolului XXI - secol care „va fi religios sau nu va fi" - merită deci, să fie îndreptar și izvor inepuizabil de întărire și certitudini întru ceea ce e superior omenesc în om. Și sunt convins că o bună traducere în limbi de mare circulație ar putea adeveri actualitatea și durabilitatea universală a acestei incomparabile cărți.

*

La 28 iunie 1978, Emil Cioran scria prietenului său Arșavir Acterian: „Am fost foarte mulțumit că am făcut cunoștință cu Nicu Steinhardt. Pe plan spiritual, el ne este superior nouă, tuturor. Un adevărat miracol: la contactul cu el, te simți mai bun..." În această mărturisire a marelui filosof însingurat se află formulată esența miraculoasă a experienței înbinetransfiguratoare pe care toți cei ce l-au cunoscut pe Nicu Steinhardt, și toți cei ce vor medita cu autenticitate asupra **Jurnalului fericirii**, nu se poate a nu o trăi. Despre amarul eșec al relațiilor sale cu Cioran, „sihastrul de la Rohia", cum acesta îl numea, calificându-l: „acest spirit profund, și ceea ce e mai important, ataşat", îmi va vorbi cu întristare ceva mai târziu, și voi avea prilejul poate altădată să-l amintesc, cum voi avea odată prilejul să mărturisesc, cât de mult datoresc, în spirit, prietenului meu.

În camera mea nu pot să ascult muzică de Mozart, care e aproape singura muzică pe care o mai ascult de mulți ani, fără a rememora cu nostalgie îndurerată vizitele lui repetate, de fiecare dată când venea de la Rohia, spre a-mi cere să ascultăm Mozart. Reparcurg, deseori, cărțile lui și predicile, ca și scrisorile pe care mi le-a scris,

uneori din timpul călătoriilor, şi de fiecare dată regăsesc în ele hrană şi întărire sufletească. M-a surprins şi m-a emoţionat să primesc într-o scrisoare de la Chevetogne, din 8 noiembrie 1979, împărtăşirea unei intime, cutremurătoare trăiri. În ea poate fi regăsit ceva din profunda, admonitoarea meditaţie asupra morţii cuprinsă în paginile marelui scriitor creştin Bernanos, pe care Nicu Steinhardt, desigur, îl frecventa cu asiduitate. Dar nu e vorba de nici o contiguitate, căci reflecţiile prietenului meu provin din aceeaşi concepţie creştină a primatului fiinţei, a esenţei primordiale a lui **a fi**, faţă de **a avea** sau **a face**. Fie-mi îngăduit a încheia cu reproducerea acestui impresionant fragment: „La utrenia de ieri, în cvasi-obscuritatea bazilicii bizantine (iar de afară, în zori, nu pătrundea, din ploaie, vânt şi brumă nici un strop de lumină), mă gândeam de ce moartea e atât de grea pentru om. Pentru că, îmi spuneam (iar corul cânta, pe slavoneşte, cu mare şi blândă, calmă dulceaţă), e actul cel mai singuratic, mai „însingurător" al vieţii. La moarte, vrând nevrând, trebuie să ne asumăm în întregime pe noi înşine. Ca n'a l'air de rien? Eheı, perfecta singurătate, **absoluta** dispariţie a celorlalţi şi a mediului înconjurător, noi, trăind, nu le putem concepe. Doar apropierea morţii ni le scoate în evidenţă. În faţa morţii lucrul cel mai greu şi mai teribil e această deplină singurătate şi inexorabilitatea **asumării** fiinţei şi a vieţii noastre. E clipa bilanţului, clipa fatalei şi necruţătoarei contabilităţi. Poetul zicea: Nu de moarte mă cutremur ci de veşnicia ei. Eu aş spune mai degrabă: Nu de moarte..., ci de **mine**. Mă aflu singur cu mine, numai eu; frică nu-mi este de Dumnezeu care e bun, de ieşirea din lume (unde pătimesc îndeajuns), cât de a mă afla în totală izolare, singurătate, **contopire** cu mine însumi. Mallarmé: tel qu'en lui méme... Da, moartea ne pune deodată faţă'n faţă cu noi înşine: şi cât de **străin** (ăsta-i termenul) ne pare eul nostru, cul pe care acum va să-l asumăm, cu care va să ne identificăm, de care avem de acum să răspundem, de care **nu vom mai putea scăpa** în nici un fel, prin nici un paliativ ori subterfugiu

(muncă, viciu, căsătorie, beţie, călătorii, extaz, agitaţie ş.a.m.d.)! Cu adevărat se vede că aici pe pământ suntem străini şi călători: încerc, din ce în ce mai urgentă, senzaţia că trebuie să re-intru în sinea mea. Şi asta-i tot una cu frica şi tremurul."

Sunt convins că, atunci când i-a fost dat să se confrunte cu „frica şi tremurul", incomparabilul nostru prieten le-a făcut faţă. Pentru că, aşa cum curajul, care e vechiul sentiment uitat, dar inebranlabil, al onoarei, este ceea ce ne permite a face faţă istoriei, credinţa este ceea ce ne ajută a face faţă morţii. Parafrazând o inspirată vorbă a lui Bernanos, ca toţi cei de care Iisus s-a îndurat a-i chema la El, şi monahul Nicolae n-a reintrat în sine decât întru moarte, iar acolo, **El** îl aştepta.

TEREZIA FILIP

Portret fugar

Cu cincisprezece ani în urmă, deşi fermecaţi de prezenţa lui N. Steinhardt, de întâlnirile (relativ puţine), cu distinsa şi distincta sa personalitate – totdeauna nişte reale, dar fugare sărbători, – nici nu bănuiam, sau nu realizam atunci, ce noroc să cunoşti un astfel de om, să stai, fie şi clipe, în preajma lui !

Nu ştiu dacă atunci sau mai târziu am realizat că o personalitate marcată de-o asemenea altitudine intelectuală poate contamina benefic locul şi oamenii cu prezenţa ei, că răspândeşte-n preajmă un fel de câmp magnetic care-i atinge şi influenţează pe cei din raza ei de existenţă. În mare măsură, pe acest principiu al contami-

Terezia Filip – Profesor de limbă şi literatură română la liceul „Petru Rareş" din Tg. Lăpuş. A participat ani la rând, alături de soţul său, regretatul poet şi eseist Ioan Filip, la viaţa de cenaclu, găsind cuvinte de caldă apreciere din partea lui N. Steinhardt.

nării spirituale se axează multe procese şi interacţiuni umane din planul social (educaţia şi efectele ei, cultura şi efectele ei).

Hotărât lucru, N. Steinhardt dispunea de această forţă. Lăsa în urma sa în suflet şi în minte, sau în aer, după o conversaţie, după un schimb de idei, un fel de bucurie, o împlinire spirituală identică fericirii.

O anumită lungime de undă a comunicării, odată atinsă, te făcea să realizezi această stare.

Mai întâi, l-am cunoscut prin eseuri publicate anterior, ori poate simultan cu stabilirea sa la Rohia, şi cu regularitate, în revista „Steaua". Oricum, cunoaşterea a fost dinspre câmpul literelor înspre planul real. Un sentiment de bucurie cuceritoare trăiai la lectura eseurilor. Un fel de frenezie a comunicării, a atingerii esenţelor şi a rostirii singulare şi sclipitoare răzbătea din cuvântul scris. Acelaşi farmec îi era caracteristic şi vorbirii orale, vorba puţină şi esenţială.

Când sosea presa şi, lunar, revista „Steaua", ne repezeam înfrigurați căutând de zor mai întâi eseul lui N. Steinhardt. Este sau nu este ? Cine să-l citească mai întâi ? Şi privilegiul era de ambele părţi, şi al lecturii şi al ascultării. Câtă bucurie putea să-ţi aducă, pe-atunci, prin anii '80, un text scris ! Iubirea şi stima pentru N. Steinhardt erau o taină a noastră (a mea şi-a lui Ioan Filip).

Nu multe au fost apoi întâlnirile, vreo trei în casa noastră din Târgu Lăpuş şi tot pe atâtea la Rohia, în Casa poetului, în bibliotecă, sau în chilia monahului, dar toate nişte sărbători de spirit într-un timp în care efortul de a-ţi crea împliniri spirituale nu era decât arar împlinit.

L-am cunoscut la inaugurarea Casei poetului de la Rohia, prin '79 sau '80, apoi în anii următori în atmosfera simplă dar încărcată de emoţie a unor întâlniri cultural-literare, de cenaclu, „Nord" din Baia Mare şi „Astra" de la Târgu Lăpuş. La una din astfel de întâlniri am ascultat verbul înflăcărat-patetic al lui Ioan Alexandru, rezident şi el o vreme acolo, şi pe Ioachim, fiul poetului, copil de

7-9 ani, în cămaşa de in, cântând la flaut. Au citit versuri Ioan Filip, Mihai Cupcea, care şi ei au trecut apoi în lumea umbrelor, s-a discutat, s-a comentat: Liviu Petrina, pictorul Volovici de la Cluj etc. Sugestiv, N. Steinhardt a citit eseul „Despre lucrul bine facut". S-a gustat, semnificativ, vin roşu oferit de generoasele gazde.

Alteori, într-o duminică, în miez de vară, iunie '81, o întâlnire a cenaclurilor „Nord" si „Astra" în sala de la Casa poetului. Se recită din clasici, se citesc poezii, se fac comentarii, se prezintă eseuri: N. Steinhardt: „De formă şi de fond" - poate o replică exigentă la realitatea din jur sau poate la calitatea şi seriozitatea oricărui gest cultural; A. Griguţa, eseul despre M. Preda şi A. Camus etc.

Am prezentat atunci un eseu despre ipostazele imaginarului în lirica lui E. Botta. N-am sperat ca eseul meu despre E. Botta („un poet ce-ameninţa să fie uitat", cum a apreciat N. Steinhardt, în conversaţia ulterioară), să-i atragă atenţia, ba chiar să fiu felicitată pentru el de către exigentul (cum îl ştiam) eseist şi om de cultură. La plecare ne-am fotografiat şi ne-a condus într-o uşoară plimbare prin pădurea dinspre Lighet. Mi s-a alăturat pe alee şi mi-a spus cu căldură: „Vă mulţumesc pentru lucrarea dumneavoastră despre Emil Botta. Aţi surprins esenţialul. Tocmai aşa este. Continuaţi şi publicaţi lucrarea !".

Ne-am oprit, uimindu-ne de lucrarea miraculoasă a naturii, la copacul unicat, răsărind în două tulpini, şi unificându-se la circa 2-3 metri deasupra solului, într-un singur trunchi...

Au mai existat scurte, încântătoare întâlniri la biblioteca mănăstirii în vara când, soţul meu, Ioan Filip, îşi scria lucrarea de licenţă-n filosofie, într-un sejur de câteva săptămâni, în locul acela binecuvântat. A fost o perioadă de mai bună cunoaştere şi de clădire a încrederii.

Trecea adeseori prin Târgu Lăpuş, în drumurile sale către sau dinspre Bucureşti. Avea mersul grăbit, pasul energic şi iute în contrast cu vârsta. Saluta scurt şi vorbea puţin, pe stradă aproape deloc, sau numai cu cei foarte apropiaţi.

În asemenea rapide treceri a trecut de câteva ori prin casa noastră, adus de soţul meu: „Draga mea îţi prezint un oaspete drag". Modestia şi simplitatea ţinutei de monah, figura de ascet, cu ochii adânci, vii, contrastau cu sclipitorul spirit. Ceremonialul primirii trebuia să fie simplu, aşa îl prefera, un ceai, miere, unt, brânză, dar „dejunul spiritual" oferit de el de data aceasta - era nepreţuit. Alteori comunica entuziast, sclipitor. Noi îi sorbeam cuvintele: „... prietenul meu Noica, bun lucru a făcut când mi-a vorbit de Rohia", „... Hermeneutica, stimate domnule Filip ... iată ce cărţi bune pot să apară în timpurile acestea...", „... romanul Danei Dumitriu...", „Marta Bibescu, sorgintea bizantină...", „Bizanţ după Bizanţ", „... fericirea, nu-i trebuie omului mare lucru să fie fericit"; „... nici nu ştiţi cum şi când răsare bucuria, din te-miri ce" etc., etc.

Cărţile-l fascinau, conturau un univers aparte, al culturii, univers în care trăia, se bucura la vederea unei cărţi bune. Reţin bucuria aproape copilărească atunci când i-am dus la Rohia pentru bibliotecă, dăruindu-i , Dex-ul, editia II. Câştigându-i încrederea, mi-a împrumutat câteva în perioada când elaboram o lucrare despre poetica imaginarului la N. Stănescu: E. Negrici, H. Friedrich, G. Durand.

Comunicam şi telefonic sau prin mesaje, prin elevii noştri, unii chiar aflaţi în slujba mănăstirii. Mi-a citit şi caracterizat lucrarea într-un veritabil eseu critic, scris chiar în luna dispariţiei sale, 14 III. 1989, şi pe care-l păstrez cu sfinţenie . Şi-un ultim telefon înaintea plecării în spital...

Cred că intuiţia, că prezenţa şi comunicarea ce ne fac bucurie, au devenit încet convingere de ambele părţi.

Făcea parte, cu siguranţă, cum am avut prilejul să constat, dintr-o categorie de oameni aparte, necomuni, neobişnuiţi, neîntâlniţi decât rar într-un veac. Binecuvântată fie Rohia care l-a vegheat şi protejat !

Purta cu sine nu ştiu ce taină a fiinţei şi cuvântului, prin care, cucerindu-te, îţi smulgea respectul, admiraţia, preţuirea.

Dacă replica soţului meu, când ni l-a adus în casă pentru prima oară (anii '81-'83) „Draga mea, am să-ţi fac o mare bucurie, aducându-ţi un oaspete rar" a fost cu adevărat o bucurie, o alta în 31 martie '89, intrând în casă pe-o vreme mohorâtă avea să sune funest: „Draga mea, am să-ţi dau o veste care-o să te mâhnească profund. Nu pot să nu ţi-o dau...".

Mi s-a părut atunci - ca şi mai târziu, peste vreo 3 ani, când şi cel ce-mi aducea vestea avea să dispară - că lumina lumii s-a împuţinat definitiv, că lucrurile nu vor mai străluci niciodată de bucuria împărtăşirii, a comunicării, precum înainte.

Atât l-am cunoscut pe N. Steinhardt, puţin şi fugar aş putea spune, dar îndeajuns ca să realizăm tăcut, pe atunci, şi pe şoptite, că ne atinge raza unui spirit aristocratic din stirpea celor rare, a cărui prezenţă era dată Rohiei ca o lumină.

Revelaţie venită prin cultură şi credinţă ca formă de coborâre înspre omenesc (şi totodată de înălţare a omenescului) a luminii divine.

ACHIM MIHU

Părintele Nicolae, Biserica Ortodoxă şi Lucian Blaga

În mod firesc, prezenţa lui N. Steinhardt la Sebeş ridica o problemă delicată. În calitatea sa de călugăr al Bi-

Mihu, Achim – filozof şi sociolog clujean, actualmente rector al Universităţii „Avram Iancu" din Cluj-Napoca. Lucrări de sociologie: *A.B.C.-ul investigaţiei sociologice*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, vol. I., 1971 şi vol. II, 1973. *Introducere în sociologie*, Dacia, 1992; *Antropologie culturală* Editura Napoca Star, 2000, eseuri filosofico-literare: *Maestrul şi iedera*, Dacia, 1981; *Meandrele adevărului*, Dacia, 1983; şi studiul ***Lucian Blaga. Mioriţa cultă a spiritualităţii româneşti***. Editura Viitorul românesc, Bucureşti, 1995.

sericii Ortodoxe s-ar fi cuvenit să țină seama de poziția exprimată față de Lucian Blaga de teoreticianul cel mai de seamă al acestei biserici și anume de critica de principiu, hotărâtă și nu prea tolerantă, făcută de Dumitru Stăniloae[1]. Dacă ar fi acceptat-o dogmatic nu ar fi trebuit să participe la Festivalul de la Sebeș. În ceea ce mă privește mi-am dorit ca prin participarea la Festival a lui Nicolae Steinhardt să se realizeze împăcarea dintre Biserica Ortodoxă și Lucian Blaga. Dogmatismul laic, de inspirație marxistă, manifestat față de Lucian Blaga, fusese aproape demolat. Urma să se petreacă același lucru pe planul dogmatismului din cadrul Bisericii Ortodoxe.

Ținând seama de această situație l-am rugat pe Nicolae Steinhardt să prezinte și să susțină ideea că participarea sa la Festival nu este doar o problemă personală ci una de acceptare din partea Bisericii Ortodoxe, deci de un interes cultural mai larg, în fond național. Părintele Nicolae a înțeles foarte bine miza problemei și mi-a spus că o să ceară o audiență Mitropolitului Antonie Plămădeală. Mai mult, a spus el, o să-i ofere textul comunicării pe care o va prezenta la Sebeș.

În februarie 1986 am primit, prin poștă, comunicarea lui având titlul *Cunoașterea: luciferică sau paradisiacă ?*[2], pe care o am în prima variantă. Are 14 pagini scrise îngrijit la mașină, cu puține corecturi făcute cu cerneală. Are un motto luat din **Înțelepciunile** lui Solomon, ce face o netă distincție între cunoașterea „a celor ce sunt pe pământ" și „a celor ce sunt în ceruri" din punctul de vedere al dificultății lor. Părintele Nicolae considera că deosebirea dintre cunoașterea luciferică și cea paradisiacă, susținută de Blaga și care îl punea într-o situație aparte față de Biserica Ortodoxă, ar putea fi relativizată printr-o inversare, de genul trecerea termenilor în

1. Este vorba de cartea *Poziția dlui Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie*, apărută la Sibiu, în 1942. Reeditare, Editura Paideia, București, 1993.

2. Publicată de N. Steinhardt în revista *Echinox*, an XVIII, nr. 5/1986.

contrariul lor: „să fie numită de nu paradisiacă, în orice caz rodnică și binevoitoare, cea luciferică și de nu luciferică, în orice caz hărăzită cu titlul de antropomorfică, aceea de Blaga socotită paradisiacă. Dar atunci Marele Anonim se cuvine reconsiderat și privit ca metafora, vai, prea omenească, a Dumnezeului celui bun, a strămoșului Părinte, a Celui Vechi de Zile. Numai așa basmul luciferic își va afla paradisiaca-i încheiere". Bineînțeles, părintele Nicolae a încercat să-l împace pe Lucian Blaga cu ideea creștină subordonându-l acesteia, văzând, în ultimă instanță, în Marele Anonim pe Dumnezeul cel bun. Nu cred că aceasta să fi fost intenția lui Lucian Blaga. El a sperat într-un progres al cunoașterii ce să modifice esențial modul actual de înțelegere a ei de către filosofi, oameni de știință și teologi deopotrivă.

Blaga nu a fost nici un sceptic iremediabil și nici un încrezător într-un final apoteotic al cunoașterii. Îmi vine în minte o poezie a lui Sri Chinmoy, unul dintre cei mai respectați exponenți ai orientării Bhakti Yoga. Frumoasă și profundă, însă foarte departe de spiritul blagian: „Să explici? De ce să explici?/ De ce trebuie să-ți asumi/ Necazul inutil de a explica?/Lumile superioare/Nu au nevoie de așa ceva/ Această lume și lumile inferioare/ Nu cred explicațiile tale". Blaga era pentru explicație și înțelegere, atâta cât permite Forța Absolută care, redusă la Dumnezeu, poate fi limitativă cultural, știind că există și alte aproximări a ceea ce Lucian Blaga a numit Marele Anonim.

La telefon i-am comunicat că am primit textul său. Dar am considerat necesar să mă duc la Rohia și să-i spun că nu se pune problema cenzurării celor scrise de el. Voiam, în același timp, să-i mărturisesc că-mi place comunicarea sa. Îmi doream și o discuție de interes mai larg. La Rohia l-am găsit cu enterocolită în stare acută, dar lucrând la un text de profil religios, în camera sa din Casa Albă. Printre alte lucruri discutate mi-a spus că trebuie să știu că el este în relații bune cu Virgil Ierunca și Monica

Lovinescu de la Europa Liberă. Este sub supravegherea securității deoarece și acum comunică în scris, sau prin mesager, cu cei doi. Mi-a relatat toate acestea pentru a mă gândi dacă nu cumva situația lui îmi va putea aduce neplăceri. I-am răspuns că nu este cazul.

L-am luat cu mașina de la Editura „Dacia" și l-am dus la Sebeș. Eram împreună cu Vasile Sălăjan și soția mea, ce a avut o afecțiune aparte față de părintele Nicolae. Drumul de la Cluj la Sebeș a fost o veritabilă plăcere spirituală. N. Steinhardt era un bun povestitor și a reacționat cu o spontaneitate adolescentină față de frumusețile drumului. În Sebeș l-am instalat la Motel, unde a fost primit cu deosebită atenție de Gheorghe Maniu, directorul Casei de Cultură din oraș, spiritul și managerul Festivalului Blaga, în edițiile de până acum. Chiar în ziua în care am ajuns ne-am deplasat acasă la preotul din Sibișel, părintele Coman. El era la biserica din Petrești, unde oficia Vecernia. Întâlnirea preotului cu părintele Nicolae a fost presărată cu o simbolistică a gesturilor cu totul ieșită din comun. Ne-am întors acasă la preot unde am văzut icoane pe lemn și sticlă, făcute în zonă și o frumoasă bibliotecă Blaga. Totodată, toți cei de față am servit Ballantaine. Ne-am deplasat și la Săsciori unde sora soției mele a făcut clătite cu brânză de oaie, pe lespede.

La Festival părintele Nicolae s-a bucurat de o atenție cu totul deosebită. Succesul lui a fost copleșitor. Aplauzele au continuat minute în șir, încât eu care făceam oficiul de moderator nu am știut ce să fac. Prins de emoții, părintele Nicolae nu și-a revenit ore în șir. Duminecă, atunci când cei veniți la Festival s-au deplasat la Lancrăm, la casa părintească și la mormântul lui Lucian Blaga, părintele Nicolae a intrat în biserică și a participat efectiv la oficierea slujbei.

După vizita la Păltiniș, unde l-am întâlnit pe Constantin Noica, am coborât la Sibiu. Pe Nicolae Steinhardt l-am instalat la hotelul din centrul orașului. La despărțire noi doi ne-am retras de ceilalți pentru câteva minute.

Atunci mi-a înmânat scrisoarea pe care a primit-o de la Mitropolitul Antonie Plămădeală, fiind sigur că o să o folosesc cândva și în favoarea lui. Am considerat-o dovada împăcării Bisericii Ortodoxe cu Lucian Blaga. O împăcare în care Biserica Ortodoxă recunoaște o vină ce a fost reală. Iată scrisoarea ce mi-a înmânat-o părintele Nicolae:

Iubite părinte Nicolae,

Îmi pare rău că răspund atât de târziu scrisorii dvs. din 31.III.1986, dar abia acum i-a venit rândul după întoarcerea dintr-o călătorie și dintr-o suferință la mâna dreaptă. Îmi faceți o cinste deosebită că îmi trimiteți studiul dvs. despre ***Cunoașterea: luciferică ori paradisiacă****, la Lucian Blaga pentru nihil obstat. Nu se mai practică de mult, nici la cei care-l practicau. E cumva ca și la noi: e mai rea cenzura cea de pe urmă decât cea dintâi! Dincolo de toate, lucrarea mi-a plăcut și cred că ar putea merge pe drumul unei posibile împăcări, după ce i s-a trântit în nas lui Blaga o ușă puternică. Nu era însă nici el invulnerabil. Încercarea dvs. de a merge spre o împăcare pe căile unei culturi de dincolo de prejudecăți și de dogme, operată prin subtilități de mare finețe (numai să fie accesibile!) poate face bine. Personal am fost întotdeauna în afara conflictului declanșat odinioară ex cathedra, pentru simplul motiv că mi l-am tradus pe Marele Anonim pe înțelesul în care cred că l-a abordat și Blaga. Dincolo de multele amănunte care l-au despărțit de creștinismul nostru oficial și instituționalizat, el va fi simțit altfel, căutând o ieșire din încurcăturile în care l-a împins o minte puternică și exigentă. Îmi vine greu să cred că s-ar fi catalogat el însuși printre atei. Cu Marele Anonim a fost prieten. Și pentru câți dintre noi, ca și pentru Dionisie Areopagitul, nu este El un Mare Anonim? Atât numai că inima noastră îl simte ca pe o existență vie și îl trăiește dincolo de nume. Blaga a simțit nevoia să-i dea un nume, dar nu i-a schimbat identitatea cea de dincolo de nume...*

Dar acestea sunt lucruri pe care ar trebui să le discutăm odată față către față, fiindcă despre așa ceva gândul își concretizează greu pe hârtie tot ce ar vrea să spună, și inima tot ce simte. Aștept cu nerăbdare să-mi scrieți ce efect a avut conferința dvs.

Cu doriri de bine și binecuvântare,

Antonie

La înmormântare a fost lume multă venită din orașele apropiate și din mediul rural, ce l-a iubit și respectat pe părintele Nicolae. Ploua mărunt și stăteam sub aceeași umbrelă cu d-l Șora, despre care nu bănuiam atunci că peste puțin timp va deveni ministrul învățământului. Am ascultat cu atenție cuvântările celor din ierarhia Bisericii Ortodoxe. Primul care a vorbit, dacă îmi aduc bine aminte a fost P.S. Justinian, fost stareț la Rohia, a dezvăluit motivele pe care le-a declarat N. Steinhardt atunci când s-a călugărit. Printre ele era și toleranța, considerată de el reală și cea mai extinsă în cadrul Bisericii Ortodoxe. Dar, cel ce vorbea ne-a amintit, la început de tot, un pasaj din Noul Testament, pe care întors acasă l-am căutat insistent dar nu l-am găsit. În el era vorba despre doi oameni ce s-au întâlnit și au intrat în vorbă. Unul dintre ei i-a povestit celuilalt despre ce se spune în lume. Anume că s-a ivit un om în Iudeea, numit Iisus, cinstit și cu multe alte calități. Celălalt ar fi replicat sec: cum, un evreu cinstit?

Între timp Dumitru Stăniloae și-a republicat critica sa aspră la adresa ereticului Lucian Blaga. Personal nu pot să nu fiu de partea lui Nicolae Steinhardt care a fost pentru împăcarea Bisericii Ortodoxe cu Blaga, chiar dacă a făcut-o sugerând o interpretare discutabilă a gândirii lui.

(Reprodus după revista **Cetatea culturală**, Cluj-Napoca, anul III, nr. 2(18)/2000)

ALEXANDRU PALEOLOGU

A fost cel mai bun prieten al meu*

Cum s-ar fi comportat oare Nicu Steinhardt după evenimentele din decembrie '89 ?... Pe măsură ce trece timpul îmi pun tot mai acut această întrebare, lărgind evantaiul ipotezelor asupra unor răspunsuri posibile. Fără îndoială că, în primul moment, ca noi toți sau ca foarte mulți dintre noi s-ar fi bucurat, cu atât mai mult cu cât era un tip exaltat care dădea o expresie teribil de zgomotoasă entuziasmelor lui. Era un pesimist în fond - credea că viitorul lumii va fi al comunismului și că nu există nici o formă organizată și capabilă ca măcar să-l pună în cumpănă; credea - și zic eu că nu fără dreptate - că Occidentul este dispus să împartă lumea cu sovieticii așa cum se înțeleg tâlharii la iarmaroc, garantându-și unii celorlalți toleranța și criticându-se doar formal. Era convins că de comunism nu vom scăpa. Dar, probabil, imediat după decembrie '89 ar fi crezut că am scăpat. Fără îndoială însă că și-ar fi dat seama mult mai repede decât mine și sigur m-ar fi ajutat să înțeleg, la rândul meu, că faptul nu este adevărat. Mie mi-a trebuit o perioadă de timp, cam până la jumătatea lui martie 90, ca să-mi dau

---

Alexandru Paleologu (n. 1919) scriitor, unul dintre cei mai mari eseiști români, fost ambasador al României la Paris în 1990, actualmente parlamentar, o prezență activă în viața spirituală a acestui deceniu. A publicat prima carte (*Spiritul și litera*), la câțiva ani de la ieșirea din închisoare (1970). Au urmat: *Bunul simț ca paradox* (1972), *Simțul practic* (1974), *Treptele lumii sau calea către sine a lui Mihail Sadoveanu* (1978), *Alchimia existenței* (1983) ș.a., recenta sa carte fiind *Politețea ca armă* (Dacia 2000).

* Intervenția lui Alexandru Paleologu la masa rotundă organizată la 5 august 1992 de Inspectoratul pentru cultură al județului Bistrița-Năsăud având ca temă evocarea personalității lui N. Steinhardt

seama că, de fapt, nu scăpasem de comunism. Evenimentele din decembrie '89 au fost, pentru mulți dintre noi, atât de exaltante, ne-au dat euforia și mai cu seamă ne-au restituit sentimentul demnității și al onoarei, făcându-ne să nu ne mai fie rușine că nu eram ca polonezii, ca ungurii (ce fel de nație puteam fi noi, care răbdam la nesfârșit, imbecilitatea, impostura, umilința și mai cu seamă ridicolul ?) încât ne-a făcut să nu vedem ce se petrecea.

Eu am putut să-mi dau seama (dar numai după câteva luni, fiind în Franța – cum se știe – și privind televizorul care relatează mult mai exact și fără participare afectivă) de punerea în scenă, de spectacolul grosolan și flagrant care s-a jucat în fața lumii întregi, în care, într-o manieră simplistă, s-a confiscat insurecția, păstrând structurile comuniste și personalul comunist, și care s-a mulțumit doar cu eliminarea celor doi tirani deveniți incomozi.

Nicu Steinhardt poate că ar fi văzut mai repede decât mine: el avea din capul locului un fel de prevenire și pentru asta eu l-am judecat de multe ori că nu e obiectiv; avea un fel de înclinație neîncrezătoare în șansele democrației.

Pot să spun că Nicu Steinhardt a fost cel mai bun prieten al meu, cel mai apropiat; cu el am avut cele mai multe lucruri în comun, chiar și certuri. Pentru mine rămâne o întrebare continuă: ce ar fi zis Nicu despre ceea ce vedem și trăim. Și nu cred că sunt în stare să formulez o ipoteză plauzibilă pentru că el se afla în fața unei alternative care nu-i era co-naturală. Deși în decursul vieții a evoluat către ortodoxie (s-a botezat în închisoare și apoi, la ieșire, nu imediat, ci după un timp de reflecție, de autoscrutare s-a călugărit) el avea o formație primă-voltairiană, individualistă, critică, sceptică și, mai cu seamă, orientată spre aspectul rizibil al vieții. Era un om cu care se putea râde extraordinar, dezlănțuit; avea simțul comicului, al ridicolului, al replicii amuzante și al formulării malițioase, simț pe care și l-a păstrat până la sfârșit. Dar, pe de altă parte, era profund marcat de experiențele trăite, nu de el în mod special, ci de toată colectivitatea românească și estică în general. Trăiam sentimentul că în cei 50 de ani de comunism s-a creat între țările din Est – indiferent cât de divergente, de diverse și de incongruente ar fi fost originea, istoria și mentalitatea lor – o comuniune profundă; dobândisem un cod comun prin care ne recunoșteam – un fel de limbaj al păsărilor – în care puteau fi reperate atât deriziunea cât și patosul teribil, patosul existențial. Nicu Steinhardt nu a fost doar martorul, ci și victima unei suferințe îngrozitoare, o suferință pe care o știa multiplicată la o scară incredibil mai mare, o suferință care, pentru atâția oameni nevinovați, a început la Ialta și Teheran, când niște oameni de stat occidentali au făcut cadou, fără nici o constrângere de nici o natură (nici economică, nici politică, nici militară), din pur capriciu doar, din pură poftă de a-l seduce pe Stalin și de a vedea zâmbetul lui misterios, enigmatic și cinic, acei oameni deci, au făcut cadou pentru o jumătate de secol viețile a sute de milioane de ființe umane din Estul Europei și din alte zone extraeuropene. Este știut că în trecutul istoriei – mai îndepărtat sau mai apropiat – întotdeauna împărțeala lumii s-a făcut pe spinarea popoarelor. Eu am citit recent, pentru a nu știu câta oară, o carte extraordinară, care, pe mine, în tinerețe m-a format: *Candide* a lui Voltaire. Acolo se poate vedea cum ordinea, echilibrul, constituirea lumii și a valorilor europene stau în chimia unei nesfârșite și inimaginabile serii de nenorociri, dezastre, cruzimi, orori și cinisme. Voltaire scria acest lucru la o mie șapte sute șaizeci și ceva, pe experiența istorică de atunci. Dar de atunci încoace, câte nu s-au întâmplat ?

Prin urmare, dispoziția noastră către comic, către deriziune, către amuzament, către ironie se simțea vinovată față de gravitatea și oroarea trăite de toată omenirea, și cu atât mai mult de oameni din apropierea noastră. De pildă, îi povesteam lui Nicu Steinhardt despre o persoană pe care el nu a cunoscut-o. O femeie care, în 1945, avea 56 de ani și care a fost închisă, dându-i-se drumul

după doi ani. Se numea Adriana Georgescu. Era şefa de cabinet a generalului Rădescu. O tânără femeie foarte frumoasă, foarte graţioasă, care făcea cronică de cinematograf şi care era, mi se pare, avocată. Provenea dintr-o familie din mica burghezie bucureşteană, cu educaţie bună, pe care această categorie se străduia s-o dea odraslelor ei (am avut întotdeauna o mare admiraţie pentru mica burghezie în general şi pentru cea românească în special). Această femeie modestă, care trăia cu confortul şi cu agrementul accesibile cuiva care munceşte şi care poate să-şi ofere, până la o anumită limită, un palier mai ridicat al standardului de viaţă, a fost arestată şi este printre primele victime directe, personale, ale lui Nicolschi. La începutul acestui an, revista „22" a publicat un fragment din cartea ei apărută în Franţa în 1951-52 – *La început era sfârşitul* – o carte care atunci nu avea nici o şansă să convingă opinia intelectuală franceză din epocă. Pentru toţi existenţialiştii şi intelectualii stângişti opoziţia anticomunistă din Est nu era decât terorism fascist. Sartre este autorul formulei: un anticomunist este un câine. Deci, pentru ei Adriana Georgescu era o căţea. La fel cum o tratau şi Nicolschi şi gardienii de la siguranţă. Pe această femeie am întâlnit-o după ce a ieşit din închisoare; nu se cunoştea nimic pe figura ei. Era doar mai tăcută. În fragmentul apărut în „22" ea relatează primele momente ale arestării şi începutul torturii: în afara de tortura cotidiană, executată direct de Nicolschi sau sub supravegherea lui, mai avea loc noaptea licenţa oferită gardienilor de a abuza de femeile închise. Ea, Adriana Georgescu, aştepta să vină ziua cu bătăi, torturi, numai să înceteze oroarea din timpul nopţii.

Am discutat foarte des cu Nicu Steinhardt despre acest caz, cutremurându-ne că el nu este decât unul din sutele de mii – şi, cu siguranţă, mai mult pentru toată zona în care a operat „umanismul" socialist. Nu mai puteam continua să râdem şi să glumim, să fim spirituali, când aveam tot timpul conştiinţa acestor lucruri care s-au întâmplat şi se mai întâmplau încă.

Mi-aduc aminte cum, într-o perioadă mai veche, Nicu şi cu mine eram amatori de libaţiuni şi voluptăţi gastronomice pe care ni le ofeream de câte ori puteam. Dar, cu vremea, el, cu bolile lui reale sau imaginare, apoi cu ascezele pe care şi le-a impus, a devenit mult mai auster. Spunea: nu-mi mai tihneşte. În momentul când se petreceau ororile din Cambodgia l-am auzit: cum putem noi să stăm, să bem, şi să ne amuzăm, să pomenim pe Proust şi pe Mallarmé, pe Moliere şi pe Racine, şi pe Goethe când se întâmplă tot ce se-ntâmplă după modelul Adriana Georgescu ? Cazul acelei femei rămăsese pentru noi un punct de referinţă.

Dar, pentru că memoria este o însuşire nu numai de aducere aminte ci şi de uitare, având funcţia de a oblitera din când în când în ceea ce conştiinţa reţine, continuam să ne vedem cu toată bucuria pentru cultură, pentru citatele din autorii care ne erau dragi, pentru plăcerea de a citi cu glas tare din Cioran şi Ion Ghica; rămăsese plăcerea conversaţiei şi a vorbelor de spirit şi a râsului dezlănţuit, stopată mereu însă de prezenţa în conştiinţă a lucrurilor ştiute. În ciuda acestor obsesii din ce în ce mai dramatice, mai patetice şi mai disperate, era posibilă în continuare varianta amuzantă şi binedispusă a vieţii şi a spiritului şi a culturii pentru care Nicu Steinhardt avea un talent uriaş. El avea putinţa de a sintetiza şi a formula ambii versanţi ai vieţii noastre contemporane: aspectul spiritual, comic şi amuzant al existenţei, şi pe cel al dramei istorice pe care o trăiam.

În 1972 mi-a adus manuscrisul *Jurnalului Fericirii*. Până atunci eu îl admiram foarte mult pe Nicu şi pentru ce scria şi pentru ce spunea şi pentru disciplina lui mentală. Dar cartea aceea, când am citit-o, într-o noapte şi în ziua următoare, mi-a tăiat răsuflarea. L-am chemat şi i-am spus: măi, Niculae, toată lumea ne ştie că ne batem pe burtă, că-mi permit să te bat pe burtă, că-ţi vorbesc ca unui egal, uneori te şi admonestez sau chiar te iau în râs. Rămânem aşa, că aşa ne ştie lumea. Dar, în realitate, afe-

rim ! Eşti la ora actuală, probabil, dintre toţi scriitorii români trăitori, cel mai mare.

Există în această carte, *extraordinară* după opinia mea, un detaliu pe care nu l-am remarcat decât la ultima lectură. Cum se ştie, capitolele încep cu acele dialoguri incoerente care erau fondul sonor al celulei din închisoare şi într-o cronologie supusă unui du-te vino, nu capricios, ci care ţine realmente de referinţele unei conştiinţe rememorative. Apare astfel o familie de prin anii treizeci şi ceva, o familie burgheză evreiască intelectuală, cu fete care cântă la pian, care au citit Bergson şi în care conversaţia era aura unei societăţi foarte distinse şi cultivate. Nicu Steinhardt era prieten cu astfel de familii (păstrez încă prin sertare nişte testimonii fotografice de la nişte baluri unde Nicu, în frac şi cu o floare la butonieră, îşi strecoară capul printre braţele unor doamne cu decolteuri; o figură de drăcuşor obraznic, trădând spiritul paradoxal provocator. O altă fotografie în care Nicu, tot în frac, dansând cu o bătrână doamnă copleşită de diamante sugerează toată implicaţia parodică).

La sfârşitul *Jurnalului* autorul îşi revede prietenii de odinioară: dintr-o cauză explicabilă şi justificabilă, a nazismului, unii evrei au aderat la partidul comunist de atunci, devenind demnitari sau oameni bine plasaţi sau ofiţeri de securitate. Apoi, menţinându-se sau nu pe aceste poziţii, unii au plecat în Israel, alţii s-au retras dezamăgiţi acasă, alţii au avut rude arestate şi condamnate. În întâlnirea din final sunt trecute în revistă experienţele triste pe care mai toţi le-au avut şi aici apare o propoziţie scurtcircuitantă: *pe Calmanovici l-au împuşcat.* Este o buclă care închide formidabil toată această formidabilă epopee. Calmanovici a fost victima propriei sale cariere eronat plasate. Dar ce percutant este acest *l-au* ! Asta este concluzia lui Nicu Steinhardt. Asta este cauza pentru care a înţeles să găsească în Biserica ortodoxă română împăcarea inimii şi a gândului lui. Este, în cele din urmă, biletul de avion de la Bucureşti la Baia Mare şi de acolo la Rohia.

IOAN PINTEA

I. Prin celălalt spre sine

Zilele şi săptămânile pe care le-am petrecut cu N. Steinhardt la Rohia fac parte dintr-un timp al taifasului (mult i-a plăcut acest cuvânt). O vreme, mai bine-zis, a dialogului liber, a convorbirii spontane, de multe ori fără retuşuri curăţitoare şi necontrolată de îmbrobodiri culturale stânjenitoare, în care m-am regăsit – uneori cu uimire altfel, alteori întreg – pe mine însumi. Mi-am dat seama din prima zi – era în decembrie, la Beclean, când, împreună cu devotatul meu prieten Radu Săplăcan, îl însoţeam de la gară înspre întâlnirile „Saeculum" în paşi bukovskieni – că niciodată acest om nu va putea fi pentru mine Nicu Steinhardt (propunerea venise la masă, între un ceai, câţiva biscuiţi şi puţină brânză), ci Părintele Nicolae. Erau acestea apelative care (am constatat nu peste mult timp) nu-mi dădeau aere de ucenic, ci de mai tânăr prieten, de mai june amic, de însoţitor pe cărările umblate, dar nebătătorite ale spiritului. Eram oarecum ocrotit spiritual. Nu absolvit de greşeli, rătăciri, dar dispus să învăţ cum clemenţa, rigoarea şi spaima conlucrau nestingherit între cultură şi teologie, între Occident şi Răsărit, între cardinalul Lustinger şi Vasile de la Poiana Mărului.

Pentru un tânăr care era haotic în a-şi alege prietenii şi duşmanii, nepregătit încă a înţelege diferenţa spe-

---

Ioan Pintea. Poet (*Frigul şi frica. Poeme*, Dacia, 1992, *Mormântul gol*, Dacia, 1999), s-a format spiritual sub influenţa lui N. Steinhardt a cărui operă, în cea mai mare parte, a îngrijit-o şi a publicat-o cu competenţă şi dăruire. Recent, la Editura Dacia a publicat, sub titlul *Ispita lecturii*, eseuri ale lui N. Steinhardt apărute în diferite reviste şi pregăteşte o ediţie a eseurilor publicate de Steinhardt în *Revista Fundaţiilor Regale*.

cifică a valorilor, bâjbâind şi bâlbâindu-se între ale poeticului şi poieticului, lecţiile predate de N. Steinhardt în aer liber şi într-un mod cu totul practic – analizele pe textele clasicilor şi contemporanilor, ori pe propriile noastre texte scrise proaspăt în acele zile în care eram împreună, ori pe firele de iarbă, paltinii, icoanele şi tot ce vine „greu de priceput omului" (Eugen Ionescu) – însemnau, înainte de toate, o chemare a celui mai tânăr înspre ordine. O replică dată dezordinii atotzdrobitoare de Guglielmo din Baskerville lui Adso din Melk. Un cuvânt bătrânesc.

Din această cauză, starea de criză, voinţa de-a ieşi din dezordine, drumurile mele la Rohia, la Părintele Nicolae, singur, cu soţia şi fetiţa, cu prietenii – s-au transformat într-o statornicie a pelerinajului. De fiecare dată, ca un fel de prolog la dialogurile care urmau în chilie ori pe terasa de la „Casa Poetului" era indispensabil pentru pregătire – un fel de gimnastică a cuvintelor, fără tumbe şi căderi spectaculoase, dar înscriindu-se într-o sportivitate a spontaneităţii–drumul pe jos de la Paraclis prin pădurea de fagi care urca pe dealul Rohiei înspre Lighet. Ne aeriseam cu bună-ştiinţă (el răspunsurile, eu întrebările) în doi. Lighetul era poiana în care ne odihneam şi surâdeam la gândul că priveliştea din faţa noastră era, de fapt, una comună şi deloc sărbătorească: defrişări de pădure, iarbă cosită, grajduri în construcţie, colibe pentru ciobani. Sărbătorescul începea de Sus în Jos (nu altfel era la Blaga), din vârful dealului înspre mijlocul luminişului din pădure unde turlele mănăstirii îl atrăgeau, îl contopeau, îl absorbeau cu sfinţenia părinţilor de aici. Adus puţin de spate, cu bastonul nesigur, cu „barba de duhovnic şi general ţarist" (cum l-a portretizat prietenul său bun Alexandru Paleologu), N. Steinhardt ieşea întotdeauna parcă pregătit să escaladeze–cu altă dârzenie şi alt curaj–un spaţiu binecunoscut de primitor şi primejdios–dealul dinspre Lighet. Ieşeam împreună la o promenadă premontană. Aici era momentul când povesteam nestingheriţi (cum a vizionat la Paris filmul lui Zefirelli **Iisus din Nazareth** împreună cu Virgil Ierunca, cum e cu traducerea lui Caraion – şi a lui N.S. – din Malcolm Lowry, cum e cu tatăl său decorat cu Virtutea Militară în luptele de la Mărăşeşti, cum e cu accidentul de la Paris şi spitalizarea făcută de Eugen Ionescu, cum e cu refuzul de-a intra pentru totdeauna într-o mănăstire benedictină, cum e cu hotărârea de a rămâne pentru totdeauna într-o mănăstire ortodoxă).

Povesteam mereu, discutam *„a batons rompus"*, dar, mai ales, tăifăsuiam. Atmosfera Escorialului şi a lui Unamuno era nu o amintire de lectură, ci o anamneză parcă maramureşeană. Îl vizitase nu demult pe Constantin Noica la Păltiniş. Era uimit de vitalitatea prietenului său. Cu câtă libertate vorbea despre filosofie, teologie, matematică, fizică... Nu demult primise o scrisoare mateină de la Alecu Paleologu, plină de adevăruri şi de sinceităţi: îmi recita pasaje întregi. Uneori râdea, introducând câte un respiro în discutarea unor teme serioase, fundamentale, prin anecdote din Şalom Alehem, Brăescu, ori din diverse publicaţii occidentale. Era ceva din Petre Ţuţea în Părintele Nicolae (sau ceva din N. Steinhardt în Petre Ţuţea?). Când am citit, nu demult, un dialog cu acest „Socrate al Bucureştiului", mi-am dat seama că nu m-am înşelat. Gorbaciov şi **Tehnica** loviturii de stat, dezbătute, citate şi citite în acelaşi mod. Ţuţea şi Steinhardt. Era şi ceva din Zinoviev. (Ori în Zinoviev din Părintele Nicolae?). Tinereţea bătrânului monah era exemplară. Vremea tinereţii generaţiei sale nu apusese. Se bucura. Toţi (Paleologu, Noica, Ţuţea, Şora) erau înconjuraţi de tineri. Deveniseră un fel de maeştri, guru, înţelepţi. Tinerii îi alegeau pe ei, ei alegeau tinerii, nu se ştie. Important era că se aflau şi se află împreună. Seara îmi citea texte pe care nu putea să le publice (îmi amintesc de **Trei soluţii**, despre care îmi spunea că a fost transmis la Europa liberă sub numele Nicolae Niculescu), eseuri pregătite pentru publicare, citeam împreună fragmente din

Proba labirintului (dintr-o traducere dactilo a Doinei Cornea). Într-una din seri (după un Mozart la Părintele Iustin, starețul mănăstirii), ne-am întors în chilie și i-am citit eseul meu despre **Apostol Bologa și Sfântul Apostol Pavel**. A urmat o întreagă dizertație despre sentimentul religios în proza lui Rebreanu. Îmi spunea că fragmentelor din manuscrisul meu **Frigul și frica** li se potrivește de minune „fidelitatea" Caraion-Rilke. Prefațându-le (în dublă variantă) mi-a surprins o altă dimensiune: a tragicului, a religiosului bine temperat. Mă „răsfăța" (ca să folosesc un cuvânt cu care mă acuza el pe mine). Nu credeam că versurile mele se pot ridica la un comentariu steinhardtian.

Din întâlnirile mele cu N. Steinhardt am învățat că efectele, exaltarea, grandiosul, solemnitatea, exuberanța și patetismul (ca să folosesc cuvintele unui titlu pe care eseistul l-a dedicat lui Geo Bogza) se pot transfigura cu ajutorul credinței într-o ordonare a trezviei. Trezvie care, însemnând nu numai trezire, ieșire din somnolență, părăsirea nocturnalici, deschidea particularul printr-o modalitate inițiatică înspre echilibru și dreapta judecată. Părintele Nicolae nu exagera, deși folosea adeseori hiperbola. Toate le măsura *cum grano salis*. Patristica și filosofia, Rudyard Kipling, Soljenițîn, Churchill și **Dumnezeu s-a născut în exil**, filmele lui Pița, Dancliuc, Fellini, plastica și arhitectura, sculptura, poezia, Mozart și Sergiu Celibidache etc., au alternat în dialogurile (nu toate consemnate) de la Rohia, într-o bucurie a regăsirii vecinătății-vecinătatea valorilor care nu se contrazic.

Octombrie 1992

II. De la „burghezul proletar" Steinhardt la monahul Nicolae

După cum bine știm, N. Steinhardt își face debutul în literatură cu un volum de sorginte parodică intitulat **În genul tinerilor** și semnat cu pseudonimul **Antisthius.** Ce știm mai puțin este că la apariția cărții, într-o notă publicată în revista „Criterion", Mircea Vulcănescu devine extrem de aspru cu această provocare „burgheză", cu „spiritul ștrengăresc" practicat de tânărul N. Steinhardt. Atitudinea lui Mircea Vulcănescu, filosof autohton, venind din/și reprezentând direcția filosofiei naționale dă, să spunem, peste nas îndrăznelii lui N. Steinhardt de-a lua în bășcălie „o generație de oameni autentici" (după Mircea Vulcănescu această generație înseamnă: Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Emil Cioran, Constantin Noica etc.): „Într-o generație de oameni autentici, această drapare a unui sentiment ștrengăresc în toga unei înalte moralități și cumințenii aduce o contribuție neașteptată, de altfel specific burgheză: ipocrizia! Oricum, cartea lui Antisthius se va vinde. Dar nu pentru surogatul de morală pe care-l cuprinde, ci pentru că cei pe care-i parodiază au succes. E, firește, și aceasta o comportare, tipică de burghez. Să exploatezi succesul altora. Dar e o comportare pe care o practică și proletarii". Poate Mircea Vulcănescu are dreptate, poate are dreptate N. Steinhardt. Cert este că prefața din **În genul tinerilor** recuperează pentru moment instrumentarul criticii maioresciene. Nu întâmplător ea pulverizează ocazional mitul înțelepciunii cu orice preț. Înfățișarea și parada seriozității fudule și de ce nu „beția de cuvinte" a tinerei generații interbelice. Se pot afla o mulțime de sensuri notiței acesteia din „Criterion", precum se pot afla , așișderea, cărții acesteia de debut semnată Antisthius. Importat pentru mine, pornind de la acest episod evocat, este însă altceva, este de fapt punctul de ruptură, transcenderea, „escalele în timp

şi spaţiu" definite de destinul operei şi vieţii lui N. Steinhardt. Ambele stând sub semnul paradoxului. Între comportarea „proletară" şi burgheză din **În genul tinerilor** şi, să zicem, comportarea creştin-ortodoxă din **Dăruind vei dobândi** stă scrisul şi convertirea lui N. Steinhardt. Între Antisthius şi Monahul Niculae. Neseriozităţii, artefactului, happeningului, jocului în sine promovat de spiritul libertin al lui Antisthius, i se opune, în **Între viaţă şi cărţi**, **Critică la persoana întâi**, **Jurnalul fericirii**, **Prin alţii spre sine**, duhul înţelepciunii lui N. Steinhardt.

Redescoperim, aşadar, în viaţa lui N. Steinhardt o luptă permanentă a lui Pavel cu propriul Saul, iar în scrisul său o întoarcere a uneltelor, înspre o zonă neaşteptat de autohtonă, de vulcanesciană, de românească. Falsul idealism (şi în viaţă şi în scris) a trecut, s-a topit într-o regăsire ordonatoare a valorilor recuperatoare pentru insul convertit: duhul naţional şi creştinismul asumat. Fără să fim protocronişti, fără să aducem în discuţie teoria lui Nae Ionescu despre ideea de român şi bun român, vom spune că N. Steinhardt provoacă prin cărţile lui şi viaţa lui o stare de splendoare, de admiraţie în vacuumul sentimentului românesc al iubirii de sine, ca să parafrazez pe domnul Luca Piţu „Pentru mine, spune N. Steinhardt –, creştinimea se confundă cu o poveste de dragoste; o dublă îndrăgostire: de biserica creştină şi de neamul românesc". O mărturisire sinceră, care la nivelul scriiturii, al aprecierii operei de artă, are corespondent într-un articol emblematic din **Incertitudini literare** intitulat **Romancieri serioşi şi neserioşi**. În acest text, N. Steinhardt îi dă el peste nas lui Antisthius: „Intervenţiile acestea, luarea aceasta în râs, tonul acesta de continuă dare pe faţă a operaţiei (de iluzionism) vădesc, ce-i drept, o puternică sinceritate şi o mai realistă demascare a sforilor meşteşugăreşti. Ele prezintă şi un inconvenient – îi strică cititorului o parte din bucurie, din vraja resimţită în cursul citirii". N. Steinhardt nu se adaptează fenomenului românesc, ci îşi asumă cu responsabilitate creştină acest fenomen. Pentru el, de data aceasta, ceea ce este clasic este şi sănătos, ceea ce este cu adevărat naţional este şi ortodox, revărsându-se cu toată sinceritatea în textul pe care tocmai îl scrie. Dilema există, însă ca este depăşită de admiraţia pe care autorul o socoteşte deopotrivă geamănă, siameză cu adevărul şi realitatea. Eminescu, Blaga, Coşbuc, Titu Maiorescu, Pârvan, Nae Ionescu, Constantin Noica, Mircea Eliade, nu mai puţin **Miorița** şi **Meşterul Manole** sunt teme care – aşezate în disputa dintre naţionalişti şi antinaţionalişti – (a se vedea cartea cu acelaşi titlu, îngrijită de Gabriel Andreescu, Editura Polirom, Iaşi, 1996) ar da un echilibru satisfăcător şi mulţumitor ambelor tabere. Pentru N. Steinhardt, Eminescu „e o reflectare globală a unei matriţe stilistice naţionale". Blaga „e mai ales un strălucit exponent şi explorator a ceea ce s-a numit „fenomenul românesc", pe care l-a înţeles şi intuit ca nimeni altul, poate mai viu, mai sintetic, mai pitoresc, mai ingenuu decât Iorga, Pârvan, Caragiale etc. Formula „spaţiu mioritic" e invincibilă şi sortită neuzării, e mitică, metaforică şi legendară, totodată gravă şi bonomă, simplă şi împărătească, bătoasă şi cuminte, **Miorița** – nu e un refugiu în resemnare, în poezie, în fabulaţie; e înţeleptul şi binesocotitul recurs la realitatea unor splendori îndeobşte ocultate celor ţinuţi în vâltoarea vieţii surde şi oarbe" etc., şi exemplele ar putea continua, mai ales cu eseul **Secretul Scrisorii pierdute**, îndrăzneţ şi controversat în ceea ce priveşte asaltul inedit dat de N. Steinhardt asupra unei teorii consacrate deja în ceea ce priveşte teatrul, momentele şi schiţele lui I.L. Caragiale. Făcând o paranteză, facem şi un îndemn la lectura cărţii semnate de I.L. Caragiale: „Nimic fără Dumnezeu". Tot ceea ce apreciază N. Steinhardt poate fi astăzi cu foarte mare dezinvoltură repudiat, însă nu poate fi anulat. Autori serioşi ori neserioşi, clasici sau postmoderni, în cele din urmă sunt absorbiţi de comentariul steinhardtian fără discriminare. Însă ceea ce surprinde

este faptul că asumarea şi comunicarea sentimentului naţional la N. Steinhardt nu este un mesaj al unui conservatorism naţionalist, ci, mai presus de toate, discurs asupra unei idei şi teme naţionale vii, purtătoare de sensuri şi semnificaţii uneori greu acceptabile de admiraţia leneşă. Cât a fost de iudeu sau cât a fost de român N. Steinhardt, nu ne este îngăduit nouă a comenta. Dar că a iubit şi şi-a asumat, prin trăire şi convertire, duhul naţional este dincolo de orice îndoială. Nu demult, în revista „Apostrof" de la Cluj, Alexandru Sever, cu un efort disperat şi ostenit, încerca să demonstreze, fără prea mari argumente, că încercarea lui N. Steinhardt de-a deveni român a fost, de fapt, un eşec; el a rămas în cele din urmă tot un evreu. Îmi pare rău că trebuie să-i amintesc aici domnului Alexandru Sever că uită sinceritatea convertirii lui N. Steinhardt. Şi chiar dacă ar fi aşa, domnul Alexandru Sever ar trebui să-şi amintească, să nu uite cuvintele Sfântului Apostol Pavel, că o dată devenit creştin insul, omul evreu nu mai contează, tăierea împrejur sau netăierea împrejur nu mai are semnificaţie şi chiar dacă ar fi aşa, „mântuirea o avem prin evrei", potrivit gânditorului Leon Bloy, iar potrivit lui Ţuţea „Iisus Hristos nu era din Fălticeni".

Trecând însă peste toate acestea, vom spune că Antisthius a devenit, deodată cu generaţia lui strălucită, generaţia lui de „oameni autentici", un admirator (fără ipocrizie!), de nu şi, mai mult, un fidel şi devotat iubitor al operei lui Mircea Vulcănescu, cel care în „Criterion" îl numea cu dezinvoltură drept „burghez" şi „proletar".

ADRIAN POPESCU

„Omul interior"

Venea, de obicei, spre sfârşitul săptămânii şi devreme la revista *Steaua*, în clădirea vecină cu Arhiepiscopia Ortodoxă (a Vadului şi Feleacului, nu doar a Clujului). Trecuse mai întâi pe acolo, sau urma să treacă. Figura agilă, subţirică, distinsă, de vechi domn interbelic era înfrumuseţată de barba monahală. La Rohia era preţuit cum se cuvine, portul şi caracterul, exteriorul şi interiorul se armonizau perfect la „Monahul Nicolae". Care (ni se spusese) organizase biblioteca mănăstirii, neuitând nici de cărţile noastre, ale „steliştilor", care îl admirau şi-i aşteptam harnicile, ritmicele colaborări când despre o expoziţie de pictură tânără, când despre Istrate Micescu şi verbul său hugolian, oratorul celebru în epocă. De câteva ori „materialele" sale, făcând elogiul demnităţii şi libertăţii de pe poziţiile unui creştin autentic, deci, cu vocaţie eroică, nu au trecut prin filtrul cenzurii. Am încercat şi a doua oară, dar răspunsul a fost tot nu.

Îmi plăcea conversaţia neprotocolară, de la învăţăcel virtual (nu real, ca Ioan Pintea) cu maestrul posibil cu ovvo modern, care era Nicolae Steinhardt. Îl găseam plin de căldura credinţei care se adaugă profunzimii experienţei din detenţie şi gustului şi talentului său. Îmi plăcea omul Steinhardt şi, împreună cu poetul Teohar Mihadaş, l-am cunoscut pentru prima dată în salonul Cli-

---

Adrian Popescu (n. 1947). Poet, prozator şi eseist, membru fondator al revistei clujene *Echinox*. Debut cu volumul de poezii *Umbria* (1971). Au urmat: *Focul şi sărbătoarea* (1975), *Curtea medicilor* (1979), *Proba cu polen* (1984), *Călătoria continuă* (1989). În ultimul deceniu s-a manifestat mai mult ca prozator (*Tânărul Francisc*, 1992, *Cortegiul magilor*, 1996) şi eseist (*Spuma şi stânca*, 1991) etc.

nicii Medicale I din Cluj. Pe noptieră avea o carte de rugăciuni („de la prietenul meu, Dinu Pillat", ne spusese cu o mândrie, sfioasă totuşi). Ce să-i aducem bolnavului nostru. „Biscuiţi simpli, de 1 leu, fără lapte. Pentru postul de vineri." „Atât ?" „Numai atât şi e bine".

Moartea neaşteptată a lui Nicolae Steinhardt m-a întristat peste măsură, un reper moral, un părinte şi un frate în Domnul se ducea la Domnul, lăsându-ne singuri în lumea tot mai cenuşie şi ameninţătoare a nopţii totalitare. Tinerii care îi urmăreau articolele curajoase şi despre care scrisese cu generozitate simţeau (resimţeau) golul lăsat de un interbelic cu har şi trăire creştină manifestate fără teamă. O lumină de candelă vie se stingea (fizic) la Rohia, devenită pentru mine, asemeni Păltinişului (pe alt palier ideatic), un simbol al spiritului liber.

Înmormântarea acestui scriitor-călugăr ortodox s-a făcut cu nu puţine măsuri restrictive din partea autorităţilor comuniste, care îl toleraseră. Au venit la Rohia îndoliată prietenii săi mai vechi dintre care mi-l amintesc pe Dl. Alexandru Paleologu (şi pe fiul său), pe mai tânărul (atunci) Sorin Dumitrescu şi pe Rodian Galeriu, dintre cei noi. Poate şi alţii din Bucureşti. Memoria mea îi reţine pe aceştia. S-ar fi cuvenit să vorbească la adunarea omagială, funebră, distinsul, desăvârşitul intelectual Al. Paleologu. Nu i s-a permis. Am vorbit eu, nevrednicul, citind un text din revista *Tribuna*, unde îi făceam, celui care stătea acum în sicriul simplu, un portret de maestru al unei formule originale culturale şi, în acelaşi timp, creştine. Unde cultura şi credinţa se întrepătrund. Am vorbit, prin perdeaua unui început de ploaie, sub un cer noros, la locul proaspăt săpat, în care urma să fie coborât corpul marelui nostru prieten, mai înţelept decât noi toţi, care îl iubisem şi mai încrezător în Providenţă, mai mult decât în oamenii zilei. Şi Alexandru Vlad, care făcea fotografii cu anume grabă disperată şi febrilul Virgil Bulat (căruia îi fusese el, în detenţie, o călăuză „virgiliană"), tăceam, simţind eternitatea clipei. La un moment dat pri-

virile ni s-au întâlnit tuturora, grăitoare. Câţiva inşi în haine de piele ne priveau cu suficientă atenţie pentru a ne da seama toţi, instantaneu, cine sunt. Nu a comentat nimeni, ştiam că Nicolae Steinhardt deranja prin mărturia sa creştină şi acum. O lumină în densul întuneric al nopţii, un pâlpâit care se reaprinde, uleiul e curat, viaţa plină de iubire; amintirea lui statornică. Cine l-a întâlnit măcar o dată, vorbindu-i (sau numai privindu-l) nu l-a îndrăgit ? „Omul interior", de care vorbesc misticii şi pe care Mihai Şora îl apropie de sensibilitatea noastră modernă, se întrezărea în făptura ageră a monahului din raiul terestru al Rohiei iubite.

NICOLAE ROŞCA

Călătoria întreruptă

La invitaţia mea de a mă onora cu o vizită acasă, cât mai curând, îmi răspunde că va veni cu toată plăcerea, dar nu luna viitoare înaintea Paştelui, când va pleca la Bucureşti cu avionul şi când promisese deja că va adăsta pentru o noapte, mai vechiului său prieten şi coleg al nostru, prof. C.V.

Dar n-a fost să fie...

În 30 martie 1989, „monahul Delarohia", nume cu care şi-a semnat o parte din ultimele scrieri, este adus cu ARO-ul mânăstirii la Baia Mare şi trage acasă la prof. C.V., urmând ca a doua zi să zboare spre Capitală, unde îl preocupa, printre altele, şi o nouă carte aflată sub tipar. Dl prof. C.V. a fost însă nevoit să-l transporte, cu propria maşină, de urgenţă, la Spitalul Judeţean, căci distinsul său

---

Nicolae Roşca – Profesor băimărean de limba şi literatura română, colaborator la cotidianele din judeţ cu eseuri de istorie literară, evocări etc.

oaspete suferise un atac de cord. Este imediat internat la cardiologie, unde primeşte bune îngrijiri. Călugărul savant, încă lucid, o roagă pe asistenta de salon să aprindă lumânarea pe care o adusese cu el şi să-i citească din cartea de rugăciuni, de la pagina cu semnul de carte pus de el din vreme. În acest răstimp, dr. M., cardiologul, trimite o altă asistentă a sa, la secţia RTI, să ceară de la dr. N.H., de gardă atunci, medicamentul X, singurul care ar mai putea ameliora starea distinsului pacient. Cardiologul îi spune asistentei trimise să precizeze la RTI că se solicită medicamentul respectiv pentru o personalitate, aflată într-o situaţie critică.

– „Nu mai am niciunul", a răspuns dr. N.H., fiind convins că este iarăşi vorba de vreo perso-nulitate a „iepocii".

În acest scurt răstimp lumânarea pâlpâia, asistenta de salon citea, iar părintele Nicolae se săvârşea senin, simplu, creştineşte.

Era vineri, iar a doua zi vestea morţii monahului se răspândi discret şi iute. Aflăm că înmormântarea va fi duminică, „la Rohia în deal" (Expresia, conspirativă atunci, e a colegului prof. A.G.B., care a utilizat-o într-un inspirat şi riscant anunţ de deces, publicat în numărul următor al ziarului judeţean unic). Prin osârdia lăudabilă a aceluiaşi distins coleg A.G.B. şi, probabil, a altor cutezători, ce îşi cam primejduiau astfel dosarul, duminică dimineaţa e rânduit să plece, din faţa liceului „M. Eminescu", un autobuz care, contra sumei de aproape 30 de lei, ne va transporta la înmormântare la Rohia, şi înapoi.

Întâmplător, sunt mai demult amic şi aproape consătean cu dr. N.H. şi, într-o vizită pe care, ca pacient, i-o fac, acasă, sâmbătă după amiază, îi vorbesc de sfârşitul lui N. Steinhardt, sugerându-i să vină mâine la înmormântare la Rohia.

„– Doar n-a murit Steinhardt ?! Auzisem de dânsul mai întâi la „Europa Liberă", apoi am citit câte ceva. De multe ori m-am hotărât cu familia să plecăm la Rohia, dar niciodată n-am reuşit... cu treburile... Dar unde a murit ?

– Păi, la voi, la spital, la cardiologie.

– Când ?

– Aseară.

– Nu se poate...! Despre dânsul o fi fost vorba, când şi-a trimis dr. M. asistenta, să-i dau, dacă mai am, medicamentul X ? Şi am răspuns că n-am, căci prea insistent mi s-a spus despre pacient că e o „personalitate". Sunt sătul de personulităţi. Dar, vai, acum mă mustră conştiinţa... poate l-ar fi salvat... De ce nu mi-au spus anume despre ce personalitate e vorba. Mai aveam o singură bucată din medicamentul X... Mâine sunt iarăşi de gardă şi nu pot merge la Rohia, dar îmi voi procura toate cărţile lui şi le voi citi, ca un canon."

Duminică dimineaţa oraşul e liniştit. Cunoscuţii ce se întâlnesc pe străzi îşi vorbesc, parcă, mai şoptit. E 1 aprilie, dar parcă nimeni n-are poftă de păcăleli. Nori grei ameninţă cu ploaia. Se zvoneşte că astăzi cei de pe Scânteii nu sărbătoresc. Ei au împânzit oraşul. Avionul de dimineaţă aduce din capitală personalităţi ca Al. Paleologu, Mihai Şora, despre care aflaserăm la „Europa Liberă" că sunt socotite mari primejdii pentru regim. Ochiul vigilent al securităţii supraveghează nu numai aeroportul, ci şi gara şi autogara şi Rohia.

Trec în fugă pe la internatul liceului meu. Mulţi elevi erau învoiţi acasă. Adun câteva eleve şi le spun despre ce-i vorba, le întreb dacă într-un sfert de ceas pot fi gata pentru a pleca la înmormântare la Rohia.

„– Eu îl cunosc pe părintele Nicolae. Eu sunt din comuna Cerneşti şi aproape în fiecare duminică din vacanţa de vară am mers la Rohia. Ba chiar şi duminica trecută."

Se adună şase fete în straie potrivite, toate fiind, desigur, dintre cele cărora ilustrul defunct li se adresase în dedicaţia pe ultima carte: „... elevilor din clasele X-XII ale Liceului Nr. 6 din Baia Mare, cu dragoste întru Eminescu şi baladele noastre populare..."

În drum spre Liceul Eminescu, cumpărăm câte un buchet de flori, iar în fața autobuzului sunt întrebat de către unii colegi de ce am adus fetele, căci s-ar putea să suferim represalii urâte. Declar că nu eu le-am adus, ci ele însele au venit, dar, dacă e de asumat răspunderea, mi-o asum.

Doamne, cum ne-a sluțit prin înfricoșare regimul care îl ținuse în grele temniți pe părintele Nicolae.

Mulți dintre adulții, prezenți în autobuz, universitari băimăreni cunoscuți, eminenți medici, juriști, profesori, dar și oameni de rând, mulți tineri, mă încurajează și chiar mă felicită pentru ideea de a aduce elevele. Observ apoi că, din proprie inițiativă, mai veniseră trei eleve ale noastre, dintre cele externe. Ele se „sesizaseră din oficiu", cum ar zice aceia care profesează specialitatea de odinioară a celui dispărut.

Autobuzul pornește. Ne simțim priviți din multe părți de către cei de la „Cooperativa „Ochiul și urechea". Începe să plouă, ca preludiu, poate. În Tg. Lăpuș, din nou sunt ațintiți asupra noastră numeroși ochi iscoditori. Dar nu ne oprește nimeni, nici nu ne întreabă nimeni nimic.

Apoi, la „Poarta maramureșeană" de la poalele dealului mânăstirii, tocmai coborau dintr-un autobuz de Cluj cei ce veneau din capitala Ardealului să aducă ultimul lor omagiu părintelui Nicolae. Se desfac îndată umbrelele și îl deosebim mai greu pe A. Marino, A. Popescu (de la revista „Steaua") și alții mulți. Simțeam că sunt în preajmă ochi iscoditori, pe drum, prin grădini, în spatele ferestrelor caselor de peste drum...

Urcăm greu scurtătura piezișă, sub umbrele. Urcând, colegul F.R., doctor în specialitatea sa, astăzi învestit cu mari răspunderi în domeniul îndrumării didactice, îmi dă sfatul ca, dată fiind apropierea mea de mai demult cu N. Steinhardt, să adun cu grijă date, în vederea unor viitoare materiale bio-bibliografice. Căci nu peste mult ele ar putea vedea lumina tiparului... Așa era; prăbușirea aberației comuniste, contra căreia luptase cu sacrificii părintele Nicolae, se apropia cu iuțeală.

Pe platoul din fața bisericuței mânăstirii – câteva jerbe și coroane mortuare. Atrage atenția cea mai mică dintre ele, așezată la mijloc: „Adio, părinte Nicolae ! – Adrian Păunescu". Bardul de la Bârca nu era însă prezent, aflându-se, probabil, cu domiciliu forțat în Pălținișul lui C. Noica, unde îl aruncase dizgrația excesului său de zel, împărtășind, deci, acum, condiția de odinioară a părintelui Nicolae.

Lume destul de puțină la înmormântare. Pe mulți i-a împiedicat, poate, ploaia care cade întruna. Călugării sunt într-o agitație tăcută, pentru a pregăti ultimele amănunte ale înmormântării.

Părintele Nicolae este depus în bisericuță, acolo unde, nu demult, citise psalmii la miezonoptică, ori ținuse strălucitele sale predici. Acum parcă nu numai că se mai aude, dar se și vede adevărul poruncii: „Să nu huliți zicând că D-zeu e drept !"

Fetele mele depun florile lângă inima adormitului în Domnul. Căci pare numai adormit, așa de puțin este schimbat.

Peste câteva momente, modestul sicriu cu trupul neînsuflețit al celui care și-a ales Rohia ca loc pentru veșnicie este adus în foișorul din fața platoului mânăstirii. Un sobor de preoți și călugări, în frunte cu PS Iustinian, episcop vicar al Clujului, fost stareț la Rohia, arhimadritul Serafim, acela care îl tunsese întru călugăr, îi fusese duhovnic și dăduse în primire părintelui Nicolae biblioteca mânăstirii s-o rânduiască, acest sobor va oficia prohodul.

Plouă câinește, iar unii dintre cei prezenți nu și-au luat umbrela. Colegul F.R. îmi sugera discret să mă apropii de Al. Paleologu sau de M. Șora și să le țin și lor umbrela mea. Dar care sunt dânșii, căci nu-i deosebesc ? Eu am într-o mână casetofonul, ca să înregistrez. Când mă apropii de Al. Paleologu, se uită la mine cu îndoială. Nu cumva vreau să-l înregistrez pe dânsul pentru scopuri de siguranța statului...

Slujba de prohod pentru un călugăr este puțin diferită față de cea cunoscută, a laicilor, și durează ceva mai mult.

„– Despre monahul Nicolae se va vorbi cu admirație de-a lungul secolelor. El nu a murit. Cărțile lui vor străbate timpurile" – spune PS Iustinian, evocând principalele momente ale vieții monahale a ilustrului dispărut.

Peste 2-3 ani, după '89, ajuns episcop al reînființatei Episcopii a Maramureșului și Sătmarului, PS Iustinian va dezvălui partea necunoscută a episodului înmormântării monahului DELAROHIA. Ne va mărturisi că, încă din preziua înmormântării, a primit, la sediul episcopal din Cluj (de care aparținea atunci Maramureșul, deci și Rohia), mesaje ferme de la CC, de la CJ Maramureș al partidului, de la Departamentul Cultelor ș.a. să nu participe P. Sa la înmormântare, ci să aibă grijă ca totul să fie cât mai restrâns, tainic, așa cum se face oricărui călugăr obișnuit. P. Sa a procedat însă altfel, cum a crezut de bună cuviință.

Coșciugul modest este apoi dus de călugări spre groapă, în acordurile clopotelor mânăstirii, prietene statornice ale părintelui Nicolae. Groapa este săpată chiar în față, imediat la intrarea în micul cimitir călugăresc. Plouă tot mai tare și, chiar dacă avem umbrele, ne udă până la oase. Plânge, deci, și cerul Rohiei...

La groapă vorbește, cu totul laic, tânărul Adrian Popescu, de la revista Steaua din Cluj, dar vorbește atât de stins, încât cei mai mulți nu auzim, necum să înregistrăm cu casetofonul. E alunecos în povârnișul de lângă cimitir, e noroi. Din frânturile pe care le prind, îmi dau seama că tânărul spune lucruri fundamentale despre opera lui N. Steinhardt. Păcat că cei mai mulți dintre cei de față nu le puteam recepționa. Noroc că numărul din săptămâna următoare al „Tribunei" va publica, pe prima pagină, în întregime, discursul de la groapă al lui A. Popescu.

Părintele Nicolae este, deci, îngropat în solul primitor al Maramureșului, al Rohiei, unde-și trăise discret,

aproape în întregime, ultimul deceniu de viață, după ce ieșise din închisorile regimului. Cazaniile lui binecuvântate, ce au tulburat sau alinat atâtea suflete de creștin, se mai aud ca un ecou prin munții Rohiei și ai Maramureșului, prin toți Carpații românești.

Cărțile lui, publicate unele în timpul vieții, s-au înmulțit după moarte, fiindcă fuseseră pregătite grijuliu din timp. Una, cel puțin, e deja clasică, e trecută în manualele de liceu: **Jurnalul fericirii**, care este, credem, cartea deceniului de pe urmă al mileniului doi la români.

La masa de parastas ni se servesc bucate de post, căci suntem în Postul Mare. Chiar după moarte, părintele Nicolae se reîntâlnește cu penitența care l-a însemnat aproape toată viața. Dar bucătarii mânăstirii sunt meșteri și bucatele sunt foarte gustoase, n-ai zice că-s de post.

Mă apropii pentru câteva clipe de PS Iustinian și îi evoc predica de acum o lună și jumătate, din Duminica vameșului și fariseului, a părintelui Nicolae, mărturisindu-i cum ne cutremurasem la ascultarea ei.

„– Vă mărturisesc că și eu, într-o vară, de Sf. Ilie, am venit la Rohia împreună cu șeful meu, IPS Teofil Herineanu. Predica a ținut-o tot monahul Nicolae, cu care nu doar ne-a cutremurat, ci de-a dreptul ne-a trăznit..."

În chiar seara înmormântării, la Radio „Europa Liberă" încep să se difuzeze episoade din Jurnalul fericirii, carte care va vedea lumina tiparului abia peste doi ani (Ed. Dacia, 1991), dar al cărei manuscris, am aflat mai târziu, a suferit o aventură de necrezut.

În anii imediat următori au apărut mai multe cărți în fiecare an, la care se adaugă cele despre opera sa. Aceasta vădește justețea convingerii lui N. Steinhardt asupra caracterului postum al operei sale. N-ar mai mira, deci, să mai apară scrieri inedite ale marelui cărturar de la Rohia.

„Secretul celor care nu se pot încadra în hăul totalitar e simplu: ei iubesc viața, nu moartea.

Moartea însă, cine, Singur, a învins-o ? Cel ce cu moartea o a călcat." **(Jurnalul fericirii)**

Peste exact un an, în cu totul alte împrejurări socialistorice, ne-am adunat la Rohia, în 30 martie 1990, mulți dintre cei prezenți la înmormântare și alții, la comemorarea, așadar, a primului an de la intrarea în veșnicie a părintelui Nicolae. Mormântul este îngrijit mereu, are mereu flori proaspete. Cine le pune ? Părintele stareț ne mărturisește că nu se știe.

Camera părintelui Nicolae a devenit muzeu, păstrând înfățișarea lăsată de dânsul. E un sanctuar, de fapt.

Socotim nimerit să amintim o frază a părintelui Nicolae despre Eminescu. I se potrivește și lui:

„A vorbi despre Eminescu înseamnă pentru un român a se cerceta pe sine, a se închipui și ipostazia la puterea maximă a virtualităților neamului său și a-și schița fără pic de pudoare portretul idealizator. Omul acesta, (...) a cărui operă postumă întrece cu mult opera antumă, din ale cărui proiecte doar puține au ajuns să fie duse până la capăt (...), omul acesta care și-a iubit lada cu manuscrise mai statornic decât pe le însuși, (...) și-a recapitulat în persoana și în opera lui mai desăvârșit decât oricare altul neamul." (Prin alții spre sine)

„Icoana stelei ce-a murit
Încet pe cer se suie:
Era pe când nu s-a zărit,
Azi o vedem, și nu e."

Baia Mare, 11 octombrie 1998

MIHAI ŞORA

Încercare de portret unitar, pe baza unor amintiri răzlețe

După trecerea atâtor ani, amintirile mele despre bunul prieten și omul minunat care a fost Nicu Steinhardt și-au pierdut caracterul secvențial, adică nu mai pot fi ordonate după desfășurarea lor reală de-a lungul timpului, pierzându-și totodată și contextul capabil de a le reîmplânta în particularitățile ambientului care le-a prilejuit.

Așa încât, în locul unei însăilări de momente saturate de atmosfera împrejurărilor în care acestea s-au petrecut, o să mă resemnez să evoc – evident în linii mari, lipsite de culoare – persoana așazicând atemporală și canonică a prietenului meu, „esențializat". Nu mai știu bine în ce împrejurări anume l-am cunoscut, dar trebuie să fi fost pe la începutul anilor șaizeci – eu fiind editor, el traducător... al lui Alain, dacă memoria nu mă înșală. Se prea poate să mi-l fi prezentat Alexandru Baciu, cu care colaborasc la acea traducere, dar tot așa de bine mi l-ar fi putut prezenta mult mai tânărul Toma Pavel care mă cultiva (ca să spunem așa) în acea vreme,... dar iată că, în timp ce scriu asta, îmi apare pe neașteptate în fața ochilor ima-

---

Mihai Șora (n. 1916), filosof român, primul ministru al învățământului după 1989. A urmat studii de filosofie la Universitatea din București (născut fiind în Banat), unde i-a avut ca profesori pe Nae Ionescu, M. Eliade (care l-a considerat cel mai bun student al său), C. Rădulescu-Motru etc. În 1939 beneficiază de o bursă de studii în Franța unde va scrie și publica *Du dialogue interieur* (Gallimard, 1947, ediția românească Humanitas, 1995). Exclus din P.C.R. în 1981, ca urmare a Meditației transcendentale. Alte lucrări: *Sarea pământului* (Cartea Românească, 1978), *A fi, a face, a avea* (Cartea Românească, 1985), *Firul ierbii* (Scrisul Românesc, 1999) ș.a.

ginea lui Nicu Steinhardt, subțire și zvelt cum era – și sclipitor și foarte „om de lume" -, pe care, întorcându-mă într-o după amiază de la slujbă, îl întâlnesc pentru întâia oară în propriul meu apartament. Să-l fi cunoscut oare soția mea (ori fiică-mea, Sanda) înaintea mea ? Tot ce se poate. Fapt e că din clipa în care ne-am întâlnit, ne-am și descoperit unul pe altul, simțindu-ne de atunci încoace cât se poate de apropiați.

„Subțire și zvelt, sclipitor și foarte <om de lume>". Da, așa era când l-am văzut pentru întâia oară. Aș mai adăuga: disponibil să-ți vină în întâmpinare cu simpatie și să-ți primească la rându-i simpatia, curios de ce se întâmplă prin preajmă, dar și în largul lumii (altă față a aceleeași disponibilități), interesat de tot ce e omenesc pe toate planurile umanului, dar îndeosebi pe acela al culturii, cu o mobilitate aproape deconcertantă a inteligenței lui în perpetua mișcare – vibrant și neliniștit. Da: neliniștit.

Ne-am întâlnit de multe ori în această fază „civilă" a prieteniei noastre, fără însă a ne programa dinainte întâlnirile, întotdeauna luminoase și – pentru mine, cel puțin – întotdeauna îmbogățitoare. Căci, efuziunile lui intarisabile și savant verbalizate (cât pe ce să spun: orchestrate) cădeau ca o ploaie fertilizantă peste tăcerea mea pre-verbală, stârnind-o să se închege până la urmă și ea în cuvintele care să-i transmită (con)locutorului volubil și fermecător din fața mea gândurile (totuși!) care și pe mine mă străbăteau, tăcute, în timp ce el mi le comunica pe ale sale.

Până la urmă, văd că tot un portret am schițat, deși începusem prin a evoca o primă întâmplare.

Asta, pentru că toate zecile de întâmplări care i-au urmat celei dintâi s-au sudat cu ea, pierzând localizările succesive în care s-au petrecut – iar memoria mea alegându-se până la urmă doar cu acest profil schițat în peniță, lipsit de detalii și mai ales văduvit de culorile foarte vii

care-i dăduseră viață de-a lungul petrecerii lui pe firul timpului neiertător.

Pe urmă a intervenit, cum bine se știe, evenimentul acela oribil (din perspectiva *lui*: providențial!) al pușcăriei, cu figura memorabilă a tatălui („Nicule, să nu te porți ca un jidan fricos!"), așa cum reiese ea din *Jurnalul fericirii* – anilor de pușcărie urmându-le tribulațiile căutării locului tainic în care *metanoia*, săvârșită, ba chiar și desăvârșită în celula nr. 17 de la Jilava, să-și poată găsi forma apoteotică a ieșirii din *lumesc* (nu, firește, din însăși lumea asta mare, care-i o minune încă purtătoare a tiparului Atoatefăcătorului, ci din „lumescul" care n-are treabă mai bună de îndeplinit decât aceea de a șterge cu îndărătnicie, de pe fața lumii, „chipul și asemănarea").

Ieșirea aceasta irevocabilă din lumesc nu l-a înstrăinat așadar de minunățiile lumii – ale lumii văzute, simțite, gândite și considerate ca o macrofăptură intrinsec bună (faimosul *valde bonum* din ziua a șasea); nu l-a înstrăinat nici de prieteni, nici de frumusețile naturii, nici de deliciile lecturii, nici ale comunicării orale, nici nu i-a știrbit câtuși de puțin insațiabila curiozitate pentru ceea ce, cu o expresie (destul de ridicolă, dar curentă în acele vremuri), profanii denumeau „ultimele cuceriri ale științei". Firește, de întâlnit îl întâlneam mult mai rar decât înainte de a se fi stabilit la Rohia. Odată călugărit, vizitele la București, unde-și păstrase garsoniera din Str. Ion Ghica, s-au rărit considerabil, iar când aveau loc erau de scurtă durată, uneori ca din întâmplare (dar întâmplarea are adesea un caracter providențial!), la un colț de stradă, bucurându-ne fiecare de prezența neprevăzută a celuilalt. Îmi aduc – totuși – aminte de o vizită mai îndelungă pe care i-am făcut-o, nu mai țin minte anul (dar anotimpul, da, era într-un târziu de vară), la spitalul de pe partea dreaptă a începutului Căii Griviței. Însoțit de Stelian Tănase (care, la rându-i, îl descoperise și el pe „părintele Nicolae de la Rohia"), am stat atunci îndelung de vorbă cu acest om cu totul ieșit din comun, a cărui vioi-

ciune spirituală plutea liberă şi nestingherită peste metehnele unui trup puţintel, preluate, prelucrate şi anihilate de eficacea lui intimissimă legătură cordială cu cele de sus.

Şi pe urmă, cum să uit întâlnirile noastre anuale de la Bistriţa, la „Saloanele culturale Liviu Rebreanu", organizate în a doua jumătate a anilor '80 de către prietenul nostru comun Oliv Mircea, unde venea şi poetul Ion Pintea (părintele Pintea de azi), şi la care aproape întotdeauna lua parte şi Nicu Steinhardt?

Precauţiile alimentare pe care şi le lua la cele trei mese ale zilei, la care eram prezenţi toţi participanţii (nebistriţeni) la colocviu, erau de un haz irezistibil şi cu această bună dispoziţie generală participam apoi, toţi împreună, la lucrările colocviului, desfăşurate de-a lungul a două-trei zile şi încununate de întâlnirea cu pictorii şi sculptorii locali (o veritabilă şcoală plastică bistriţeană), care – cu pălinca şi clisa de rigoare – aveau loc la atelierele acestora. Asupra calităţii intelectuale a participării la dezbateri a „părintelui Nicolae" nu e cazul să insist. Cât priveşte însă cordialitatea înţelegătoare cu care – fără a se putea atinge măcar, necum înfrupta, din bunătăţile oferite de gazde – participa la libaţiile noastre nu se poate să nu-i aduc aminte, cititorului acestei evocări, memorabila predică a părintelui despre nunta din Cana Galileii.

„Buna socotinţă" a fost ca întotdeauna şi în acel caz acul sensibil de busolă care i-a uşurat orientarea în hăţişurile omeneştii condiţii.

A fost pentru el, – să fie pentru noi toţi.

VIOLA VANCEA

Ultima carte

Ultima carte a lui N. Steinhardt a fost, prin respectul cuvenit scriitorului, *Escale în timp şi spaţiu* (Cartea Românească).

Cea din urmă prezenţă editorială a sa, *Prin alţii spre sine*, a fost un simulacru de generozitate. Un act justiţiar oprit la jumătatea drumului.

Într-o primă formă sumarul cuprindea: I. Studii şi eseuri (alese) din revistele *Fundaţiile Regale, Vremea* şi *Libertatea*; II. O selecţie din textele (revăzute de autor) tipărite în volume şi III. Un capitol (amplu) de inedite *Eu însumi şi câţiva alţii*. Între acestea o constelaţie de articole „la zi" consacrate muzicii, pictorilor şi regizorilor, ultimelor apariţii din ţară şi străinătate. Pagini autobiografice: note de călătorie şi un dialog (din Închisoare) cu Sergiu Al. George.

În legătură cu acesta, N. Steinhardt afirma, cu o seninătate care sfida neantul, că va fi tipărit, *în întregime*, după moartea sa.

Cinci decenii de activitate scriitoricească (1936–1986) erau lucid reprezentate în selecţia efectuată *de autor* cu maximă parcimonie.

Din prima secţiune – eseuri publicate între anii 1936–1947 – au rămas în afara volumului prin *actualitatea* lor „subversivă": *Stefan Zweig şi dictatura, Guvernul*

Viola Vancea (n. 1943), poetă, autoare a mai multor volume de versuri (*Amintiri dintr-o popicărie*, Ed. Eminescu, 1983, *Vară de noiembrie*, Editura Cartea Românească, 1990 etc.), critic şi istoric literar (*Hortensia Papadat-Bengescu - Universul citadin, repere şi interpretări* (Editura Eminescu, 1980), actualmente redactor la Editura Fundaţiei Culturale Române

autoritar, Liberalismul larg (Problema moderațiunii și a violenței), Fundamentul drepturilor naturale, Paralele. O analogie, Liberalism[1], *Pragmatism și pluralism*. Aceste texte au fost cenzurate de „instructorul" consiliului.

Cât privește celelalte capitole ale volumului, ele au fost procustian „operate" în incinta editurii conform criteriului: numai clasici, autori consacrați.

Din cea de a doua parte a antologiei au fost „excluși" printre alții: *Em. Le Roy Ladurie: Teritoriul istoriei, Cum vorbea Istrate Micescu*[2], *De la Dostoievski citire: Fețele tăcerii de Augustin Buzura, Dinu Pillat: Moartea la prezent și la trecut, Stendhal, istorie, Marin Preda, Vii și morți*[3], *Ileana Mălăncioiu, Treizeci și șase de portrete și un autoportret: Octavian Paler*[4].

„Periculoase" erau și paginile de călătorie, așa încât au fost eliminate, la rândul lor, *Note necronologice de drum (septembrie 1979 – martie 1980*[5]*)* și ineditul *Supliment la Note necronologice de călătorie*.

Ultimul capitol *Eu însumi și cîțiva alții* a fost exclus „din principiu". El nu a avut nici măcar șansa unei lecturi sumare. Studiile erau consacrate, în majoritate, tinerilor, printre ei: Daniel Turcea, Florin Iaru, Magdalena Ghica, Grete Tartler, Radu Țuculescu, pictorul Ștefan Râmniceanu și mulți, mulți alții.

Chiar și prima formă a copertei a fost cenzurată. O hartă a cerului cu semne zodiacale a fost înlocuită („s-ar putea interpreta") cu un profil de Apollo, mai „potrivit" pare-se cu epoca sângerosului „zeu".

La sfârșitul lunii octombrie, după lectura primei corecturi, îngrozit de acest „portret robot", N. Steinhardt

1. Publicat în *Revista de istorie și teorie literară*, nr. 1–2/1992, p. 70–83.
2. Cuprins în volumul *Monologul polifonic*, 1991, p- 119–123.
3. Idem, p. 150–153.
4. Idem, p. 216–219.
5. Respectivele note fuseseră publicate în *Escale în timp și spațiu...*, 1987, p. 9–48.

a vrut să renunțe la apariția volumului, asumându-și toate riscurile. Era însă prea târziu.

I-am trimis la începutul lui decembrie la Rohia câteva exemplare. Apariția în această formă „prescurtată" cred că i-a accelerat sfârșitul.

N. Steinhardt și-a renegat cartea confesându-se celor apropiați. Monahul „nedus la biserică" atunci când erau prădate „bunătățile spiritului" a stârnit cu *revolta* sa mânia „omnipotentului" editor.

Întoarsă de la Rohia, la câteva zile de la moartea lui N. Steinhardt, am primit un telefon care m-a înghețat. „N. Steinhardt și-a văzut corectura, a citit-o ?" Da. „A semnat-o?" Am ezitat. „Să știi că bătrânul a fost un porc ! Mâine să-mi aduci corectura. Vreau s-o văd și eu !"

Ce s-ar mai putea adăuga la această filă de istorie literară ?

Opera lui N. Steinhardt, risipită cu generozitate, într-o jumătate de secol, își așteaptă editorul adevărat, leal și drept.

Monahul Nicolae ne-a părăsit în *noaptea grea* a neamului. Primăvara.

În decembrie, cutremurat, a murmurat odată cu noi: „Uite sânge, uite slavă / Uite mamă, uite otravă. / Am fugit de pe cruce. / Ia-mă în brațe și ascunde-mă bine".

Exegeze

GHEORGHE CARAGEANI

N. Steinhardt, Diario della felicità: una presentazione[1]

0.1 Durante i 42 anni di dittatura comunista, il primo periodo (fine anni '40, più gli anni '50) fu, per la letteratura romena, un periodo di stasi e di involuzione dal proletcultismo e dal famigerato realismo socialista. Seguì un breve periodo di relativo disgelo, dalla metà degli anni '60 fino al 1971-72, e poi di nuovo una fase di chiusura. La letteratura romena fu costretta dunque a rifugiarsi nel cosiddetto esilio interno / interiore.

Nella *Presentazione* all'edizione italiana del *Diario della felicità,* osservavo che (e mi scuso per l'autocitazione): „All'esilio interno / interiore sono di solito usuali, sul piano

GHEORGHE CARAGEANI. Născut la 10 octombrie 1939 la București. Absolvent al Facultății de limba și literatura română a Universității din București în 1963. Asistent la Catedra de limba română a aceleeași facultăți (1963-1970). Din 1970 a predat în Italia limba română la Institutul Universitar Oriental din Napoli, fiind profesor titular din 1996, funcție pe care o deține și acum ca șef al Catedrei de limba și literatura română de la același Institut. Suplinește și la Catedra de limba română de la Facultatea de științe politice a Universității din Roma „La Sapienza". S-a stabilit definitiv în Italia în 1976, cerând și obținând azilul politic și cetățenia italiană.

A publicat prima monografie sintactică dialectală a aromânei în 1982, la Napoli și recent *Studii aromâne* (1999). Tot în 1999 a tipărit la Napoli un alt volum, *Invito alla lettura di Sorescu*. A îngrijit edițiile italiene ale următoarelor cărți traduse de soția sa Gabriella Bertini Carageani: M. Sorescu, *Poesie d'amore* (1987); P. Cornea, *Introduzione alla teoria della lettura* (1993); N. Steinhardt, *Diario della felicità* (1996). A publicat zeci de studii și articole privind istoria limbii române și literatura română. După 1990 a colaborat în țară la revistele *Luceafărul*, *România literară* și *Viața Românească*. Este membru a diverse asociații lingvistice și literare italiene și internaționale.

narrativo, quali specie letterarie, il racconto (che può avere carattere storico, storico – allegorico o direttamente autobiografico) e soprattutto il diario. Ed è proprio in questo filone che si inserisce il libro *Diario della felicità,* collocando – però in modo del tutto specifico – al centro dei ricordi ciò che la critica denomina «l'io narrante» o «l'io narrativo», inteso quale io narrante omodiegetico" (p.7)

Si sa che „questo io narrante realizza, di solito, un equilibrio tra la memoria individuale e la memoria collettiva" e che „il termine memoria dei sintagmi sopra citati si trova in rapporto di relativa sinonimia con quello di storia; si può, dunque, affermare che la centralità dell'io narrante acquista, in qualche modo, un ruolo di mediazione fra la storia individuale e quella colettiva".[2]

0.2. La letteratura memorialistica ha una buona tradizione in Romania. Per primo viene citato, da alcuni storici letterari, Nicolae Milescu, ma le sue memorie di viaggio in Asia (precisamente in Siberia e in Cina), entrambe del Seicento, sono scritte in russo, non in romeno. Comunque va detto che sia nella letteratura romena dell'Ottocento che in quella del Novecento esistono vari tipi di diari, ricordi, memorie, appunti ed autobiografie. Tra gli autori di letteratura memorialistica possiamo ricordare i nomi degli scrittori T. Maiorescu, Iacob Negruzzi, B.P. Hașdeu, V.A. Urechia, Al. Davila, Gala Galaction, Camil Petrescu, Mihai Sebastian, Simion Stolnicu, Mircea Eliade, ecc., ma anche quelli degli uomini politici (alcuni dei quali anche/ o sprattutto scrittori): Al. Marghiloman, N. Iorga, G.Brătianu, Octavian Goga, Armand Călinescu, ecc.

Particolarmente fertili per la letteratura memorialistica romena sono due periodi, entrambi nel Novecento: il primo è quelo degli anni '20 e '30 ed ha come rappresentanti gli scrittori della generazione denominata, in romeno, „trairista", termine difficilimente traducibile. Si tratta di coloro che concepivano la conoscenza solo attraverso la propria esperienza. Vengono qui citati di solito non solo Mircea Eliade o C.Noica (l'ultimo col suo *Diario filosofico*), ma anche Octav Șuluțiu, Constantin Fântâneru, Mihai Blecher, ion Biberi ed

altri ancora[3]; il secondo è quello succeduto agli eventi del dicembre 1989, che hanno determinato la caduta del regime comunista romeno. Le nuove condizioni che si son create, connesse alla libertà di poter parlare e scrivere senza paura e senza censura, hanno favorito la comparsa di una vera ondata memorialistica, risultato diretto dell'orientamento verso ciò che qualche critico ha chiamato l'appello alla memoria.

Accanto all'opera di autori già deceduti, che non poteva vedere la luce per ragioni politiche durante il comunismo, e che ora viene finalmente stampata, si osserva oggi anche una certa fretta dei viventi, l'ansia di pubblicare le memorie o i diari il più presto possibile, contrariamente a ciò che avveniva in un passato più lontano, quando le memorie, i ricordi, i diari venivano pubblicati di solito dopo la morte degli autori.[4] Ecco alcuni nomi di autori, scomparsi o viventi, la cui letteratura memorialistica è stata pubblicata dopo il dicembre 1989: C. Argetoianu, Livius Ciocîrlie, Petre Comarnescu, Lena Constante, O. Crohmalniceanu, I.G. Duca, G. Gafencu, Ion Ioanid, Eugen Ionescu, Vasile Lovinescu, M.R. Paraschivescu, Andrei Pleşu, David Prodan, Gen. C. Sănătescu, Mircea Zaciu, Richard Wurmbrand.

In questa ondata memorialistica un posto preminente lo occupa la cosiddetta letteratura carceraria, ossia la letteratura sul regime carcerario per detenuti politici durante la dittatura comunista.

In un libro del 1991, che comprende osservazioni sull'universo concentrazionario nazista e comunista, lo scrittore francese Tzvetan Todorov afferma:

„Accade che la verità sia incompatibile col conforto interiore e che nella nostra immensa maggioranza noi preferiamo il conforto".[5]

Alcuni sostengono che gli autori di libri sulle carceri hanno scritto questi libri anche per sconvolgere il conforto interiore dei lettori. Sarà pure vero, ma il grande successo di tale letteratura in Romania sembra infirmare questa ipotesi in quanto non pensiamo che si sia trattato di una componente masochista diffusa tra i lettori! Più che altro, pensiamo si sia trattato del forte desiderio del grande pubblico di conoscere la verità su un regime disumano, mediante la lettura di libri-documento. In questo caso la verità, la cruda verità si è resa compatibile col conforto interiore dei lettori.

L'apparizione di tanti libri memorialistici si spiega d'altronde anche grazie ad una certa facilità (è vero, molto relativa) per quanto riguarda la loro stesura. La critica è generalmente d'accordo che è più facile scrivere questo tipo di libri che non un romanzo vero e proprio.

0.3. Sul piano della teoria della letteratura le domande che si sono poste e che si pongono tuttora sono tante. Eccone alcune: in che misura possiamo considerare tali libri letteratura a tutti gli effetti? I diari, per esempio, sono una vera specie letteraria o no? Possiamo delimitare i diari dalle memorie? Quanti tipi di diari possiamo identificare? In che rapporto si trova l'obbiettività col diario? Aggiungiamo poi che esistono diari redatti in forma di cronaca (tra i più famosi è il *Diario di un borghese di Parigi sotto Carlo VI e Carlo VII*) oppure romanzi in forma di diario (esempio: *Le journal d'une femme de chambre* 'Diario di una cameriera 'di Octave Mirbeau, pubblicato nel 1900), ecc.

Nella critica romena alcuni, come Ştefan Augustin Doinaş, negano l'esistenza del diario come specie letteraria (o come genere letterario), sostenendo che il termine stesso di *diario* indica lavori del tutto eterogenei e di conseguenza esso è assolutamente arbitrario.[6] Doinaş rileva anche l'incongruenza del titolo di certe opere, ponendosi il seguente quesito: se il *Diario di un seduttore* (del pensatore danese Soren Kierkegaard (1813-1855), pubblicato nel 1843) giustifica il suo titolo, perché non si dovrebbero intitolare *diari* opere simili, come i *Saggi* di Michel de Montaigne (opera memorialistica in 3 volumi: I+II pubblicati nel 1580, il III nel 1588, insieme ai primi due ampliati) oppure i *Frammenti* di Novalis?

Secondo certi studiosi, la caratteristica fondamentale dei diari è che essi comprendono appunti intimi in cui si evidenzia, *giorno per giorno*, ciò che accade. Essenziale è, dunque, la registrazione degli avvenimenti, degli stati affettivi o

dei pensieri nel momento stesso in cui avvengono. Questo a differenza di altre forme di confessione (per es.: le autobiografie, le memorie) nelle quali si prende spunto dal ricordo. Tali studiosi considerano il diario una vera specie letteraria, soprattutto dal preromanticisimo e dal romanticismo in poi e notano dopo il 1920 „l'intrusione della forma di espressione del diario intimo nel romanzo", citando il *Diario di un curato di campagna*, di Georges Bernanos.[7]

Analizzando i fatti in prospettiva più squisitamente letteraria, altri studiosi spostano l'accento dal piano strettamente temporale a quello attinente alla struttura stessa di vari tipi di letteratura memorialistica. Per lo storico letterario romeno Mircea Anghelescu, per esempio, i diari (veramente egli usa il termine romeno di *însemnări*, cioè 'appunti', 'note') si differenziano dai *ricordi* (rom.: *amintiri*) non perché i ricordi siano fatalmente condizionati dalla possibile dimenticanza e dall ' inevitabile deformazione dei fatti accaduti, dovuti al fattore tempo, ma perché gli appunti (ossia i diari) hanno una forma non ordinata, non organizzata sul piano letterario (infatti l'unico ordine è quello cronologico), mentre i *ricordi* (io aggiungerei le memorie, le autobiografie) assumono l'aspetto di una struttura, ovvero di una forma inevitabilmente organizzata, seppur non sempre in maniera intenzionale. Infatti, sostiene M. Anghelescu, nei ricordi il testo tende a diventare struttura poiché il ricordo, l'evento, l'immagine di una persona vengono selezionati, gerarchizzati ed interpretati, gettando su di loro luci che provengono da altri tempi. Da questo punto di vista il *ricordo* è un testo che viene organizzato come qualsiasi opera letteraria: la struttura del ricordo e di qualsiasi opera letteraria sono, infatti, fondamentalmente identiche.[8]

Le considerazioni di M. Anghelescu sono pertinenti, ma va rilevato che qualche dubbio può affiorare quando ci troviamo di fronte ad un diario „purgato", ossia non pubblicato integralmente, ma stampato, per vari motivi, in maniera selettiva, con una selezione che può presupporre, a volte, anche una parziale gerarchizzazione degli eventi. Tra questi tipi di diari e i ricordi le diferenze si riducono, cosicché lo

schema proposto dallo studioso romeno racchiude in sè un certo relativismo.

Chiudo il discorso attinente alle questioni più o meno teoriche ricordando che, per alcuni studiosi, la letteratura memorialistica può essere inserita nella cosiddetta „letteratura di frontiera", concetto questo in verità un po' ambiguo che incorpora un materiale abbastanza eterogeneo.

1.0. L'autore del *Diario della felicità*, Nicu (Nicolae) Aurelian Steinhardt, nacque nel 1912 alla periferia di Bucarest, in una famiglia di intellettuali ebrei. Importanti per la sua futura formazione furono inizialmente le numerosissime letture dai classici della letteratura universale, cominciate all'età di nove anni, come egli stesso ricorda[9]. Importanti sono stati poi gli studia: il liceo e le lauree in Giurisprudenza e Lettere, presso l'Università di Bucarest, in un ambiente culturale dominato, nella Romania degli anni '30, dalla destra, con a capo il professore universitario Nae Ionescu, che insegnava metafisica e filosofia della religione e i cui studenti e / o discepoli diventeranno in seguito i famosi Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu ed altri ancora. Importanti sono stati anche i viaggi all'estero, in Svizzera, Austria, Francia e Gran Bretagna.[10]

Insieme al suo amico Manole (Emanuel Neuman) anch'egli ebreo, Steinhardt tentò di avvicinarsi al culto mosaico, ma senza successo: lo trovò troppo rigido, attento a comandamenti ritualistici. Il caporabbino risultò antipatico, l'atteggiamento di certi intellettuali ebrei filosovietivi, benché figli di ricchi commercianti e di banchieri e che agivano per spirito contestatario e non per reali convinzioni, l'atteggiamento stesso della stampa di sinistra, dominanta all'epoca in Romania dagli ebrei, lo allontanarono dagli ebrei e lo avvicinarono sempre più al popolo romeno. A questo contribuì anche la simpatia, più volte confessata nel Diario della felicità e altrove, per l'ortodossismo, dal quale si sentì attratto fin da piccolo. E tutto ciò, quantunque subisse, quale ebreo, certe persecuzioni durante la dittatura fascista. Fu, per esempio, allontanato dalla redazione della Revista Fundațiilor Regale, fu costretto ad eseguire certi lavori forzati, pero in con-

dizioni civili, come egli stesso ricorda. Nel libro-confessione realizzato in seguito all'intervista di Ion Pintea, Steinhardt valuta come „stupido" il comportamento di moltissimi ebrei romeni che non volevano e non vogliono riconoscere certi meriti del diattatore fascista Ion Antonescu, il quale risparmiò la vita di centinaia di migliaia di ebrei romeni opponendosi agli ordini di Hitler miranti al loro sterminio.[11]

Alla fine della II guerra mondiale ritroviamo Steinhardt come redattore della prestigiosa Revista Fundaţiilor Regale, ma solo fino al 1948, quando la rivista venne soppressa. La Romania era diventata praticamente un paese occupato dall'esercito sovietico. Il Grande Frattelo riuscì ad imporre col terrore e numerosi soprusi il regime comunista, quantunque il Partito Comunista Romeno annoverasse fra i suoi membri prima della fine della guerra, al massimo...mille persone! La democrazia fu liquidata, tutti coloro che si rifiutarono di aderire all'ideologia comunista subirono vessazioni che culminarono con lo sterminio nelle prigioni e nei gulag. Secondo una statistica compresa nel libro di G. Boldur-Lăţescu, *Il genocidio comunista in Romania* (I vol. 1992; II vol.1995), un cittadino su dieci subì l'arresto e il numero dei morti ammontò a un milione di persone, cifra forse esagerata, ma che morirono in prigione o nei gulag centinaia di migliaia di Romeni, non solo oppositori ma anche *presunti* oppositori al regime, è ormai certo.

Dopo aver svolto, per dieci anni, lavori umili dai quali veniva tuttavia cacciato, Steinhardt finì in prigione a causa della sua amicizia col filosofo Constantin Noica (il quale aveva il domicilio coatto) e a causa, soprattutto, del suo rifiuto di collaborare con la terribile polizia segreta romena, la famigerata Securitate, in qualità di testimone d'accusa contro Noico.

In seguito ad un processo-farsa a carattere politico, descritto d'altronde nelle pagine del libro che qui viene presentato, Steinhardt venne condannato a 13 anni di prigione, dei quali scontò sei anni e mezzo. In prigione concretizzò il suo desiderio, quello di essere battezzato, ovviamente in maniera clandestina, e diventò così cristiano ortodosso. Fu poi rimesso in libertà in quanto, in un periodo di relativo disgelo che cominciò nel 1964, fu emanato un decreto di condono per i reati politici. Per non essere ricattato dal regime comunista, lavorò come scaricatore di prodotti alimentari, ma subì un grave incidente ed egli accettò i suggerimenti degli amici, ex compagni di prigione, Noica e Paleologu, cominciando a collaborare a varie riviste con traduzioni, commenti, recensioni ecc. Nel 1980 diventò monaco ortodosso col nome di Nicolae Delarohia e si ritirò nell'isolato monastero Rohia, situato nella parte nord-occidentale della Romania, in Maramureţ. Continuerà, comunque, la sua attività di traduttore, autore di saggi, articoli, cronache ecc., sfociata, tra l'altro, nella pubblicazione di sei libri. Morirà nel marzo 1989 a quasi 77 anni.

1.1.Il *Diario della felicità* non è, evidentemente, un vero diario perchè non risponde alla sua caratteristica fondamentale, cuella di registrare e trasscrivere impressioni dal vivo, giorno per giorno. Al contrario, si tratta di *ricordi*, rielaborati in una struttura selettiva e gerarchizzata. Da questo punto di vista ci troviamo senza dubbio dinanzi ad un'opera letteraria, con un contenuto e una forma complesse che solo fino ad un certo punto ricordano quello dello Zibaldone.

Si può dire che è, essenzialmente, un libro non tanto sull'io narrante, quanto sui rapporti tra l'io narrante e il mondo — mondo inteso sia come persone fisiche (amici, parenti, concoscenti, compagni di prigione, guardie carcerarie ecc.), sia come universo fittizio (autori e i loro libri, libri di vario genere, importanza ed estensione; in primo luogo il confronto permanente con la Biblia e i suoi precetti, ma anche con i principi di altre confessioni o religioni, poi con la letteratura propriamente detta e con libri a carattere filosofico, religioso, storico, scientifico ecc).

Il *Diario della felicità* è, tra l'altro (o, forse, innanzitutto) il raconto della conversione al cristianesimo — con le sue implicazioni e conseguenze — conversione di un ebreo sensibile, riflessivo, lontano da pregiudizi di qualsiasi tipo, che ama profondamente il popolo romeno di cui si sente parte, che ama i costumi, la cultura el a civiltà romene, un ebreo

talmente immedesimato nello spirito e nei sentimenti del popolo al quale ormai appartiene, da capire meglio di tanti romeni la peculiarità e la loro tormentata storia, la loro dimensione religiosa, psichica, spirituale, etica, estetica e morale.

La conversione (col battesimo) avvene, come ho già detto, clandestinamente, in prigione. Diario della felicità è, d'altronde, un libro sull'universo carcerario romeno o, secondo una formula usata ultimamente, sull'universo concentrazionario romeno. L'atto d'accusa contro il comunismo in genere e contro quello romeno in particolare è basato non solo su considerazioni teoriche di natura economica, sociale, etica ecc. quanto sul riscontro pratico di una terribile realtà: l'intero paese era diventato di fatto un'immensa prigione, nella quale i principi e le azioni fondamentali erano la menzogna, la delazione, l'arresto e la tortura.

La cosa straordinaria è che Steinhardt racconta i soprusi, le violenze e le atrocità commesse dal regime comunista con una certa serenità, senza astio od odio. Questo differenzia il libro di Steinhardt da — credo — tutti gli altri che fanno parte della cosiddetta letteratura sulle prigioni e non solo dai libri romeni, ma anche da quelli pubblicati altrove.

Quantunque sveli anche atti di atrocità, Steinhardt non condanna apertamente le guardie carcerarie o coloro che svolgevano gli interrogatori usando come metodi persuasivi le minacce, il ricatto e soprattutto la tortura. Queste persone sono viste come strumenti diuna macchina diabolica – la dittatura comunista – la quale tentava di annientare l'essere umano, trasformandolo in un semplice robot, docile e consenziente. Rilevando, però, anche l-esistenza di poche guardie carcerarie meno crudeli delle altre, la riflessione di Steinhardt è che l'uomo può applicare certi ordini con zelo eccesivo (superando anche le indicazioni ricevute) o con meno zelo. Il consiglio di Steinhardt è proprio questo: quando sei costretto – in un modo o nell'altro – ad eseguire ordini terribili, devi cercare di farlo con meno zelo possibile.

Diario della felicità è indubbiamente un libro sull'amore per Dio e per il prossimo, un libro sulla fede e la sua forza

che fa superare non solo qualsiasi ostacolo, tortura e prigione compresa, ma genera appunto la felicità.

Un posto speciale nelle considerazioni a carattere religioso di Steinhardt lo occupano le riflessioni su Gesù, specialmente sulla *teandria*, ovvero sulla natura divina e allo stesso tempo terrestre, umana, di Gesù. E' proprio la dimensione umana di Gesù, che ha accettato di sacrificarsi per la redenzione dei peccati dell'uomo e di essere crocifisso, quella che più impressiona e meraviglia nel racconto di Steinhardt.

L'amore per Dio e per il prossimo conferisce a Steinhardt la forza d'animo e la certezza che lo fa non aver paura di niente, neppure della morte. Steinhardt cita più di una volta, in varie occasioni (e non solo nel libro che presentiamo le parole del filosofi francese Brice Parain: „Se vuoi essere libero, non devi aver paura della morte."

Steinhardt riesce a non aver paura della morte perché è sorretto dalla FEDE, perciò si sente un uomo libero, sia in prigione che fuori dalle sue mura, in ciò che era diventata una prigione ben più grande, la Romania durante la dittatura comunista.

Interessante è che tra le soluzioni prospettate dall'autore nel suo *Testamento politico*, collocato all'inizio del libro11, soluzioni per poter uscire da un universo concentrazionario, Steinhardt ricorda la soluzione della fede, senza approfondire però l'argomento perché la considera una conseguenza della 11grazia divina che è di per sé selettiva. Le altre tre soluzioni, „strettamente terrene, a carattere pratico" e „accessibili a tutti" (uso le parole di Steinhardt) sono: a) la prima, quella di Solzenicyn ne *Il primo cerchio e nell' Arcipelago Gulag*, è di considerarsi dall'inizio un uomo morto e di non poter essere così più minacciato, ricattato, ingannato, adescato, provocato; b) la seconda, quella di Aleksandr Zinoviev, prospettata da uno dei personaggi del suo libro Cine abissali. E' la soluzione del personaggio col soprannome allegorico di *Attacabrighe* e consiste nel *completo disadattamento* al sistema: devi accettare di vivere ai margini della società come un *folle di Dio* laico, come l'ebreo errante,

come un cane randagio, una capra rognosa, un monaco buddhista mendicante, ecc., ma in tal modo sei libero; c) la terza soluzione, quella di Winston Churchill e di Vladimir Bukovskij, presuppone eccezionali doti morali e spirituali, la propensione per la zuffa. Bukovskij racconta nel suo libro di memorie come, quando fu convocato alla sede del terribile KGB, non poté dormire dall'impazienza di essere davanti a loro, di dire tutto quello che pensava di loro e di „travolgerli come un carrarmato".

A queste tre soluzioni terrene Steinhardt risponde, come ricordavo, con la soluzione (mistica) della fede, dell'amore per Dio e per gli uomini. Non mi sembra un caso che nel suo libro *Il monologo polifonico* egli affermi: „Il perdono e l'oblio: l'unica soluzione. Colpevoli siamo tutti, senza eccezione"[12].

1.2. Oltre alle considerazioni sul contenuto del libro (che sarrano, poi, ben più ampie e pertinenti negli interventi dei colleghi Placella e Milano), penso sia utile un breve commento attinente alla sua struttura e, più in genere, all'aspetto formale.

Si tratta, come ho già affermato, di un libro di memorie, di un finto diario, per almeno due motivi. Il primo è che le informazioni sul piano temporale sono solo a volte precise, indicandosi l'anno, il mese e il giorno; altre volte viene notato solo il mese e l'anno e talvolta unicamente l'anno o, addirittura, nel dubbio, due anni, come per se. alla p. .....: 1924 oppure 1925. Il secondo motivo è che la presentazione degli eventi, delle persone, delle riflessioni, ecc. segue liberamente il flusso della memoria in una narrazione a carattere discontinuo, con salti nel tempo di decine d'anni, usando la tecnica delle anacronie che tornano al passato (mediante il *flashback*, l'analessi) o che anticipano il futuro (tramite il cosiddetto *flashforward*, la *prolessi*).

A questo primo tipo di discontinuità sul piano temporale e narrativo se ne aggiunge un secondo, quello rappresentato dai frammenti raggruppati sotto il titolo (che può essere considerato una specie di ritornello) *Boogie mambo rag*, titolo di una famosa canzone in voga negli anni '50. Questa specie di ritornello compare nel libro 36 volte (se ho contato bene) e comprende per lo più brani di un discorso incompleto, lacunoso, privi di unità tematica, sentiti in carcere, vero rumore di fondo, ossessivo e continuo, presente nell'inconscio dell' autore. Nelle condizioni subumane in cui cercavano di sopravvivere decine di persone stipate a volte in un' unica cella di soli 20 metri quadri, si riuscivano a captare solamente segmenti di proposizioni o al massimo proposizioni sulle quali si sovrapponevano altri brani di conversazione, senza connessioni logiche tra di loro.

Diario della felicità sembra avere, a prima vista, una struttura polifonica. Però, la presenza continua, esplicita od implicita, dell'io narrante, il fatto che l'intera narrazione sia centrata essenzialmente sull'arresto, gli interrogatori, la carcerazione e i rapporti con i compagni, prima, durante la prigione, e, dopo essere uscito dal carcere, nonché sui ricordi della vita stessa di Steinhardt e la presenza del ritornello *Boogie mambo rag* per ben 36 volte, conferiscono al libro, secondo me, una struttura *sinfonica* e non *polifonica*. Questo, malgrado l'inserimento di numerosissime riflessioni, annotazioni e meditazioni di vario tipo ed estensione, che non spezzano, però, l'unità del libro.

Tra i procedimenti retorico-stilistici ricorrenti voglio rilevarne almeno tre: l'uso dei paradossi, delgi aforismi e la tecnica della citazione.

Un esempio di paradosso: la vita è reale e seria, ma, allo stesso tempo, è irreale e superficiale, illusione e vanità (p. 408).

Esempio di aforisma: le parole di Brice Parain „Se vogliamo essere liberi non dobbiamo aver paura della morte, tutto qua" (p. 147).

Per quanto concerne la tecnica della citazione, essa meriterebbe un apposito studio, data la sua importanza e complessità. Si potrebbero analizzare aspeti vari, come per esempio:

– la funzionalità della citazione e le similitudini e le differenze fra citazione e arte del collage;

– le modalità concrete di citazione: *diretta* (in lingua originale, romeno, usando le virgolette; in romeno, senza le virgolette); *indiretta* (allusiva, tipo: come X in tale circonstanza; oppure un titolo di un'opera letteraria riprodotto in corsivo, senza però nessuna indicazione supplementare (per es., alla p. 51, r. 14 - 15 dal basso, le parole „Il mondo è così e noi siamo come lui", sono spiegate nella nota 32 da ne redatta col commento (mi scuso per l'autocitazione): „Steinhardt riprende qui parzialmente il verso finale della nota poesia di Eminescu *Gli epigoni*". Oppure, alla p. 55, r. 4 - 5 dall'alto Steinhardt afferma: „So a memoria *Espero-Iperione, Le epistole...*" che sono alcune delle più note poesie di M. Eminescu, il più grande poeta romeno di tutti i tempi);

– cosa si cita, quali sono le preferenze: autori romeni e stranieri, opere citate ecc. Senza aver fatto un'indagine in proposito, ci sembra che l'opera più citata sia la Bibbia.

La conclusione che si può trarre è che le frequenti citazioni (soprattutto quelle indirette) dimostrano che il *Diario della felicità* è un libro destinato principalmente a lettori di livello culturale medio-alto.

1.3. Un'ultima questione che riguarda, questa volta, la versione italiana del libro. Innanzitutto voglio esprimere la mia convinzione che essa può essere meglio realizzata solo da una persona di madrelingua italiana e non romena. In secondo luogo desidero ricordare le parole di Steinhardt: „Tradurre è una cosa difficile, un'operazione estremamente delicata. Come ho già detto, non è sufficiente solo conoscere bene due lingue o impadronirsi dello stile dell'autore che traduci, bisogna anche penetrare nel profondo dell'animo e della matrice stilistica dello scrittore. Una buona traduzione tenta di essere il più possibile una *trasposizione* dei pensieri e degli stati d'animo; l'originale deve essere in qualche modo ripensato e riscritto dal traduttore"[13]. E' proprio ciò che si è cercato di fare dando alla stampa, presso la prestigiosa casa editrice bolognese „il Mulino" la versione italiana del libro di Steinhardt. Ci auguriamo che essa possa contribuire ad una migliore conoscenza della letteratura e cultura romena in Italia.

NOTE

1 Text de bază pentru lansările de carte prilejuite de apariția ediției italiene a *Jurnalului fericirii – Diario della felicità, Bologna, Il Mulino, 1996. Traduzione di Gabriela Bertini Carageani.* Edizione italiana a cura di Gheorghe Caragiani. Lansările au avut loc la Universitatea din Padova, la Academia di Romania din Roma și la Instituto di Cultura e Ricerca Umanistica din Veneția.

2. Entrambe le citazioni sono tratte dal mio contributo *La letteratura romena e l'esilio: alcune riflessioni*, in Università degli Studi di Roma „La Sapienza". Istituto di Lingue Straniere — Facoltà di Scienze Politiche, *Studi in ricordo di Elodia Baldelli*, Eurama — Editrice Universitaria di Roma — La Goliardica, pp. 92 - 93. Riprendevo in tale contributo le pertinenti considerazioni di L. Atzeni, *Memoria e storia in Recuerdos y olvidos di Francisco Ayala*, in AA. VV. *Fascismo ed esilio II. La patria lontana: testimonianze dal vero e dall'immaginario*, a cura di Maria Sechi, Agnano Pisano e Pisa, Giardini Editori e Stampatori in Pisa. 1990, pp. 267 - 268.

3. Cfr. in proposito le pertinenti osservazioni di Alexandru George, *Tot despre jurnal*, in „Luceafărul", nr. 37 (290), serie nouă, Miercuri 9 octombrie 1996, p. 11.

4. Abbiamo ripreso le considerazioni espresse da G. Dimisianu, *Valul memorialistic*, in „România literară", 23, 16 - 22 iunie 1993 (Anul XXVI), p. 1.

5. Tv. Todorov, *Face à l'extrême*, Paris, Ed. du Seuil, 1991, p. 318. Il libro è stato segnalato dal collega ed amico prof. Ion Pop dell'Università di Cluj-Napoca (Romania), in occasione della sua conferenza all'Istituto Universitario di Napoli tenuta nel 1995.

6. Cfr. Șt.A. Doinaș, *Micro-jurnal anti-jurnal*, nel suo libro *Măștile adevărului poetic*, București, Cartea Românească, 1992, pp. 319 - 331.

7 Cfr. la voce *jurnal* redatta da Dinu Pillat, pubblicata in AA.VV., *Dicționar de termeni literari*, coordonator Al. Săndulescu, București, Ed. Acad. R.S.R., 1976. Su posizioni simili si colloca Gabriel Dimisianu il quale, commentando il *Diario* di Mircea Zaciu, evidenzia il fatto che si tratta veramente di un *Diario* in quanto le sue pagine non rappresentano ricordi, nè si tratta di un rifacimento strorico, ma solo della trascrizione di "impressioni registrate dal vivo", secondo le stesse parole di Zaciu. (Cfr. G. Dimisianu, Recensione al libro di M. Zaciu, *Jurnal I*, 1979–1982, Editura Dacia, 1993, în "România literară", 49, 15–21 decembrie 1993, Anul XXVI, p. 11).

8. Cfr. M. Anghelescu, recensione al libro di Ov. Crohmălniceanu, *Amintiri deghizate*, București, Ed. Nemira, 1994, 201 pp., in „Luceafărul", nr. 38(197), Serie nouă, miercuri 5 octombrie 1994, p. 17.

9. Infatti, parlando delle lezioni private impartitegli dalla Signora de Bransky, afferma: [ella] „verso l'età di nove anni mi ha dato da leggere (obligatoriamente) tutti i capolavori della letteratura dei grandi popoli" (N.

Steinhardt, *Primejdia mărturisirii (Convorbiri cu Ioan Pintea)*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1993.

10. Ricordando più tardi, nelle conversazioni con Ioan Pintea, la loro particolare importanza, Steinhardt afferma: „Sono convinto che una vera educazione implichi non soltanto lo studio, ma anche il viaggio (...) gli anni di viaggio completano meravigliosamente qualsiasi educazione (...) allargano l'orizzonte dello spirito" (*Primejdia*, cit., p. 41).

11. *Primejdia*, cit., pp. 168 - 169.

12. Cfr. N. Steinhardt, *Diario della felicità*, pp. 23 - 27. Le citazioni che seguono sono tratte da queste pagine.

13. Cfr. N. Steinhardt, *Monologul polifonic*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1991.

14. Cfr. *Primejdia*, cit., p. 69.

S. PALEOLOGU-MATTA

Ajunge o clipă de absolut

S-au împlinit 10 ani de la plecarea lui Nicu Steinhardt-Delarohia în taina infinită de „Dincolo". El a trăit pasionat viața, ca un copil, într-un continuu „crescendo". Secretul îl aflăm în citatul lui din Brecht: „Și-am fost bătrân și am fost și tânăr la o vreme; / Bătrân în zori și tânăr în amurg". Acest fel al vieții mai stăruia parcă pe fața lui frumoasă în clipa morții. Ea avea, cu florile răspândite alături, un suflu divin și ca din psalmi, o „muzică blândă și îngăduitoare". Așa anticipează Delarohia într-un text un asemenea moment al trecerii, al separării de corp, de „dulcele și teribilul joc al acestei vieți."

În fapt marele nostru prieten a murit cum a trăit. La Rohia el și-a construit un „rai" cu lucru mult, cu lectură

Svetlana Paleologu-Matta, născută la București, unde a făcut studii la Academia de Belle Arte (elevă a lui Camil Ressu) și la Conservator. A continuat studii de filologie la Zürich și la Paris, unde și-a luat doctoratul cu teza *Existence poétique de Bacovia*. În prezent conferențiar de română la Universitatea din Zürich, trăind însă la Lugano.

Cartea sa, *Eminescu și abisul ontologic* cu un Cuvânt înainte de N. Steinhardt a apărut în românește la Editura Științifică în 1994.

multă, biblioteca fiind „a doua sa casă". În poezie și muncă își afla el refugiul – Proust, Dostoievski, Th. Mann, Soljenițân fiind pentru el tot poezie, căci ea spune infinit mai mult decât proza, afirma el. Ce anume îl îndemna la refugiu ? – fariseismul, hidoșenia, uscătura, formalismul. De aceea versurile din poemul lui Hölderlin, *Către Parce*, dintre cele mai frumoase cum i-a fost dat să citească în viață, le știa pe de rost (ca toate versurile de altfel) și mai ales le trăia intens și copleșitor ca un soi de nebunie. Ne mărturisește chiar el: „umblu ca nebun prin chilia mea (care-i o cameră destul de confortabilă) recitindu-le cu nesaț și cu glas înalt". Nebunia lui Nicu era însă intuiția lui rară prin care el percepea puterea și înălțimea poemului. De aceea s-ar putea spune că el saluta deja, fiind un adevărat călugăr, adică oricând gata să moară, despărțirea sa de vremelnicie. În versul lui Hölderlin el descoperea propria sa pregătire de drum: „Bine-ai venit deci, liniște din lumea duhurilor !"

*

Actul de curaj care l-a însoțit pe Nicu toată viața lui, și s-a manifestat ca un har, era considerat de el ca cea mai mare virtute. O virtute este pentru el asemenea unei lucrări alchimice, de transcendere. Ca și pe Goethe, aceste procese îl făceau să vadă că „pomul verde al vieții e auriu". Departe de orice prezumție snobă și intelectuală, el trăia întinsa sa cultură în mod viu ca experiența sa zilnică. Astfel viața de toate zilele devine o adevărată aventură prin ineditul unor fapte modeste și neașteptate. Asta pentru că ele sunt scoase din animalitate, din „lumescul jalnic al existenței brute", căpătând o aură. Iar așa zisa banalitatea cotidiană (văzută ca atare de mulți) este reabilitată de Delarohia printr-un unghi de vedere nou: „iată, noi îs toate", spune el.

Dacă eseurile și opera sa postumă farmecă și fascinează, este prin viziunea lor de neconfundat cu alte interpretări. Pe Delarohia îl caracterizează tălmăcirea în bine, și nu scoborârea în „satisfacții borborigmice" ori

picante ale atâtor critici care rămân mărunt şi exclusiv la biograficul (fapt de natură dubioasă, psihanaliza fiindule aplicabilă şi lor, spune Nicu). Cu acest prilej ne permitem să aducem ca exemplu textul **Cu sifon, sifon albastru**, din volumul **Prin alţii spre sine**.

Remarcăm în prealabil că „material, slavă Domnului, există pentru toţi, spune Delarohia, cum nu se poate mai savuros, adică referitor la defectele, maniile ori turpitudinele autorilor:

„Şi dacă ştim că viaţa creatorului stă considerabil mai jos decât opera, făcut-am mare ispravă ? (...) Învrednicitu-ne-am de o mai subtilă cunoaştere a **Florilor răului** citind că poetului i se atribuie practica malahiei ? Nu cumva denivelarea ar trebui mai degrabă luată drept mărturie nu a nimicniciei insului, ci a extraordinarei lui puteri de transfigurare ?" (Toate ne sunt îngăduite dar nu toate ne sunt de folos – **Prin alţii spre sine**).

Or, sintagma „cu sifon, sifon albastru" din **Craii** (operă atât de dezbătută şi diferit percepută pentru fastul ei somptuos şi şirul de ospeţe al eroilor), este tocmai transmutarea unei scârnăvii în iluzie şi vis. Între eleganţele Occidentului şi lichelismul unei urbe levantine şi balcanice, între salon cu şampanie şi ţuicăreala ţigănească, care poate fi taina cărţii ? Pentru Delarohia ea rezidă într-un „punct contrapunct" ca la Huxley. În el stă dilema **Crailor** dar în genere şi a sufletului omenesc în îndoita lui ipostază – empirico-realistă pe de o parte, simbolică şi spirituală, pe de alta. „Craii", prăvăliţi în hoinăreală şi viaţă nocturnă, adoră în acelaşi timp Bucureştiul cu grădinile lui „pline de liliac, viţă, muşeţel, nalbă, muşcate", precum şi Cişmigiul plin de poezie, unde oamenii se întâlnesc cu impresia că au scăpat de smog. În asemenea aspecte îl regăsim pe Nicu însuşi, cu dragostea sa pentru Biblioteca Academiei în câte o dimineaţă de primăvară când „cititorii-s puţini şi legăturile în piele ale cărţilor lucesc blând".

Toată această viaţă „în marginea vieţii" a unei cărţi de fapt fără subiect, este o nocturnă, o povestire a unui

basm ori a unui vis – vis de „împlinire", „desfătător, consolator, compensator". Acest vis răspândeşte farmecul final care nu este altceva decât fericirea de a fi, ca aspiraţia ascunsă dintotdeauna a lumii în ambianţa ei universală.

Aceste explicaţii ale lui Nicu nu sunt limitative, dar ele sunt esenţiale. Esenţiale prin intuiţia spiritului. Dincolo de date, această intuiţie e legată totuşi de un „mărunt şi smerit capital" interpretativ şi simbolizant în căutarea unui sens şi a unei imagini transcendente a condiţiei umane. El este căutat într-un orizont mai apropiat artei şi religiei decât tehnologiei.

Astfel, revenind la exemplul citat „cu sifon, sifon albastru", vraja şi strălucirea acestor cuvinte fac ca un obiect comun precum un sifon de birt – stilistic o vocabulă „ascuţită", „zgomotoasă", indicând „scrisul realist, constatator" – să devină altceva. Dacă sifon este un cuvânt de vocabular, sifon albastru e deja gramatică, iar sifon, sifon albastru marchează, pentru Delarohia, o deosebire „abisală", un „hiatus" faţă de ceilalţi doi termeni. Această formulare mateiană **sifon, sifon albastru** devine un obiect suprarealist, spune el, ca la Dali ori la Max Ernst, operând în mintea cititorului „dezlănţuiri imaginative": cerul şi marea, firmamentul şi unda. Iată deci o adevărată alchimie şi transcendenţă – un adevărat blazon, „autenticul blazon al lui Mateiu". Noi am adăuga că această structură a tălmăcirii în bine este un adevărat blazon al lui Nicu Steinhardt-Delarohia.

Dar tot Delarohia ne face atenţi că interpretarea visului matcian este o operaţie cu două tăişuri: sintagma „sifon, sifon albastru" este concomitent şi un „descrescendo, un descensus ad inferos – în infernul mitocăniei. Nu numai că bea sifon, dar îl mai bea şi dintr-o butelie grosolană !" Iată deci cum Don Quijote şi Sancho Panza trăiesc şi se luptă în fiecare din noi... Cum cavalerul rătăcitor transformă o cârciumă în castel... Şi, totuşi, concludc Delarohia, aceste aspecte opuse nu l-au împiedicat „a

lua aminte la un fenomen care se infiripează şi se petrece în cele mai neonirice şi neescapiste zone ale vieţii."

*

O mărturisire a lui Delarohia ne dă acces la felul viziunii lui şi mai ales al intuiţiilor sale:

„Abandonat fiind cu totul şi sortit unei trăiri în plină pătimire dialectică, înţeleg că ajutor raţional nu pot primi de nicăieri; stupefiantele, alcoolul, erosul, mângâierile prin iluzii sau manii nu sunt valabile pentru că mă pun la discreţia bunăvoinţei altuia şi sunt temporare, ba şi supuse capriciilor timpului care le degradează; dovezi dirimante nu există; teoriile se învechesc mai rău ca oamenii, ca veşmintele (...) Aşa fiind, înţeleg că nu mă pot bizui decât pe nişte foarte vagi intuiţii – nici urmă de constatări, reguli, siguranţă obiectivă etc. –, pe nişte tainice îndemnuri venite dintr-o lume pe care o simt şi o bănuiesc, din străfunduri foarte ascunse, din domeniul pe care Ortega îl socoteşte al credinţelor, nu al ideilor." (**Jurnalul fericirii**, p. 86).

Acest text capital, de o rară forţă prin sinceritate şi profunzime, nu numai că-l situează pe Delarohia în propriul său univers, dar ne indică şi nouă, cititorilor, o posibilitate de informare, ori de orientare ori chiar de opţiune în lume.

În zilele noastre de sfârşit de mileniu, marcat de monstruoase catastrofe umanitare, în care moartea în extinderea sa îşi pierde semnificaţia ei – pentru că şi viaţa a devenit insignificantă – este imperios să putem conferi existenţei noastre un sens. Trăim o mutaţie agravată de dominaţia tehnologici pragmatice avansate. Deşi de o spectaculară operaţionalitate, această tehnologie nu poate înlocui suflul creator al spiritului uman şi nici nu poate permite o judecată de valoare în sfera justiţiei, a eticii ori a adevărului. Neavând decât unicul ţel şi punct de vedere, cel al sursei de câştig, tehnologia tratează ştiinţa (pe care de altfel se bizuie) drept o „marfă informaţională" (J.F. Lyotard). În această perspectivă şi teoriile sociale devin un fel de mari recitări. În fine, vechiul principiu al achiziţiei cunoştinţelor, indisociabil de formaţia spiritului (Bildung) cade din ce în ce mai mult în desuetudine faţă de noul limbaj al maşinilor.

De aceea ne aflăm la o mare distanţă de un spirit ca Delarohia. La el nu găsim mercantilism ştiinţific, ci o interioritate paradoxală, o „mică bocceluţă" ca singura lui „agoniscală", constând într-un sentiment „firav", „nesistematic" şi de „nedovedit" în planul ştiinţific şi chiar cel uman. Dar acest sentiment, care este al spiritului, redescoperă domeniile ascunse ale vieţii, mereu legate de cele ale morţii. Aceste două domenii, evident opusc, nu sunt totuşi atât de diferite. Îngerii lui Rilke ne dau viziunea poetică de o mare densitate a unui curent etern ducând cu el ambele domenii:

(...) – Însă cei vii fac toţi eroarea de a distinge prea tare. Îngerii (se spune) nu ar şti deseori dacă ei umblă printre cei vii ori cei morţi. Eternul curent smulge cu el toate vârstele din ambele domenii mereu şi acoperă vocile lor (**Prima Elegie**).

Acest vârtej al fenomenelor, existente şi presimţite, prefigurează arta marilor poeţi, a unui Rilke, a unui René Char. Arta lor ne produce stări intense de bucurie, de beatitudine. Delarohia compară această stare de „bliss" cu bucuria isihaştilor ortodocşi şi în genere cu reacţiile unui suflet credincios. De altfel, credinţa este pentru Delarohia şi ca un fel de artă, dacă nu chiar acelaşi lucru. Aşa cum Rilke auzise la Duino vocea lui Dumnezeu dictându-i versul „Cine oare, dacă aş striga, m-ar auzi printre ierarhiile îngerilor ?", Nicu simţea prezenţa lui Hristos la închisoare.

În cei cinci ani de detenţie politică, de abjecţie, de batjocură, conversiunea lui şi botezul („din puţină apă viermănoasă şi duh rapid"), la vârsta adultă, în fapt singura justă, l-au transformat, l-au transfigurat. Intelectualul literat a devenit un homo religiosus în sens absolut: „Sunt fericit, fericit, fericit, cum numai în închisoare pot fi oamenii". Nu oricine, desigur, poate să recunoască

transfigurarea – „șmecherii, contabilii ori fariseii" nu o pot concepe. Niciodată lor nu s-ar fi arătat visul lui Nicu – o lumină uriașă în care el se înalță exultând de o fericire crescândă: „Nu mai sunt. Ba sunt, dar atât de puternic că nu mă recunosc." (**Jurnalul fericirii**)

*

Sensul închisorii și implicit al suferinței au fost pentru Delarohia revelația creștinismului. Al unui creștinism posibil, practicabil, căci altfel abordat și înțeles – nu ca un complex de dogmatisme oficializate, ci ca libertate: libertatea de a crede. Ea presupune, ca și arta, sinceritate și puritate. Ele fac posibilă descoperirea că „Nimic nu e firesc, totul e de mirare și minunat. Dar, totodată, condiția creștinului este și ca paradoxală, fiind o continuă suferință, un cuptor aprins"... Marele merit al lui Delarohia este de a face vii aceste aspecte demult uitate ale religiei creștine care redevine astfel ceva nou, cu un conținut imens, nu abstract ci raportat la existență și la contradicțiile ei.

Din citirea lui Ortega, Nicu înțelesese cât de hotărâtor este rolul credinței. Deși lumea e rea, dominată de nedreptate și de josnicie, de „contabila meschinărie" și de avariție, credința ne îndeamnă spre măreție, spre „risipă", căci „bucuria de a risipi este tot una cu a jertfi în clipe de înălțare sufletească". Tot astfel nu bănuiala, ci încrederea și îndrăzneala sunt acte nobile. Noblețea și cavalerismul, spune Nicu, nu sunt nostalgii, ci „sunt din cu totul alt domeniu (ca și creștinismul pe care-l reflectă): al secretelor sau rețetelor de fericire" (s.n.). De aceea, cartea cea mai apropiată de Evanghelii este pentru Delarohia **Don Quijote**.

*

În acest context revenim la libertatea credinței. Drumurile ei sunt multiple: în primul rând e pariul (lui Pascal). Dar surprinzătoare sunt celelalte drumuri: „aventura, incertitudinea, cuget de om nebun". Toate împreună sunt teme vaste și regăsim în ele ființa lui Nicu. Credința lui în Hristos, ca exemplul major, este o „aventură" fără întoarcere. Totul ține de faptul că centrul doctrinei creștine, Omul-Dumnezeu, este un paradox. Nicu se angajează în acest paradox, în ceva neverosimil. În ceva contra rațiunii, prin unirea a două calități separate, cum spune Kierkegaard, de o „diferență calitativă infinită". Doctrina Încarnării este în fapt o demență umană, care amintește de ficțiunile păgânismului grec centrat pe un zeu-Om (tot Kierkegaard).

Or, ne spune Nicu, nereușind a găsi nimic care să fie deasupra crezului formulat de Dostoievski, anume că nu există nimic mai adânc și mai perfect decât Hristos, el și-l însușește. Încât „dacă cineva mi-ar dovedi că Hristos este în afara adevărului și că de fapt adevărul este în afara lui Hristos, mai bine aș rămâne atunci cu Hristos decât cu adevărul." (**Jurnalul fericirii**)

Desigur că un asemenea grad al „aventurii" (al inițierii) este un salt și o sminteală, fiind tocmai calea „cugetului de om nebun". Prin acest gen de nebunie se înțelege însă înțelepciune, dar la gradele de sus (s.n.), unde ea devine sminteală, cerută pentru a putea avansa... De aceea personajul predilect al lui Delarohia este popularul și complexul Don Quijote. Nu cumva el este „un mai trainic personaj al literaturii și un erou nespus de simpatic și mai folositor..." (**Incertitudini literare**)

Dat fiind faptul că marile adevăruri absolute noi nu le putem ști, așa cum o arată experiența fizicienilor Micholson și Morely, noi aflându-ne „înlăuntrul sistemului" și neputând face astfel constatări absolute și nici avea certitudini, atunci ce putem avea ? Doar vagi intuiții, credințe...

Nicu scrie concluziv: „Putem doar crede când e vorba de lucruri serioase."

Acesta ar fi, sumar evocat, mesajul lui Nicolae Steinhardt-Delarohia, monah și literat de mare har, fin iubitor al literaturii românești și al celor străine. Drumul lui, al credinței și al culturii „fără odihnă", este una și aceeași

aventură în sensul cel mai nobil şi suprem – căci marii scriitori ca şi capodoperele făuresc lumi în direct raport cu Dumnezeu. De aceea acest drum este al „re-înnobilării" şi al „re-divinizării" omului.

O asemenea clipă a fost trăită în martie 1960 când plafonul dubei penitenciare s-a deschis şi „s-a deschis şi albastrul cerului". Un legionar şi Nicu, evreul, lipiţi fără voia lor, îşi cer reciproc iertare şi se sărută. Durerea s-a prefăcut într-o înălţătoare fericire – „Va să zică, scric el, e posibil creştinismul, va să zică e posibil să te porţi creştineşte, să faci gesturi creştine"...

Fericirea nu o putem crea noi singuri, e „dată de sus". Totul stă însă în secretul binelui făcut care fericeşte fiinţa umană şi o înalţă spre zonele ei cele mai inefabile. Este o experienţă intimă a bucuriei care nu are nimic comun cu un raţionament şi nici cu relativul. Este un elan, un entuziasm şi o transcendere a condiţiei noastre mizere. Într-un astfel de depăşire, actul credinţei este mai bogat decât conţinutul stărilor noastre liminale. El este un adevărat miracol având structura sa proprie orientată spre Absolut.

Taina actului de credinţă ne dă şi curajul fizic de a privi în faţă un fenomen absolut precum e moartea – absolut, neavând nici o analogie cu dispariţia în lumea anorganică. Curajul în faţa morţii este un adevăr elementar cunoscut de mult de marile spirite citate de Delarohia – Descartes, Henry de Montherlant, Saint-Just şi alţii. Prin acest curaj viaţa omenească capătă un cadru şi un sens atemporal. Noi, oamenii, spune Merleau-Ponty evocat de Delarohia, suntem osândiţi la căutarea acestui sens.

*

Nicolae Steinhardt-Delarohia îşi subestimase infinit, din modestie, şi vocaţia de monah, considerându-se nevrednic, şi cea literară pe care o compară cu „firimiturile căzute de la masa împărătească". În realitate, opera lui este o extraordinară mărturie a Vieţii, a Adevărului, a

Credinţei, în formele lor paradoxale: „Cred, Doamne, ajută necredinţei mele"...

Este uimitor că această dificilă contradicţie a fost preocuparea constantă a filozofului logician experimentalist Ch. S. Peirce, părintele pragmatismului american. Nici Peirce nu pleacă de la „idei", ci operează un „salt îndrăzneţ" spre sugestii fecunde şi frumoase... Şi, totuşi, omul nu poate să pătrundă în secretul propriei sale inimi spre a delimita credinţa de dubiu. Cât de apropiaţi suntem de Delarohia !

Capacitatea de a se minuna, şi la Peirce şi la Delarohia, este semnul revelator al unor trăiri divine. Ceea ce-l străfulgerează pe Nicu este că „minunea face parte din viaţa reală, că e componentă a lumii". Este modul cel mai nobil şi mai sărbătoresc de a cinsti viaţa (care, prin suferinţă, e şi un fel de moarte). Semnificaţia ei o poate da şi o singură clipă trăită în Absolut.

Ce este absolutul, spune Kierkegaard, dacă nu valoarea noastră eternă, persoana noastră, libertatea, sfera eticului, infinită (Alternativa). Ele toate se reflectă în situaţia noastră umană temporară. O blândă împăcare îi ajută apoi pe cei care, ca Nicu, au ales Absolutul, să plece „Dincolo". Nu întâmplător monahul nostru iubea psalmul 38, 18 care l-a petrecut până la urmă...:

„Lasă-mă să mă odihnesc înainte de a mă duce şi a nu mai fi."

Lugano, 30.03.1999

ADDENDA

Nicolae Steinhardt în viziunea Securității...

I.M.B. Securitate
Sursa: „Adrian Cozmescu"
Strict secret
13 mai 1982

Notă

N. Steinhardt. A fost operat la Spitalul Cantacuzino de doctorul Dan Rădulescu, extirpându-i-se vezica biliară, obstruată de numeroase pietre. Intervenția chirurgicală a reușit foarte bine, dar convalescența, dată fiind vârsta pacientului, a fost de mai lungă durată. Acum este complet restabilit, încât se poate deplasa. Pleacă la mănăstirea Rohia, marți, 11 mai, dată pentru care a și achiziționat bilet de avion pentru Baia Mare, de unde ajunge la Rohia cu autobuzul. Intenționează să rămână toată vara la mănăstire, până prin octombrie, urmând numai ca peste vreo lună, în iunie, să revină la București pentru o săptămână. I-a apărut acum o lună un nou volum de critică literară: „Geo Bogza", în editura Albatros, lucrare valoroasă și originală în concepția și stilul ei, așa cum nu se scrie în critica românească. Urmează ca Editura Dacia din Cluj-Napoca să-i tipărească lucrarea – tot de critică literară – contractată de doi ani și a cărei apariție a tot suferit amânări. Fiind susținut călduros de editură, sunt perspective favorabile privind urgentarea apariției volumului, dar – bineînțeles – există și obstacole, mai ales din cauza lipsei de hârtie.

În genere, starea sa, atât fizică cât și morală, este foarte satisfăcătoare. Îl așteaptă o muncă grea la biblioteca mănăstirii, în curs de inventariere și clasare, dar așteaptă cu plăcere să-și reia viața mănăstirească, cu toate îndatoririle ei, de zi și de noapte. Acolo se simte acasă, liniștit și senin, împăcat cu sine și cu toată lumea. Nu mai intenționează să plece în străinătate, în afară de Ierusalim, unde n-a fost niciodată și se simtă dator să meargă. Dacă va avea banii necesari, crede că se va bucura de recomandările Episcopiei Clujului pentru cazarea de acolo și alte avantaje materiale. Dar, în orice caz, are nevoie de banii pentru deplasare și masă. Nu știe încă dacă și când îi va avea.

Motivele pentru care a renunțat să mai plece în Occident sunt numeroase. Mai întâi, lipsa de mijloace, mai ales datorită scumpirii transportului, în perspectivă de noi majorări. Totodată, nu-și mai poate permite să nu mai dispună de nici un ban de buzunar, căzând în sarcina rudelor sau prietenilor de acolo, mai ales în situația în care se află aceștia; vărul său de la Bruxelles s-a pensionat și, deși are o situație materială destul de satisfăcătoare, nu excelează prin generozitate; de asemenea, vara sa de la Paris s-a pensionat împreună cu soțul ei, și, în consecință, veniturile lor au scăzut. Conjunctura e asemănătoare în legătură cu prietena sa din Elveția. Pe de altă parte, nici nu-l mai interesează Apusul, pe care l-a revăzut de două ori în ultimii ani, sejurnând în Belgia, Franța și Elveția, o dată șase luni și a doua oară cinci. Se consideră satisfăcut, după ce și-a reîntâlnit toți vechii prieteni. Nu prea vede ce i-ar mai putea spune o nouă călătorie. Se mulțumește cu puținele scrisori schimbate cu unii dintre ei.

Pe lângă motivele de mai sus, mai este ceva care-l împiedică să plece: nu a mai primit nici o inițiativă de la nimeni de a sejurna la ei. Nici de la Mircea Eliade, care se află în prezent la Chicago și urmează să revină curând la Paris, nici de la Eugen Ionescu, care, într-o scurtă scrisoare, îl întreabă numai dacă mai vine la Paris, ceea ce nu înseamnă deloc o invitație; nici la mănăstirea Chevetogne de la Bruxelles nu s-ar mai putea caza, după ce a

fost invitat şi primit şi găzduit acolo timp de o lună. În consecinţă, toate împrejurările şi motivele arătate converg spre concluzia şi hotărârea de a nu mai pleca în Occident.

Fiind o natură dinamică, citeşte intens şi scrie. Colaborează la radio şi la diverse reviste literare; declarându-se, ca de obicei, extrem de ocupat. Totuşi, s-a hotărât să renunţe la colaborarea la radio, mai ales că onorariul a scăzut simţitor. De asemenea la revistă, ceea ce îi dispersează atenţia şi-i consumă energia, oferind-i satisfacţii iluzorii, atât morale, cât şi materiale. De altfel, după apariţia recentă a celui de al treilea volum original şi perspectiva apariţiei celui de-al patrulea, la Cluj, are motive să se simtă destul de mulţumit şi să nu se mai agite prea mult pentru colaborări literare. Traduceri, de asemenea, nu mai face. Şi în acest domeniu, realizările lui anterioare – în cei zece ani de activitate – au fost foarte bogate.

Ecouri din străinătate ale gestului lui deosebit, călugărirea, nu a mai primit, în afară de cele câteva rânduri primite de la Emil Cioran, acum mai bine de un an, ca răspuns la înştiinţarea pe care i-o făcuse N. Steinhardt şi în care Cioran îl socotea fericit că-şi găsise aleanul, în acest pas, că îl urma pe Isus pe calea învierii, pe când el, Emil Cioran, a rămas la răstignire; cu alte cuvinte, la convingerea că, după răstignire, nu ar mai urma nimic. De altfel, Emil Cioran este un ateu înverşunat, pe care nimic nu-l poate clinti din această poziţie, din care investighează toate religiile, mai ales creştinismul şi, cu deosebire, pe Isus Hristos. Nu contestă că doctrina creştină conţine elemente pozitive, demne de urmat, dar îl acuză pe Isus că, prin religia întemeiată de el „a răpit libertatea" a milioane de oameni, fiind, bineînţeles, vorba de libertatea de gândire, de opinie şi de simţire, deoarece Isus cere (şi impune credincioşilor) o adeziune totală şi absolută la credinţă, nu o participare formală la un ritual, şi o acceptare necondiţionată şi totală la o convingere; el şi-a pierdut *ipso factu* libertatea de gândire, de sentimente, de opinie, de apreciere, de discernământ, devenind un adevărat sclav al unei discipline teoretice, acre, nu mai gândeşte şi nu mai simte prin el însuşi: *„crede şi nu cerceta"*. Astfel, este ucisă raţiunea, iar orice progres devine imposibil. De aceea, Emil Cioran este un adversar ireductibil al lui Isus, aproape fariseului Saul, marele persecutor al galileanului, dar convertit la creştinism pe drumul spre Damasc şi devenit celebrul apostol Paul, unul din stâlpii pe care se reazămă de două mii de ani creştinismul. Dar Emil Cioran nu s-a convertit şi nu dă semne că are de gând să o facă. N. Steinhardt i-a cerut un singur lucru: să nu mai profere invectivele necruţătoare la adresa lui Isus, atâta concesie să-i facă (Emil Cioran lui Nicolae Steinhardt), indiferent de ce crede el.

Emil Cioran şi-a luat angajamentul că-l va asculta, dar, ulterior, într-o altă scrisoare, a revenit, scuzându-se că e o natură slabă şi că nu crede că-şi va putea ţine cuvântul. Că, deci, poate că va repeta invectivele împotriva lui Isus. Nicolae Steinhardt se arată mai mult amuzat decât indignat de acest fapt, motivând că simte o atracţie simpatetică pentru Emil Cioran, mai pronunţată decât faţă de oricare altul, fie el Eugen Ionescu sau Mircea Eliade, pe care, de altfel, îi admiră, îi preţuieşte, pentru marea lor valoare sau incontestabilul geniu, dar atât. Paradoxal şi aproape de neînţeles este faptul că o legătură adâncă de simpatie s-a stabilit între el, intransigentul credincios, călugărul lui Hristos, şi înverşunatul şi ireversibilul ateu care e Emil Cioran ! Această pornire inexplicabilă îl uimeşte pe Nicolae Steinhardt, dar nu face decât s-o constate, fără a încerca s-o explice. Corespondenţa între ei doi este numai în limba franceză, deoarece Emil Cioran nu se exprimă decât în această limbă.

Nicolae Steinhardt i-a trimis lui Eugen Ionescu o scrisoare de salutări şi a primit de la acesta şi de la soţia lui, Rodica, un răspuns succint, în care îi comunică faptul că a compus un libret pentru o operă (partitura Nicolae Steinhardt nu ştie a cui este), care se va prezenta în curând la Paris, privind sacrificiul vieţii acceptat de preotul polonez Maximilian Kolbe, care, fiind închis de

naziști, împreună cu alți mulți polonezi (ca ostateci ridicați în urma unui atentat comis împotriva unui general german), a rugat pe paznicii S.S. să-l înlocuiască pe unul din ostatecii care urmau să fie executați, oferindu-și viața sa în locul acelui nefericit deținut, care avea familie și copii, pe când el era singur, fiind preot catolic. Cererea preotului a fost acceptată și Maximilian Kolbe și-a dat viața în locul celuilalt și încă în mari chinuri, fiind lăsat într-o celulă să moară de foame și sete, împreună cu alte câteva sute de ostateci trași la sorți. Se pare că Vaticanul l-a sanctificat sau e pe cale s-o facă. Eugen Ionescu i-a scris că gestul lui Maximilian Kolbe este *„enviable"* (de invidiat), fiind un act nobil și sublim. De aceea, s-a simțit atras să scrie libretul acestei opere, care se va prezenta curând.

*

Gestul lui Caraion l-a surprins, deși îl cunoaște ca un om ciudat. Niciodată n-a lăsat să se înțeleagă că ar intenționa să părăsească țara, ba mai mult, când, în 1978, mergând în Occident, i s-a propus să fie angajat la Europa Liberă, Caraioan a refuzat. Așa i-a spus lui Nicolae Steinhardt, adăugând că, de altfel, nici nu ar fi avut o situație sigură la acel post de radio, fiind – se pare – luxat de Ierunca, acesta temându-se că i-ar putea fi concurent. Oricum, între Caraion și Ierunca exista și se perpetua o ceartă permanentă, până acum, când, se pare, s-au împăcat. Caraion nu i-a scris, dar a aflat de la alții.

În ceea ce îl privește pe Caraion, îl cunoaște ca un element foarte valoros, inteligent, talentat și extrem de activ. Nu cunoaște deloc engleza, iar franceza destul de puțin, o citește și înțelege perfect, dar nu o stăpânește. Alte limbi străine nu cunoaște. În colaborarea lui cu Nicolae Steinhardt, acesta traducea poeziile englezești, iar Caraion le stiliza, de altfel cu mult talent, respectând perfect ideile și sentimentele conținute de texte și prezentându-le într-o ireproșabilă expresie poetică românească. Își iubește soția și-și adoră fiica, în vârstă de 15 ani. Soția e cam bolnavă de nervi, fiind traumatizată și șocată de

anii de lagăr petrecuți în Rusia, internată de germani în calitatea ei de evreică basarabeancă, împreună cu tatăl ei, care a murit acolo, și de cei șase ani de închisoare făcuți în România, fiind implicată în procesul lui Caraion, căruia i-a dactilografiat poeziile, până la implicarea acestuia într-un pretins complot militar și condamnarea sa la moarte. Deci soția îi este o veche iubire, de ani de zile, fără a se fi căsătorit decât după eliberarea ambilor.

Cât privește mobilul plecării lui Caraion în Occident, nu-și poate da seama prea bine care să fi fost cauzele. Acesta a fost totdeauna un om enigmatic. O primă cauză ar putea fi moartea lui Marin Preda, care i-a fost cel mai bun prieten, trup și suflet. Moartea acestuia l-a uluit, îndurerat, traumatizat și demoralizat, mai ales fiindcă nu și-a putut-o explica, excluzând în orice caz ipoteza sinuciderii. Depresiunea morală și psihică pe care i-a provocat-o această dispariție poate fi o cauză a unui dezechilibru psiho-nervos, care-l punea într-o stare de însingurare socială pe care n-o mai putea suporta. Totodată, era obsedat – se pare, nu e sigur, n-a spus-o – de teama că și el ar putea să moară, din moment ce marele său prieten a murit atât de fulgerător, neașteptat și chiar tragic. Nu avea motive valabile care să-i fi provocat această anxietate, dar căzuse într-o gravă stare de morbiditate morală și nervoasă, pe care n-o putea stăpâni. Și atunci poată că-și va fi zis că nu mai are cine să-l lege de viața de aici, nimeni nemaiputând egala valoarea prezenței, în sufletul său, a unui neprețuit și aproape unic prieten. Dădea impresia că nu mai voia să se afle în apropierea locurilor unde trăise până acum, parcă pentru a nu i se mai actualiza prezența invizibilă a celui dispărut. Bineînțeles că toate acestea sunt impresii sau deducții ale lui Nicolae Steinhardt, dar departe de a fi certitudini, întrucât Caraion nu i s-a confiat niciodată asupra acestui subiect.

Pe lângă această cauză de ordin moral, o alta, de data asta de natură materială, l-ar fi putut determina să plece. Marin Preda nu-i era numai un mare prieten, dar și puternicul lui susținător și sprijin pentru activitatea lui

editorială. Îi edita anual şi-i reedita volume de poezii în diferite colecţii, chiar în mai multe ediţii, procurându-i astfel venituri considerabile, între 20.000 şi 30.000 lunar. Această trenă de viaţă nu ar mai fi putut continua, căci cine i-ar mai fi publicat creaţiile, oricât de valoroase, într-o frecvenţă de asemenea anvergură? Cu atât mai mult cu cât în lumea scriitoricească, unde spiritul de gaşcă şi invidiile sunt stăpâne şi unde el, datorită temperamentului său, îşi crease duşmănii, existau puţine şanse să mai găsească un sprijin, dacă nu egal, cel puţin apropiat de cel de care s-a bucurat din partea lui Marin Preda. Ba chiar, dimpotrivă, existau perspective sumbre de a fi ostracizat, sabotat şi împiedicat să mai publice. Şi atunci ar fi fost redus la venitul de 4.000 lei procurat prin pensia de la Uniunea Scriitorilor, situaţie care pentru el era total insuportabilă. Apartamentul pe care şi-l cumpărase era somptuos, îi adusese îmbunătăţiri considerabile (marmură, oglinzi, tapete etc.). Costul cumpărării fusese 350.000 lei, iar lucrările ulterioare se ridicau la circa 150.000 lei. Acest fapt îl uimeşte şi pe N. Steinhardt, că, după asemenea investiţii, a abandonat totul şi a plecat. În orice caz, e cert că nu a plănuit mai de demult plecarea, pentru că n-ar fi făcut asemenea cheltuieli cu căminul său.

A treia cauză, posibilă, a gestului său rezidă în dragostea excepţională pentru fata lui, căreia nu-i vedea aici perspective de un nivel corespunzător, fie valorii ei, fie ambiţiei lui. Se plângea că nu primeşte în şcoală o instrucţiune satisfăcătoare, că şi-a creat un mediu, o ambianţă rea, de care ar fi vrut s-o despartă. În ţară, dorinţa lui de a crea fetei sale condiţii mulţumitoare de dezvoltare nu se putea realiza. Imediat ce a sosit în Elveţia, a înscris-o la *Notre-Dame*. Cam acestea ar putea fi cauzele expatrierii lui Caraion, cauze posibile, prezumate, dar nesigure, întrucât el nu s-a pronunţat niciodată şi sub nici o formă cu privire la proiectul său de părăsire a ţării.

În ce priveşte perspectivele vieţii sale în Elveţia, N. Steinhardt presupune că expatriatul se bucură de sprijinul unor poeţi elveţieni pe care Caraion i-a tradus în româneşte, cu care, probabil, s-a înţeles în prealabil, înainte de a părăsi ţara, şi care este posibil să-i fi procurat o ocupaţie intelectuală potrivită pregătirii sale culturale, bineînţeles neproducătoare de venituri atât de ridicate ca acelea avute în ţară, dar ale căror perspective deveniseră incerte după moartea lui Marin Preda.

*

Referitor la conţinutul jurnalului publicat în facsimile (aparţinând lui Caraion) de revista *Săptămâna*, N. Steinhardt crede că cel puţin 95 la sută sunt autentice, nu contrafăcute sau falsificate, cum afirmă Caraion la *Europa liberă*. Nu ştie dacă afirmaţiile lui Caraion corespund întru totul realităţii, fiindcă el nu cunoaşte viaţa particulară a Monicăi Lovinescu sau a lui Virgil Ierunca, cu care N. Steinhardt avea relaţii de prietenie literară. Dar crede că s-ar putea să corespundă realităţii şi că, indiferent de aceasta, publicarea acelor amănunte de viaţă intimă nu va afecta relaţiile de colaborare dintre el şi cei vizaţi în dezvăluirile sale, cărora puţin le va păsa de vâlva – eventuală – pe care ar provoca-o în ţară. Cel mult ar putea crea o atmosferă defavorabilă lui Caraion în ţară, mai întâi pentru caracterul scandalos şi mahalagesc al destăinuirilor, apoi fiindcă – după ce i-a discreditat în trecut – s-a aliat cu ei în prezent, într-o acţiune propagandistică comună la *Europa liberă*, cu alte cuvinte, că publicarea acestui jurnal ar reduce ceea ce s-ar putea numi credibilitatea autorului şi autoritatea cuvântului său în opinia publică românească.

Cu privire la motivul care l-ar fi putut determina pe Caraion să relateze atât de amănunţit biografiile unor persoane, într-un jurnal care nu s-ar fi putut publica niciodată, N. Steinhardt crede că Marin Preda i-a cerut să-l redacteze, pentru a-i procura date care i-ar fi fost necesare la crearea unui alt roman – proiectat –, unde bineînţeles că faptele, intriga şi toate desfăşurările i-ar fi servit

ca subiect, nu ca destăinuire asupra unor persoane care nu-l interesau nici pe el, nici pe nimeni altul. Că, deci, prin întocmirea jurnalului, ar fi urmărit să facă un serviciu marelui său prieten. Cum însă nu are (şi nu poate avea) certitudinea că acesta a fost scopul întocmirii unui jurnal care nu-i servea personal la nimic, nefiind el însuşi implicat câtuşi de puţin în conţinutul acestuia şi jurnalul nefiind publicabil, N. Steinhardt nu exclude nici ipoteza că i s-ar fi cerut să prezinte în scris cunoştinţele sale despre trecutul şi, în general, biografia unor persoane care, de zeci de ani, desfăşoară o activitate permanentă împotriva regimului, cerere a cărei satisfacere n-ar fi putut-o refuza, pentru că, în acest caz, atitudinea sa ar fi fost interpretată ca un act ostil ordinei politice actuale, de a cărei oblăduire se bucura de 15 ani. Ipoteza aceasta i se pare lui N. Steinhardt şi plauzibilă, şi rezonabilă. Or, poate că ambele explicaţii – cererea lui Marin Preda şi solicitarea politică – coexistă, una neexcluzând-o pe cealaltă.

Oricum, N. Steinhardt şi-a exprimat mulţumirea că e în afară de asemenea acţiuni şi participări sufleteşti sau interesate, întrucât toate acestea au ajuns să i se pară deşertăciuni, zădărnicii şi chiar fleacuri, care îl îndepărtează şi mai mult de lumea fizică, materială, a luptelor sociale, politice, literare şi-l apropie mai adânc de supremele realităţi spirituale şi religioase.

„Adrian Cozmescu"

P.S. Un indiciu convingător al strânsei relaţii de prietenie dintre Marin Preda şi Caraion stă în faptul că un episod dramatic din viaţa celui din urmă – implicarea acestuia într-un presupus, dar inexistent complot militar, datorită unei scrisori glumeţe a unui expatriat către el, i-a servit lui Marin Preda ca episod în ultimul lui roman **„Cel mai iubit dintre pământeni"** unde eroul principal, Petrini, este implicat într-un complot şi condamnat.

• ASRI Fond D dosar nr. 11.119 vol. 7 f. 267 - 271

Fişă bio-bibliografică

1912. Se naşte la 29 iulie, în comuna Pantelimon, Nicu-Aureliu Steinhardt. Tatăl, Oscar, era inginer (fost coleg la Politehnica din Zürich cu Albert Einstein), iar mama, Antoaneta – casnică. Urmează clasele primare la şcoala Clemenţa.

1929. Îşi ia bacalaureatul la liceul „Spiru Haret" unde i-a avut colegi pe Arşavir Acterian, Mircea Eliade, C. Noica ş.a. Începe să frecventeze şedinţele cenaclului „Sburătorul", condus de Eugen Lovinescu.

1934. Absolvă facultăţile de Drept şi Litere. Publică în „Revista burgheză" studiile „Un mare critic burghez: Dl. E. Lovinescu". Debutează „sub semnul unei violente şi radicale negaţii" (N. Mecu) cu volumul **„În genul... tinerilor"** (Ed. Cultura poporului), semnat Antisthius (nume luat din **Caracterele** lui La Bruyere.

1935. Continuă să publice în „Revista burgheză" în aceeaşi manieră iconoclastă. Publică în colaborare cu Emanuel Neuman **„Essai sur une conception catholique du Judaisme"**, la Bucureşti.

1936. Termină doctoratul la Bucureşti, cu lucrarea: **„Principiile clasice şi noile tendinţe ale dreptului constituţional." Critica operei lui Léon Duguit**, publicată la Editura „Curierul judiciar" S.A. Lucrarea a fost prefaţată de Julien Bonnecase, profesor de drept la Bordeaux şi membru de onoare al Academiei Române, cu care N. Steinhardt era în corespondenţă din anul 1929.

Începe colaborarea la **Revista Fundaţiilor Regale**, cu articolul **„Elementele operei lui Proust"**.

La Paris, la Editura librăriei Lipschitz, apare volumul **Illusions et réalités juives**, scris împreună cu acelaşi E. Neuman, cu care de altfel proiecta scrierea unei **Istorii a parlamentarismului român**.

În 1937 călătorește cu părinții în Cehoslovacia.

1937 - 38. Își continuă studiile în Franța și în Anglia.

1939. Colaborează la revista „Libertatea" a fostului său profesor de la Facultatea de Drept, G. Strat.

1940 - 1944. Resimte, ca evreu, privarea de drepturi și libertăți civile.

1945 - 1947. Colaborează din nou la **Revista Fundațiilor Regale**, unde susține cronica literaturii universale, dar și la **„Curierul literar"** precum și în ziarele **„Tribuna poporului"** și **„Victoria"**.

Face parte, la propunerea prof. Al Rosetti, din comisia pentru premierea tinerilor scriitori.

În noiembrie 1947 este îndepărtat de la RFR, o dată cu Șerban Cioculescu și Vladimir Streinu.

1958. Încep, în decembrie, arestările celor din lotul „Noica - Pillat" unde își va găsi locul alături de Al. Paleologu, A. Acterian, Vl. Streinu, Al.O. Teodoreanu, Sergiu Al.-George ș.a. și N. Steinhardt. Despre această perioadă avem multe informații în **„Jurnalul fericirii"**. A fost condamnat prin sentința 24 din 1.03.1960 la 12 ani de muncă silnică și 7 ani degradare civilă și confiscarea totală a averii personale „pentru infracțiune de uneltire contra ordinei sociale".

1960. La închisoarea Jilava, în 15 martie, primește clandestin de la Ieromonahul basarabean Mina Dobzeu, Sfântul botez care a făcut din el „o făptură nouă" cum, fericit, nu va obosi să repete.

1964. Eliberat la 1 august, cu ultimul lot, ca urmare a grațierii deținuților politici.

1965 - 1975. Călătorește prin țară, pe la mănăstiri, căutând una în care să se statornicească. După cum spune, Steinhardt îndeplinește munci necalificate. În 1973, Iordan Chimet, de conivență cu C. Noica, îl duce pe Steinhardt la mănăstirea Rohia, din Maramureș. Câțiva ani la rând va petrece aici perioade mai lungi sau mai scurte, simțindu-se tot mai atras de mănăstire și de oamenii locului.

1971. Traduce cartea lui James Barlow, **Personalul de 1 și 6'**, apărută la Editura Univers.

1972. Îi apar la Editura Univers două traduceri: romanele **Viața sportivă** de David Storey și **Focurile mâniei** de Max Oliver Lacamp.

1973. În cunoscuta colecție B.P.T. de la Editura Minerva sunt publicate două volume de **Studii și eseuri** de Alain, traduse de N. Steinhardt, în colaborare cu Alexandru Baciu.

1976. Îi apare la Cartea Românească în tiraj redus (900 ex.) **„Între viață și cărți"** cuprinzând texte publicate înainte de 1950 în **RFR** și **Universul literar**, precum și în **Viața Românească** și **Secolul XX**, după ieșirea din închisoare.

1977. Traduce din Rudyard Kipling volumul **Stalky et comp.** și din Gaston Boissier, **Cicero și prietenii săi**, ambele la Editura Univers.

1978 - 79. Călătorește în Franța și în Belgia. Va sta aproape un an la mănăstirea benedictină din Chevetogne (Belgia). Ar fi putut rămâne aici, după propria mărturisire. Dacă n-a făcut-o a fost din dragoste pentru poporul român: „n-am făcut-o pentru că am socotit că nu-i frumos să treci de la o denominațiune la alta și pentru că, mai presus de orice, am dorit să-mi pot identifica viața și soarta cu a poporului român. Sângele meu este evreiesc, dar de simțit și gândit simt și gândesc românește."

1979. La Editura Albatros apare în traducerea sa romanul istoric **Claudius Zeul**.

1980. Simțindu-se „învrednicit a îmbrăca haina monahală" este călugărit la 16 august de către starețul Serafim Man de la mănăstirea Rohia, binecuvântarea Arhiepiscopiei fiind obținută ulterior.

1982. Este sărbătorit în presa literară la împlinirea a 70 de ani. Apar articole semnate de V. Bulat (**Steaua**), O. Crohmălniceanu (**România literară**), Ioan Pintea (**Tribuna**), Maria Mailat (**Vatra**) etc. Cel mai frumos omagiu i-l aduce vechiul său prieten, Al. Paleologu, în

eseul **„Septuagenarul neastâmpărat"** din care citãm: „N. Steinhardt mă dă literalmente gata cu nemaipomenita lui capacitate de informaţie. Ştie tot, e la curent cu tot: microfizică, cibernetică, biologie, psihanaliză, muzică dodecafonică, artă abstractă, artă concretă, noul roman, mai ştiu eu ce... Curiozitatea lui intelectuală, febrilitatea lui, neastâmpărul lui, sunt ameţitoare." Cf. **Alchimia existenţei**, Cartea Românească, 1983, p. 160.

Îi apare la Editura Albatros studiul **Geo Bogza, un poet al Efectelor Exaltării, Grandiosului, Solemnităţii, Exuberanţei şi Patetismului**, o cărticică scrisă „ca un soi de minusculă Căutare a Timpului pierdut, ca o încercare de înviere a Epocii tinereţelor mele", după cum recunoaşte Steinhardt. Cf. Zaharia Sângeorzan, **Monahul de la Rohia...**, Ed. Humanitas, p.13. Astfel, spera, o încercare de a-şi răscumpăra un „păcat al tinereţii", acela de a fi luat în derâdere pe colegii de generaţie – printre ei şi Geo Bogza, autorul **Poemului invectivă**.

1983. Publică, la Editura Dacia, **Critică la persoana întâi**, dedicată memoriei lui Sergiu Al.-George.

1986. Îi apare la Chevetogne, în Belgia, **Vies des maines de Moldavie**, traducere după Ieromonah Ioanichie Bălan.

1987. La Editura Cartea Românească apare volumul **Escale în timp şi spaţiu sau Dincoace şi dincolo de texte**, dedicată altui coleg de detenţie, Al.O. Teodoreanu.

1988. La sfârşitul anului apare la Editura Eminescu ultima sa carte antumă **Prin alţii spre sine. Eseuri vechi şi noi**, carte pentru care îi ceruse o prefaţă lui C. Noica, trecut însă în eternitate cu un an în urmă.

1989. Pornit de la Rohia cu intenţia de a ajunge la Bucureşti, i se face rău la Baia Mare. Aici prietenii V. Cormoş şi F. Razmoş îl internează în spital, unde se stinge împăcat cu sine şi cu lumea, la 29 martie. Avusese o sănătate şubredă încă din închisoare, după cum afirmă V. Bulat şi Al. Paleologu, ultimul vorbind de „vocaţia de bolnav şi

de pacient" a lui Steinhardt (vezi **Alchimia existenţei**, ed. cit. p. 161)

În 1986, în luna iulie, după cum notează Al. Baciu în memoriile sale, suferise un infarct (vezi Al. Baciu, op. cit., vol. 1, p. 182). Se pare că N. Steinhardt era conştient de iminenţa sfârşitului. O confirmă scrisoarea trimisă de la Rohia lui Virgil Bulat, la 24 martie, în care se recunoaşte învins: „O duc tare greu cu sănătatea. Angina pectorală îmi provoacă zilnic crize prelungite şi dureroase. De la o vreme încoace, mai multe crize pe zi... Nu vreau să dramatizez lucrurile, dar îmi este cu adevărat rău – şi se cuvine să privim lucrurile în faţă."

Peste câteva luni ar fi împlinit 77 de ani.

1991. La Editura Dacia în Colecţia Remember apare cea mai citită carte a acestui deceniu, **„Jurnalul fericirii"**, ediţie îngrijită şi postfaţă de Virgil Ciomoş, ajunsă azi la ediţia VI.

Apare volumul de eseuri şi recenzii **Monologul polifonic**, conceput pentru tipar în 1987.

1992. Zaharia Sângeorzan publică la Editura Revistei Literatorul volumul **Monahul de la Rohia răspunde la 365 de întrebări incomode**. Ediţia a II-a revizuită, la Editura Humanitas 1998.

La Baia Mare se publică din iniţiativa P.S. Iustinian Chira, Episcop al Maramureşului şi Sătmarului, volumul de predici **„Dăruind vei dobândi"**, reeditat în continuare de Editura Dacia.

1993. La 3 aprilie, la mănăstirea Rohia, se constituie, din iniţiativa profesorului Ion Săcălean – pe atunci consilier şef la Inspectoratul pentru cultură al judeţului Maramureş, **Fundaţia N. Steinhardt**, al cărei preşedinte de onoare este ales Alexandru Paleologu.

Apare la Editura Dacia **Primejdia mărturisirii. Convorbiri cu Ioan Pintea**.

La Editura Pan apare, în ediţie anastatică, cartea de debut a lui N. Steinhardt **În genul... tinerilor**. Ediţia a

II-a, cu o postfață de Dan C. Mihăilescu, la Editura Humanitas, în 1996.

1994. La Editura Tipomur din Târgu Mureș, apare N. Steinhardt, **Între lumi. Convorbiri cu Nicolae Băciuț**. Cartea de doar 79 de pagini este una de dialoguri prin corespondență constituind, după mărturisirea lui N. Băciuț, o prefață la cea pe care ar fi vrut s-o scrie.

Cele două cărți publicate de Z. Sângeorzan și N. Băciuț relevă, o dată în plus, marea disponibilitate a lui N. Steinhardt pentru dialog și corespondeță, întrucât ele cuprind aproape 400 de scrisori din care 9/10 numai în anul 1988, practic în ultimul an de viață, emise de monahul de la Rohia.

1995. La Editura Biblioteca Apostrof din Cluj-Napoca se publică șase texte de Steinhardt – primul fiind **Secretul scrisorii pierdute** – sub titlul **Cartea Împărtășirii**, o ediție de Ion Vartic.

În același an apare, sub îngrijirea lui Ioan Pintea, la Editura Adonai, romanul lui Steinhardt, **Călătoria unui fiu risipitor**. Ipostaza de romancier a lui Steinhardt surprinde nu numai pe criticii literari, ci pe toți împătimiții **Jurnalului fericirii**.

Marily Le Nyr traduce în franceză *Jurnalul fericirii*. *Le journal de la félicité* apare la Editions Arcantere UNESCO – Paris, cu o prefață de Olivier Clément.

1996. La Bologna, în Edituro Il Mulino, apare *Diario della felicitá*, traducerea italiană a *Jurnalului fericirii* realizată de Gabriela Bertini Carageani. Îngrijirea ediției: Gheorghe Carageani.

1999. Când se credea că arhiva de manuscrise a lui N. Steinhardt s-a epuizat, Editura Dacia publică, în îngrijirea Oanei Cătina, volumul de inedite **Drumul spre isihie**.

La Editura Helvetica din Baia Mare apare o carte cu texte de și despre N. Steinhardt intitulată **„N. Steinhardt sau fericirea de a fi creștin"**, îngrijită de Florian Roatiș, în colecția **Caietele de la Rohia**. Totodată, la inițiativa

prof. Ion Săcălean, secretarul „Fundației N. Steinhardt", se finalizează la mănăstirile Rohia și Rohița, în zilele de 29 iulie - 1 august, prima ediție a Concursului de eseu literar, filosofic și religios pentru elevi.

2000. Pe parcursul a doar trei luni (mai - iulie), sunt editate 3 volume de N. Steinhardt. Primul, **Dumnezeu în care spui că nu crezi...** apărut la Editura Humanitas, cuprinde corespondența trimisă de N. Steinhardt lui Virgil Ierunca în perioada 1967 - 1983. Al doilea este teza de doctorat a lui Steinhardt, **Principiile clasice și noile tendințe ale dreptului constituțional. Critica operei lui Léon Duguit**, în ingrijirea lui Florian Razmoș, la Editura Solstițiu din Satu Mare. Și, în sfârșit, un alt volum de inedite, la Editura Dacia, cu titlul **Ispita lecturii**, datorat lui Ioan Pintea.

FLORIAN ROATIȘ

Cuprins

FLORIAN ROATIŞ
N. Steinhardt sau vocația prieteniei 5
Î.P.S. DR. NICOLAE CORNEANU
Regrete târzii 13
Î.P.S. DR. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ
Izvoarele fericirii monahului Nicolae de la Rohia 15
Î.P.S. BARTOLOMEU ANANIA
Duhovnic de taină 32
P.S. JUSTINIAN CHIRA
În memoria Părintelui Nicolae Steinhardt 34
P.S. IUSTIN HODEA SIGHETEANUL
Din bucuriile şi ispitele Părintelui Nicolae – ca monah în mănăstirea Rohia 43
PĂRINTELE CONSTANTIN GALERIU
Cuvioşiei sale Monahului N. Steinhardt. La un an de la trecere... 54
ARHIMANDRIT MINA DOBZEU
Ce reprezintă botezul lui Nicolae Steinhardt ? – O comunicare cerească – 57
ARHIMANDRIT PAULIN LECCA
Credinciosul monah... 60
ARŞAVIR ACTERIAN
Aici suntem străini şi călători... 62
ALEXANDRU BACIU
Din amintirile unui secretar de redacție 65
N. Steinhardt – cărturar creştin 68
NICOLAE BĂCIUȚ
Sfântul de la Rohia 70

ALEXA GAVRIL BÂLE
„Citeşte orice, numai citeşte..."
Amintiri despre părintele Nicolae de la Rohia 74
IOAN M. BOCU
Biografia unei neputințe 77
AUGUSTIN BOTIŞ
Nicolae Steinhardt 81
DAN CIACHIR
Grozavul paradox 84
VIRGIL CIOMOŞ
„Despre curajul de a crede" 89
VASILE CORMOŞ
Ultima escală 102
SORIN DUMITRESCU
Monahul multiplu 105
THEODOR ENESCU
Amintirea lui N. Steinhardt şi „Jurnalul fericirii" 108
TEREZIA FILIP
Portret fugar 117
ACHIM MIHU
Părintele Nicolae, Biserica Ortodoxă şi Lucian Blaga 121
ALEXANDRU PALEOLOGU
A fost cel mai bun prieten al meu 127
IOAN PINTEA
I. Prin celălalt spre sine 133
II. De la „burghezul proletar" Steinhardt la monahul Nicolae 137
ADRIAN POPESCU
„Omul interior" 141
NICOLAE ROŞCA
Călătoria întreruptă 143
MIHAI ŞORA
Încercare de portret unitar, pe baza unor amintiri răzlețe 151

VIOLA VANCEA
Ultima carte 155

EXEGEZE 158
GHEORGHE CARAGEANI
N. Steinhardt, Diario della felicità:
una presentazione 158
S. PALEOLOGU-MATTA
Ajunge o clipă de absolut 172

ADDENDA 182
Nicolae Steinhardt în viziunea Securității... 182

FLORIAN ROATIŞ
Fişă bio-bibliografică 191

Colofon

Lucrarea **Caietele de la Rohia (II) „N. Steinhardt în amintirea contemporanilor"** a fost dată la cules la 15 iulie, a primit bunul de tipar în ziua de 14 august.

Apărut: august 2000 în 500 exemplare.

Culegere şi tehnoredactare computerizată: Gheorghe Csoma.

Tiparul executat la Tip. Helvetica.

Redactor de carte: prof. V.R. Ghenceanu
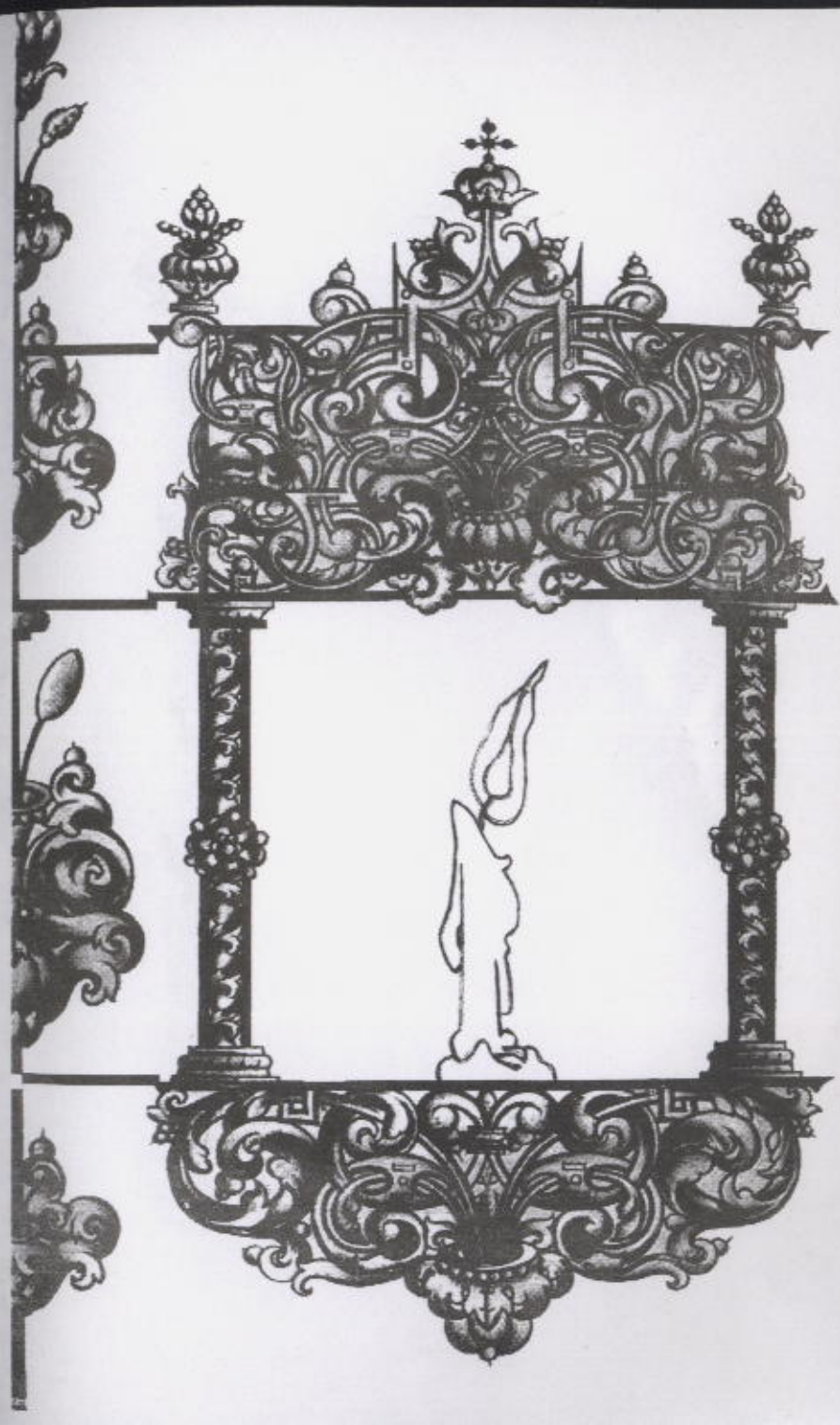
Cartea a apărut din inițiativa Fundației „N. Steinhardt".